

FSP

Fórum sociální politiky

FSP

Fórum sociální politiky

Redakční rada:

Prof. PhDr. Tomáš Sirovátka, CSc. (předseda - MU)

Doc. Adina Barbulescu, PhD (West University of Timisoara)

Prof. Dr. habil. Lutz Bellmann (Institute for Employment Research Nuremberg)

Ing. Vlastimil Beran, Ph.D. (RILSA)

Ivana Dobrotić, PhD (University of Zagreb)

Doc. Ing. Marie Dohnalová, CSc. (FHS UK)

Doc. JUDr. Iva Fischerová, CSc. (PF UK)

Mgr. Daniel Gerbery, Ph.D. (Inštitút pre výskum práce a rodiny)

Prof. Jason Heyes (Sheffield University)

Prof. Dr. Valentina Hlebec (University of Ljubljana)

Prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠE)

Mgr. Aleš Kroupa (RILSA)

PhDr. Věra Kuchařová, CSc. (RILSA)

Doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc. (VŠE)

Wim Van Lancker, PhD (KU Leuven)

Doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (Slezská univerzita v Opavě)

Oksana Mikhaylovna Shubat, PhD (Ural Federal University)

Prof. dr hab. Marek Szczepański (Poznan University of Technology)

Dorottya Szikra, PhD habil. (Center for Social Sciences, Budapest; Central European University, Vienna)

Prof. Ing. Jaroslav Vostatek, CSc. (VŠFS)

Konstantinos N. Zafeiris, PhD (Democritus University of Thrace)

Vydává:

Výzkumný institut práce a sociálních věcí, v. v. i. (RILSA)
Jeruzalémská 1283/9
110 00 Praha 1 – Nové Město
IČO 00025950

Facebook: <https://www.facebook.com/vyzkumnyinstitutprace>
LinkedIn: <https://cz.linkedin.com/company/vyzkumnyinstitutprace>
Twitter: https://twitter.com/RILSA_research

Šéfredaktor:

PhDr. Petr Šafařík
petr.safarik@rilsa.cz

T: +420 211 152 722
M: +420 777 529 070

20. ročník
Vychází 4krát ročně
Číslo 4/2025 vychází 18. 3. 2026

Registrace MK ČR E 17566
ISSN 1803-7488 – elektronická verze

Grafické zpracování:

Vydavatelství KUFR, s. r. o., Naskové 3,
150 00 Praha 5, www.tiskarnakufr.cz

CC licence:

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons
Uveďte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence.
(<https://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

Časopis je indexován v databázi ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences) a je zařazen Radou pro výzkum, vývoj a inovace do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR. Fórum sociální politiky je zařazeno i do elektronické databáze CEEOL (Central and Eastern European Online Library) – platformy globálně zpřístupňující společenskovední a humanitněvědní publikace ze střední, východní a jihovýchodní Evropy.

Informace pro autory

Obsahové zaměření časopisu: sociální problematika v nejširším vymezení. Časopis se skládá ze dvou částí. V první, tvořené rubrikou Recenzované články, jsou uveřejňovány pouze recenzované příspěvky. O zařazení do recenzované části časopisu rozhoduje redakční rada na základě výsledků recenzního řízení, které je oboustranně anonymní. Redakce v tomto směru provádí potřebné kroky. Autoři mohou nabízet články do obou částí, tj. do recenzované i nerecenzované části. Redakce přijímá pouze dosud nepublikované příspěvky. Autor by měl připojit úplnou kontaktní adresu včetně telefonního čísla a e-mailové adresy. Příspěvky zasílejte v elektronické podobě na adresu: petr.safarik@rilsa.cz.

Formální požadavky

Rukopis příspěvku do recenzované části (nejlépe v členění úvod, současný stav poznání, zkoumaná problematika a použité metody, výsledky, diskuse, závěr) o rozsahu zhruba 30 tisíc znaků včetně mezer v editoru MS Word musí vedle vlastního textu obsahovat 10–15řádkový abstrakt a klíčová slova, obojí v češtině a v angličtině. U grafů a obrázků prosíme o připojení jejich zdrojových souborů (formát Excel skupinový sloupcový, ne prostorový). Redakce provádí jazykovou úpravu textu. Více viz: <https://www.rilsa.cz/casopis-fsp/>

Obsah časopisu

CZ

Editorial	6
Recenzované články	
Nedostatky průkazů pro osoby se zdravotním postižením: výzkum a inspirace v okolních státech Vladimíra Tomášková – Olga Angelovská	8
Digitální vyloučení jako nové sociální riziko: vymezení a způsoby měření Michaela Veselá Hiekischová	28
Diskuse	
Mezi autonomií a státní regulací: pozice zdravotních pojišťoven v českém zdravotnictví Jan Mertl	50
Za veřejnou ekonomiku Martin Stanoev	57
Knihy, které nezestárly	
Dělník Jan Keller	62
Recenzní esej	
Sdílená péče mezi rovností a institucionální realitou Kateřina Švihálková	67
Recenze	
Sociálně ekonomický rozměr kompetencí sociálních pracovníků Pavel Kuchař	76
Summaries of non-reviewed articles	80

Contents

EN

Editorial	6
Reviewed articles	
Shortcomings concerning disability ID cards: research and inspiration from neighbouring countries Vladimíra Tomášková – Olga Angelovská	8
Digital exclusion as a new social risk: definition and methods for its measurement Michaela Veselá Hiekischová	28
Discussion	
Between autonomy and state regulation: the position of health insurance companies in the Czech healthcare system Jan Mertl	50
In support of the public economy Martin Stanoev	57
Books that haven't aged	
The Worker Jan Keller	62
Review essay	
Shared care between equality and institutional reality Kateřina Švihálková	67
Book review	
The socio-economic dimension of the competencies of social workers Pavel Kuchař	76
Summaries of non-reviewed articles	80

Editorial

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

vydání Fóra sociální politiky (FSP), které právě čtete, zahajuje již 20. ročník našeho odborného časopisu.

První recenzovaná stať představuje výsledky kvalitativního komparativního výzkumu, který reagoval na přijetí směrnice o zavedení mezinárodního průkazu pro osoby se zdravotním postižením (dále též OZP). Autorky porovnaly situaci s těmito průkazy v České republice, Rakousku, Německu, Slovensku a Polsku. Analýza zahrnuje i problematiku parkovacích průkazů pro osoby s postižením. Zjistila, že Česká republika poskytuje držitelům průkazu pro OZP málo výhod a využívá příslušné možnosti nedostatečně. Mezinárodní průkaz pro OZP klíčové problémy neřeší a ani parkovací průkaz pro OZP v ČR nefunguje optimálně. Článek zdůrazňuje nutnost dalších změn v obou oblastech na národní úrovni a nabízí návrhy možných opatření.

Druhým recenzovaným článkem navazujeme na několik předchozích pojednání o sociálních dopadech digitalizace (jak jsme je přinesli například v č. 5/2020 a v č. 4/2024). V nynější stati autorka nahlíží digitální vyloučení jako nové sociální riziko, kdy prohlubující se nerovnosti v přístupu, dovednostech a využívání digitálních technologií stále více ovlivňují možnosti sociální participace jednotlivců. Na základě současných mezinárodních teoretických přístupů autorka navrhuje rozšiřující konceptuální rámec, který propojuje individuální dimenze digitálního vyloučení se strukturálními a systémovými faktory spojenými s digitální nespravedlností. Zdůrazňuje, že digitální vyloučení nelze chápat jen jako důsledek nedostatku dovedností či motivace jednotlivců, ale jako proces podmíněný sociálními, ekonomickými a institucionálními nerovnostmi, který může reprodukovat sociální znevýhodnění. V závěru autorka doporučuje systematické měření digitálního vyloučení (které by zahrnuje

i strukturální faktory), cílenou podporu ohrožených skupin, rozvoj digitálních kompetencí a zachování kombinace online a offline služeb.

Těší nás, že návaznost na dřívější čísla Fóra sociální politiky (například na č. 2/2023 a č. 1/2025) má i první článek diskusní rubriky, který je věnován sociálněpolitickým a ekonomickým otázkám českého systému zdravotních pojišťoven.

Věříme, že čtenáře prvního letošního čísla FSP zaujme i recenzní esej, který představuje průkopnickou britskou knihu o zapojení otců do každodenní péče o malé děti a dává její zjištění a analytické přístupy do souvislosti se situací, která je v dané oblasti a jejím výzkumu v České republice. Stejně jako ve Velké Británii i v ČR určitě platí, že zapojení otců do primární či rovnocenné péče o malé děti není jen otázkou individuálních motivací, ale výsledkem složitého vyjednávání mezi rodinnými strategiemi, ekonomickými možnostmi a institucionálním rámcem. Velkou váhu mají kulturní normy, které mužskou identitu spojují hlavně s rolí živitele. Tuto představu sociální vědy označují za hegemonní maskulinitu: za klíčové prvky mužské identity pokládá profesní výkon, ekonomickou odpovědnost a emoční zdrženlivost. Jak uvádí autorka recenzního eseje, tyto normy jsou reprodukovány nejen prostřednictvím veřejného diskurzu, ale také organizačním prostředím a trhem práce, které pracovní dostupnost a kariérní orientaci mužů nadále oceňují a prosazují jako standard. Budeme se těšit na další příspěvky k této problematice.

A co přinese příští – červnové – číslo Fóra sociální politiky? Jedna ze statí se bude zabývat právními a ekonomickými aspekty náhradního mateřství ve světle připravované legislativní úpravy. Ohlásit můžeme i recenzní rubriku: tentokrát s hodnocením knih „Principy sociální politiky“ a „Globalizace u konce s dechem“.

S přáním inspirativního čtení

Petr Šafařík
šéfredaktor

Recenzované články

Nedostatky průkazů pro osoby se zdravotním postižením: výzkum a inspirace v okolních státech

Vladimíra Tomášková – Olga Angelovská

Abstrakt

Článek představuje výsledky kvalitativního komparativního výzkumu realizovaného v letech 2024–2025 v návaznosti na přijetí směrnice o zavedení mezinárodního průkazu pro osoby se zdravotním postižením. Autorky komparovaly průkazy vydávané v České republice a okolních státech (Rakousku, Německu, Slovensku a Polsku). Výzkum byl doplněn o výsledky dotazníkového šetření potřeb významné skupiny osob se zdravotním postižením (konkrétně s dětskou mozkovou obrnou) z roku 2022, v němž byly průkazy jedním ze sledovaných nástrojů podpory. Analýza zahrnula i problematiku parkovacích průkazů pro osoby s postižením, které mají mezinárodní platnost, ale vykazují rovněž nedostatky. Cílem výzkumu bylo ověřit a upřesnit identifikované problémy a posoudit, zda zavedení mezinárodního průkazu přispěje k jejich odstranění. Z analýzy vyplynulo, že Česká republika poskytuje držitelům průkazů nejméně výhod a nedostatečně využívá jejich potenciál, mezinárodní průkaz pro OZP klíčové problémy nevyřeší a ani parkovací průkaz v ČR nefunguje optimálně. Článek proto zdůrazňuje nutnost řešení obou oblastí na národní úrovni a nabízí návrhy možných opatření.

Klíčová slova: průkazy pro osoby se zdravotním postižením, EU, parkovací průkazy pro osoby se zdravotním postižením, komparativní analýza, dětská mozková obrna

Abstract

This article presents the results of a qualitative comparative study conducted in 2024–2025 following the adoption of a directive on the introduction of an international disability card. The authors compared the cards issued in the Czech Republic and neighbouring countries (Austria, Germany, Slovakia and Poland). The research was supplemented by the results of a 2022 questionnaire survey on the needs of a significant group of persons with disabilities (specifically those with cerebral palsy), in which such cards were one of the support tools examined. The analysis further addressed the issue of parking permits for persons with disabilities, which despite being valid internationally also have a number of shortcomings. The aim of the research was to verify and clarify the problems identified and to assess whether the introduction of an international card would contribute to the resolution of these problems. The analysis revealed that the Czech Republic provides the fewest benefits to permit holders of all the countries compared and fails to fully utilise their potential. Such an international permit for persons with disabilities would not resolve certain key issues; moreover, the parking permit system in the Czech Republic does not function as well as it should. The article therefore emphasises the need to address both areas at the national level and provides various proposals for potential remediation measures in this area.

Keywords: *disability cards, EU, parking cards for persons with disabilities, comparative analysis, cerebral palsy*

Úvod

Na národní i evropské úrovni osobám s uznaným zdravotním postižením (OZP) bývají poskytovány zvláštní podmínky a přednostní zacházení na základě dokladu o zdravotním postižení. V evropském prostředí jsou nejrozšířenější nefinanční podporou průkazy pro OZP a parkovací průkazy pro OZP. Standardizovaný Evropský parkovací průkaz s více než čtvrt stoletou tradicí se stal inspirací pro vytvoření Evropského průkazu pro OZP, který byl po dlouhých

diskusích schválen Evropským parlamentem a Radou EU v říjnu 2024 (EU směrnice č. 2024/2841) s cílem vzájemného uznávání statusu zdravotně postiženého ve všech členských státech EU a tomu odpovídajícího rovného přístupu ke zvláštním podmínkám či přednostnímu zacházení. Na potřebu změny v předešlých letech upozorňovala i řada peticí (Priestley, 2022) a samotnému zavedení mezinárodně platného evropského průkazu pro OZP předcházela několikaletý pilotní projekt v osmi členských zemích, konkrétně v Belgii, Estonsku, Finsku, Itálii, Kypru, Maltě, Rumunsku a Slovinsku (EC, 2023).

Současný evropský i český diskurz o veřejných politikách v oblasti zdravotního postižení se čím dál více opírá o právně orientovaný přístup vycházející z Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením (Úmluva), která představuje normativní rámec orientovaný na rovnost, participaci a nezávislý život (UN, 2006; Lawson, Quinn, Arnardóttir, 2009). Úmluva vychází z předpokladu, že postižení je výsledkem interakce mezi individuálními charakteristikami a bariérami v prostředí a přístupu ke službám, a že státy mají povinnost tyto bariéry aktivně odstraňovat (Degener, 2024). V této perspektivě nejsou průkazy OZP ani parkovací průkazy pouhými administrativními doklady, ale nástroji realizace práv, které mají umožnit uplatňování práva na osobní mobilitu (čl. 20), přístupnost (čl. 9) a nezávislý způsob života a zapojení do společnosti (čl. 19).

Pro posouzení jejich funkčnosti je proto klíčová otázka, zda existující systém v České republice skutečně umožňuje osobám se zdravotním postižením uplatňovat jejich práva rovným a účinným způsobem, nebo zda vznikají bariéry pramenící z nedostatečného rozsahu výhod, nekonzistentních pravidel či nízké využitelnosti průkazů v praxi. Evropské i mezinárodní zprávy dlouhodobě upozorňují, že i formálně dobrá legislativa může v praxi selhávat, pokud není doprovázena implementačními opatřeními v oblasti přístupnosti, informovanosti a přiměřených úprav (FRA, 2019; UN CRPD, 2014).

Tento článek je inspirován několika faktory. Prvním byly dílčí výsledky realizovaného výzkumného šetření zaměřeného na témata z oblasti zdravotní a sociální podpory v populaci osob s dětskou mozkovou obrnou (DMO), což je jedna z největších skupin osob s tělesným postižením, a tedy i držitelů obou průkazů. Druhým důvodem byl fakt, že pro členské státy z nově schválených směrnic nevyplývají žádné povinnosti upravovat stávající či vytvářet nová zvýhodnění, pouze musí již stávající podmínky a zvýhodnění poskytovat všem občanům EU a občanům třetích zemí s trvalým pobytem v EU (Rada EU, 2024a). Proto považujeme za užitečné současné podmínky porovnat a zmapovat svobodu pohybu OZP v praxi.

Třetím důvodem je absence výrazných změn českých průkazů OZP od roku 1990, kdy byly jako forma podpory převzaty ze socialistického systému podpory. Zároveň je potřeba

si uvědomit, že jde o nástroj podpory širokého spektra osob. Podle posledních údajů MPSV byl v prosinci 2024 počet držitelů průkazů 366 223 (MPSV 2025a). V rámci šetření Českého statistického úřadu (ČSÚ 2025) tvoří v České republice (ČR) u populace starší 15 let osoby se zdravotním postižením 15 %, z nichž polovina má špatný zdravotní stav potvrzen lékařem, to znamená, že jim byl přiznán invalidní důchod a/nebo některá z dávek pro OZP. V EU jde o čtvrtinu obyvatel starších 16 let, která se potýká se zdravotním postižením, z níž má třetina toto zdravotní postižení uznané (Eurostat 2025).

Cílem článku je identifikace nedostatků českých průkazů na základě dotazníkového šetření a komparace s okolními státy. Nastínění jejich možných řešení pak představuje další cíl. V textu jsme se zaměřily na možnosti uplatnění průkazů jako takových a na zvýhodnění obecnějšího charakteru, která jsou využitelná bez ohledu na státní příslušnost držitele. Neporovnáváme proto všechny benefity, které mohou být s průkazy spojeny jako např. daňová zvýhodnění.

Metody sběru a analýzy dat

S ohledem na zkoumanou problematiku jsme zvolily smíšený výzkumný design. Lepší zachycení aktuálního stavu problematiky průkazů OZP nám umožnila kombinace kvalitativního a kvantitativního výzkumného přístupu (Fetters, Curry a Creswell, 2013), v našem případě šlo o kombinaci dotazníkového šetření a komparativní analýzy legislativních a jiných dokumentů z pěti zkoumaných států (Česká republika, Německo, Rakousko, Slovenská republika a Polsko).

Dotazníkové šetření proběhlo v rámci projektu GAUK č. 410920 „Potřeby osob s DMO v kontextu systému zdravotní a sociální péče ČR“, realizovaného od října 2021 do března 2022. Cílovou skupinou byly dospělé osoby s DMO, které v ČR tvoří přibližně polovinu osob s tělesným postižením (Jesenský, 1995) a jsou tak jednou z největších skupin OZP. Respondenty byly osoby starší 18 let, kterým byla diagnostikována DMO (55 respondentů) nebo pečující o dospělou osobu s DMO (34 respondentů). Dotazník obsahoval uzavřené i otevřené otázky, měl online formu a respondenti ho vyplňovali samostatně. K analýze otevřených otázek jsme přistoupily kvalitativně, dané odpovědi jsme analyzovaly pomocí tematické analýzy (Braun, Clarke, 2006). Pro účely publikování článku prošly citáty z odpovědí respondentů standardní jazykovou korekturou. Komparativní část výzkumu byla designována kvalitativně (Denzin, Lincoln, 2011, Flick, 2009), kdy jsme se zaměřily na analýzu legislativních norem, webových stránek ministerstev, neziskových organizací a dalších dokumentů.

Při komparaci průkazu OZP jsme sledovaly parametry jako nárok na vydání průkazu, individualizace a označení průkazů, poskytované výhody, platnost průkazů a povinnost nahlašovat

změny. V případě parkovacích průkazů, které již mají sjednocenou evropskou podobu, bylo bezpředmětné zahrnovat do analýzy vizuální stránku průkazu. Zaměřily jsme se na indikátory vycházející z § 67 zákona č. 361/2000 Sb., kde jsou uvedena všechna zvýhodnění pro držitele parkovacího průkazu, jako je možnost stát na vyhrazených parkovacích místech (tj. na místech označených symbolem vozíčkáře, která nejsou dodatkovou značkou vyhrazena pro konkrétní vozidlo); možnost získat vlastní vyhrazené místo v místě bydliště; možnost na dobu nezbytně nutnou porušit zákaz stání; možnost vjet do oblasti pěší zóny a do míst, kam smí jen vozidla zásobování a dopravní obsluha. Sledované indikátory jsme ještě rozšířily o možnost bezplatné jízdy po dálnicích.

Aktuální situace v České republice

V České republice jsou v souvislosti s průkazy pro OZP klíčové tři legislativní normy: zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek pro osoby se zdravotním postižením a související vyhláška č. 388/2011 Sb., které kompletně upravují agendu průkazů osob se zdravotním postižením. Třetí normou je zákon č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích, který upravuje parkovací průkaz pro OZP a zvýhodnění s ním spojená, a to v jediném paragrafu.

Pokud jde o průkazy pro OZP, přiznává se jeden ze tří druhů průkazů podle stupně postižení, tj. těžké postižení (TP), zvláště těžké postižení (ZTP) a zvláště těžké postižení s průvodcem (ZTP/P), jež opravňují držitele s postižením k různým slevám nebo daňovým zvýhodněním. Průkaz TP držitelé zajistí pouze nárok na přednostní projednávání záležitostí na úřadech a nárok na místo k sezení v prostředcích veřejné dopravy. Průkaz ZTP k tomu přidá např. nárok na bezplatnou přepravu v MHD, nárok na poskytnutí slevy u ostatních přepravců, nárok na zlevněné vstupné pořadatelů kulturních a sportovních akcí a příspěvek na mobilitu. V případě průkazu ZTP/P získá nárok na bezplatnou či zvýhodněnou přepravu a slevy na vstupném i doprovázející osoba držitele. Osoba, které je přidělen průkaz ZTP nebo ZTP/P, má automaticky nárok i na mezinárodní parkovací průkaz. Platí zde jediné omezení: pokud je držitel průkazu ZTP postižen úplnou nebo praktickou hluchotou, získá parkovací průkaz pouze v případě, že je sám řidičem motorového vozidla (zákon č. 361/2000 Sb.).

Do roku 2012 vydávaly všechny průkazy obecní úřady a magistráty. Pak došlo vlivem tzv. Drábkovy reformy ke zvláštní situaci. Agenda vztahující se k osobám se zdravotním postižením byla převedena pod Úřad práce ČR, vystavení parkovacích průkazů však jako jediné zůstalo v kompetenci obecních úřadů a magistrátů, přestože spolu oba průkazy úzce souvisejí.

Tzv. Drábkovy reformy ovlivnily i samotné průkazy OZP, které měly nahradit tzv. S-karty a části populace byly vydány. V důsledku selhání reformy došlo v roce 2014 k plošné výměně

průkazů TP, ZTP a ZTP/P za průkazy s novým grafickým designem, ale bez změny informačních parametrů. Pouze osoby se zrakovým a sluchovým postižením dostaly možnost dobrovolně uvést na průkazu piktogram daného druhu postižení (Koutová, 2013). Příležitost zrevidovat poskytovaná zvýhodnění a přizpůsobit průkazy potřebám držitelů tak zůstala nevyužita. Převedení agendy pod Úřad práce je navíc mnoha aktéry považováno za chybný krok, jehož nápravu by mohlo zajistit plánované přesunutí agendy z Úřadů práce pod Českou správu sociálního zabezpečení (MPSV, 2025). Ani takový přesun by ale nevyřešil např. problémy spojené s využitím průkazů a skutečnost, že parkovací průkaz mají nadále jako jediný vydávat magistráty a obecní úřady. Tyto a další problémy neodstraní ani plánované zavedení mezinárodních průkazů OZP, protože nedojde k harmonizaci výhod pro OZP.

Pro Českou republiku z nové směrnice vyplývá povinnost přijmout odpovídající legislativu do poloviny roku 2027 a do poloviny dalšího roku tento systém uvést do praxe, přičemž gestorem těchto změn je Ministerstvo práce a sociálních věcí, pod které agenda dávek pro OZP spadá. Nicméně rozsáhlá výměna českých průkazů OZP proběhla už v průběhu roku 2025, kdy skončila jejich desetiletá platnost po jejich předchozí hromadné výměně v roce 2015. To znamená, že do dvou let čeká všechny držitele obou průkazů další plošná výměna, protože k výměně současných průkazů OZP za mezinárodní musí dojít do poloviny roku 2028 a s průkazy ZTP a ZTP/P se musí vždy vyměnit i parkovací průkaz z důvodu sladění platnosti obou dokladů. Vzhledem k této skutečnosti by bylo efektivnějším i levnějším řešením platnost průkazů o tři roky plošně prodloužit a provést pouze jednu výměnu.

Nedostatky českých průkazů pro OZP

„Karta by mohla být vyspělejší a integrovat všemožné úlevy poskytované státem, obcemi anebo komerčními subjekty k zjednodušení identifikace a prokazování...“ (Dotazníkové šetření, 2022)

Rozdíly v nároku na průkaz OZP v okolních státech jsou částečně ovlivněny odlišným definováním zdravotního postižení, kdy každý sledovaný stát klade jiný důraz na roli fyzické, zaměstnanecké či všeobecné invalidity. Omezení schopnosti vykonávat pracovní činnost je určující při nároku na průkaz v Polsku, Rakousku a Německu (Degener, 2006). Slovensko se oproti těmto zemím odlišuje a staví na konceptu fyzické invalidity.

Kromě podmínky samotného zdravotního postižení musí žadatel splnit i podmínku pobytu. Ve všech sledovaných státech mohou požádat o průkaz osoby, které v daném státě

dlouhodobě pobývají, tzn. osoby s trvalým a dlouhodobým pobytem. Zatímco u cílové skupiny občanů EU není v podmínkách mezi jednotlivými státy žádný rozdíl, některé dodatečné podmínky zejména administrativní povahy se mohou objevit u občanů třetích zemí. Příkladem může být Polsko, které umožňuje cizincům ze třetích zemí žádat o průkaz OZP až poté, co je jim přiděleno identifikační číslo PESEL, o které mohou žádat až po 30 dnech pobytu v Polsku.

Platnost průkazů se liší podle jednotlivých zemí i podle věku žadatelů. Nejkratší doba platnosti pět let je pro nejmladší nositele (osoby mladší 16 let v Německu a v Polsku, mladší 18 let v Česku), která se pro dospělé osoby prodlužuje na deset let. V Polsku pro osoby starší šedesáti let existuje možnost vydání průkazu i na neomezenou dobu, obdobně jako v Rakousku či na Slovensku, kde může být průkaz vydán na neomezenou dobu za předpokladu dlouhodobého neměnného zdravotního stavu. V Rakousku je nicméně držitel průkazu povinen do čtyř týdnů informovat o všech změnách, které se týkají údajů zanesených v průkazu, a na Slovensku zákon ukládá povinnost do osmi dní oznámit změny s vlivem na trvání nároku na průkaz (447/2008 Z. z.). V České republice je možné vydat průkaz s neomezenou platností rovněž na základě dlouhodobě neměnného zdravotního stavu, zákon nicméně držitelům průkazu povinnost nahlašovat změny související s nárokem nestanovuje. Problematický je rovněž fakt, že každý držitel průkazu ZTP a ZTP/P automaticky získá i parkovací průkaz, jehož důsledkům se budeme věnovat v další části textu. Jedná se však o jeden z nejzávažnějších nedostatků průkazu, který se samotným zavedením mezinárodního průkazu OZP neodstraní.

Komparace vizuální podoby průkazů prokázala velkou variabilitu vydávaných průkazů. Z hlediska případného cestování držitele průkazu je velkou nevýhodou, že český průkaz postrádá jakékoliv cizojazyčné označení. Z výzkumu i našich zkušeností (jedna z autorek textu je držitelkou jednoho z průkazů) víme, že průkazy jiného státu jsou různé instituce v okolních státech ochotné uznat, obzvlášť to platí v případě kulturních zařízení, bazénů apod. Všechny čtyři okolní státy na průkazech uvádějí označení v anglickém jazyce a v případě Polska a Rakouska i ve francouzském jazyce. V případech uváděných informací o zdravotním omezení držitele české a slovenské pojetí zaostává. Skutečnost, že čeští držitelé v důsledku absence mezinárodního označení a dalších potřebných údajů nemohou svůj status v zahraničí prokázat, potvrdilo i dotazníkové šetření.

„Nepříjemná je i absence mezinárodního uznávání průkazů alespoň mezi Českem a Slovenskem. Dochází k paradoxním situacím, kdy si např. cestující s českým ZTP kupuje jízdenku na vlak Českých drah v Bratislavě a sleva mu nemůže být uznána...“ (Dotazníkové šetření, 2022)

Zahraníční průkazy zohledňují potřeby nevidomých držitelů včetně označení v Braillově písmu (Rakousko, Polsko). Uvádějí také používání důležité kompenzační pomůcky, např. protézy,

kochleárního implantátu či vodícího psa (Rakousko), obsahují QR kód (v případě Polska obsahuje informace o stupni a příčině invalidity, v případě Rakouska nabízí přes stránku Ministerstva sociálních věcí více informací k průkazům jako takovým), reflektují stupeň postižení barevným odlišením (pro osoby s těžkým zdravotním postižením s výrazně zhoršenou schopností pohybu v případě Německa). S výjimkou dobrovolného označení pro osoby se zrakovým nebo sluchovým postižením nejsou v českých průkazech uvedeny žádné údaje či symboly, které by naznačovaly jejich charakter a účel.

České a slovenské průkazy, i v důsledku předchozího společného historického vývoje a legislativy, si jsou v mnohém podobné. Oba státy vydávají tři druhy průkazů. Ostatní sledované státy mají jen jeden průkaz, který je ale možné individuálně nastavovat. Nicméně je zřejmé, že systém tří průkazů je zbytečně komplikovaný. Jeho slabinou je, že neumožňuje individualizaci přiznaných výhod, což je velký rozdíl oproti Rakousku, Německu a Polsku. Držitel průkazu získá zákonem definovaný balíček výhod, aniž by bylo hodnoceno, zda je vzhledem ke svému stavu vůbec schopen tyto výhody využít a zda jsou pro něj přínosné. To zároveň může vést k tomu, že některé výhody mohou být využívány lidmi, kteří je nepotřebují, anebo není nárok držitele zřejmý. Na tento fakt poukazovali i naši respondenti.

„Mně výhody vyhovují, ale jednak mám pocit, že průkazku má spousta lidí a je v tom pak zbytečný chaos (...). Z tohoto pohledu pak lidé s vyšším stupněm občas působí nedůvěryhodně a lidé mají sklon jeho potřeby bagatelizovat. Zároveň bych uvítala nějaký piktogram, ze kterého by bylo patrné, o co jde (ta kartička je graficky divná, vůbec si ji nelze spojit s handicapem)...“ (Dotazníkové šetření, 2022)

Závažným zjištěním je, že zavedení mezinárodního průkazu pro OZP vyřeší pouze jediný definovaný problém, kterým je právě grafická podoba a využitelnost průkazu v zahraničí. Ostatní problémy ani dostupnost zvýhodnění, která jsou k průkazům TP, ZTP a ZTP/P nyní přiřazena, se nezlepší.

V dotazníkovém šetření respondenti také často zmiňovali skutečnost, že nárok na slevu jim z různých důvodů nebyl přiznán. Nejčastěji se jedná o neuznání slevy držiteli průkazu ZTP/P a slevy v kulturních zařízeních:

„Šlo o cestu autobusem, v níž mě řidič nechtěl do vozu pustit bez průvodce. Totéž se mi pak stalo i při představení (divadlo nebo kino), kde se situace opakovala...“

„Neuznali mi doprovod do kina a mně řekli, že sama jít nemohu...“ (Dotazníkové šetření, 2022)

Na základě komparace s průkazy okolních států je zřejmé, že ve všech sledovaných státech dominují výhody a úlevy plynoucí z průkazu OZP zejména ve veřejném sektoru. Běžná je sleva na jízdném a pro osoby s těžkým zdravotním postižením i bezplatná přeprava v městské hromadné dopravě u veřejných dopravců. Veřejné zřizované instituce typu divadel, muzeí apod. často poskytují slevy nebo bezplatný vstup. V případě soukromých poskytovatelů pak závisí na konkrétní soukromé instituci, zda slevy poskytne (např. Rakousko, Německo).

Ani v ČR zákon č. 329/2011 Sb. a související vyhláška č. 388/2011 Sb. u kulturních akcí nestanovují slevy jako povinné, deklarována je pouze možnost jejich poskytnutí. Nicméně oproti jiným státům jsou nároky na benefity v české legislativě vymezeny až příliš podrobně. Domníváme se, že příliš konkrétní formulace v české legislativě jsou důsledkem převzetí průkazů jako nástroje podpory OZP z období před rokem 1989. U držitelů pak tato skutečnost může vyvolávat očekávání, že na některé druhy slev mají zákonný nárok, ačkoliv se jedná o subjekty soukromé sféry, které slevy nemusí poskytovat.

Na základě dotazníkového šetření jsme tedy identifikovaly slabinu implementace zvýhodnění, která se týká primárně držitelů průkazu ZTP/P a pravděpodobně vyplývá z nedostatečné informovanosti, která v praxi vede k různému výkladu a nepochopení situace OZP. Držitelům průkazu ZTP/P někdy nebývá uznán nárok na slevu ve chvíli, kdy s ním není přítomen průvodce. Zákon v souvislosti s průkazem ZTP/P pouze stanovuje nárok na poskytnutí slevy pro držitele a jeho doprovod, není však výslovně stanoveno, že by držitel nemohl či nesměl bez průvodce slevu využít nebo se dokonce sám na veřejnosti pohybovat (zákon č. 329/2011 Sb., vyhláška č. 388/2011 Sb.). Přitom respondenti zmiňovali tuto skutečnost opakovaně.

„Mám velké problémy s cestováním vlakem, jsem držitelka průkazu ZTP-P a do vlaku mě nechťejí brát bez doprovodu, i když je spoj bezbariérový, pod pohrůžkou pokuty. Nastoupit i vystoupit zvládnou...“

„Často mi je řečeno, že slevu dostávají jen ZTP/P, tam by oproti ZTP měl být zdarma navíc jen průvodce. Také se mi stává, že mi je řečeno, že nejsem vozíčkář, a tak slevu nedostanu...“ (Dotazníkové šetření, 2022)

Tento jev není možné plně ověřit komparativní analýzou, protože předpokládá hlubší znalost praxe ve sledovaných státech a zejména obeznámenost se zkušenostmi držitelů průkazu OZP. Nicméně u žádného ze sledovaných států jsme nenalezly informaci, že by držitel průkazu OZP, kterému byl přiznán nárok na zvýhodnění pro průvodce, nemohl sám cestovat nebo se účastnit společenského života, pokud je toho za určitých okolností schopen. Takto pojaté opatření by bylo diskriminační (viz článek 19 a 20 Úmluvy) a v rozporu s cílem podporovat

soběstačnost a maximální nezávislost osob se zdravotním postižením. Šlo by tak proti účelu průkazů OZP. Nesprávná interpretace nároku na doprovod může být také důsledkem existence tří druhů průkazů namísto jednoho individuálně nastaveného. Rozsah problému by bylo vhodné ověřit dalším výzkumem. Řešením by mohla být osvětová kampaň ohledně nároků spojených s průkazy OZP.

Výše uvedené výroky zároveň upozorňují na odlišná pravidla pro držitele průkazů podle jejich mobility a nutnosti využívat k pohybu vozík. Přestože jde v obou případech o držitele stejného průkazu (nejčastěji ZTP nebo ZTP/P), pro každého platí jiná zvýhodnění. Také tento problém by zasloužil hlubší analýzu a možná i diskusi o tom, zda je podobné rozlišování spravedlivé a systémově žádoucí. Ve sledovaných státech (např. Rakousko a Německo) lze nicméně poskytování odlišných slev pro držitele průkazu OZP na vozíku rovněž zaznamenat. Sami držitelé průkazů by uvítali větší dozor nad poskytovateli, poskytovanými zvýhodněními a jejich sjednocení s jinými státy:

„V rámci ČR pak dosažení a vynucování opravdu důsledné platnosti průkazů u všech dotčených služeb ve všech situacích (současná praxe, kdy si provozovatel např. divadla nebo autobusové dopravy může svévolně rozhodnout, že na určitou část svých služeb tuto slevu prostě neuzná, mi zavání podvodem)“...

„Sjednocení výhod a slev v rámci EU“... (Dotazníkové šetření, 2022)

Nedostatky českých parkovacích průkazů

Na příkladu parkovacích průkazů, které už mají mezinárodní charakter, se potvrzuje, že mezinárodní platnost nezaručí všem uživatelům srovnatelné podmínky a nedokáže v praxi zamezit některým, ani poměrně závažným, problémům. Z porovnání vyplynulo, že Česká republika má nedostatečně vymezená kritéria pro získání mezinárodního parkovacího průkazu. Již byl zmíněn téměř automatický nárok všech držitelů průkazu ZTP a ZTP/P bez zohlednění konkrétní povahy jejich omezení. Parkovací průkaz je tak přidělován bez samostatného posouzení jeho potřeby. Získá ho výrazně větší okruh osob než v jiných státech, včetně těch, které nemají sníženou mobilitu. Ostatní státy skupinu držitelů vymezují mnohem přísněji. Parkovací průkaz mohou získat jen lidé s těžším pohybovým postižením nebo jinými přesně definovanými druhy zdravotního postižení, u nichž se předpokládá vliv na schopnost mobility. Na Slovensku jsou to lidé odkázaní na individuální přepravu, v Rakousku pouze osoby s těžkým pohybovým a zrakovým postižením, které mají v průkazu OZP uvedeno, že nemohou využívat prostředky hromadné přepravy. Nej přísnější jsou kritéria pro získání mezinárodního parkovacího průkazu v Německu. To dokládá

skutečnost, že speciálně vyhrazená parkovací místa mohou využívat jen držitelé, kteří splní nej-přísnější kritéria zdravotního omezení (např. výjimečná porucha chůze nebo nevidomost).

Benevolentní kritéria pro získání českého parkovacího průkazu vedou v praxi ke snížení jeho účinnosti jako podpůrného opatření. Příliš široký okruh držitelů průkazu je příčinou vysoké obsazenosti vyhrazených parkovacích míst lidmi, kteří nemají výrazné omezení pohybu a ve skutečnosti tato místa nepotřebují. V praxi dochází i ke zneužívání parkovacích průkazů rodinnými příslušníky držitele, protože zneužívání není dostatečně kontrolováno ani trestáno (Sochor, 2025). Přispívá k tomu nejspíš i obecný nedostatek parkovacích možností zejména ve městech. To vše může vést k neochotě rozšiřovat a zvyhodňovat parkování pro držitele parkovacích průkazů.

Problém nedostatku parkovacích možností dále prohlubuje absence možností zvyhodněného parkování mimo vyhrazená místa. Potvrdila to jak provedená analýza, tak respondenti ve výzkumu, kteří navrhovali zlepšení poskytovaných zvyhodnění:

„Bezplatné parkování v areálech nemocnic či zdravotních a lázeňských zařízení, pokud tam nemají vyhrazená parkovací místa...“

„Jednoznačně možnost parkovat zdarma kdekoliv na modrých zónách! Vyhrazených míst je málo a mohou být i dost daleko od cíle, kam se potřebuji dopravit, takže v podstatě ztrácí smysl. K čemu je mi vyhrazené místo, když potom musím dojít třeba i stovky metrů k cíli?...“ (Dotazníkové šetření, 2022)

Druhý výrok zároveň vysvětluje, proč je možnost parkování mimo vyznačená místa důležitá. Je-li držitel sám aktivním řidičem a má při tom výrazně omezenou možnost pohybu, je důležité, aby parkoval co nejbližší svému cíli. Absence možnosti bezplatně parkovat mimo vyhrazená místa tak může pro některé držitele paradoxně znamenat omezení v mobilitě i možnosti dostat se tam, kam potřebují, přitom původním smyslem parkovacích průkazů je pravý opak.

Ve všech sledovaných státech možnosti parkovat výhodně či zdarma na jiných než vyhrazených místech existují. I přesto, že podíl držitelů průkazu je tam vzhledem k přísnějším podmínkám získání zřejmě nižší. V Rakousku a Německu je zákonem garantována možnost parkovat výhodně a často i zdarma jak v městských zónách, tak rezidentních čtvrtích. V Německu je dokonce možné za určitých okolností s průkazem parkovat i mimo vyznačené parkovací plochy. Jeden z respondentů výzkumu upozornil navíc na to, že podobný přístup je uplatňován i v Dánsku:

„Lepší možnost parkování, (např. v Dánsku – pokud jsou označená místa pro ZTP plná, je možnost parkovat s modrou kartou kdekoliv)...“ (Dotazníkové šetření, 2022)

V Polsku a na Slovensku je situace méně přehledná, protože podobná opatření fungují jen v některých obcích a místech. Je ale zřejmá snaha o jejich zavádění. To, že podobné možnosti v České republice neexistují ani nejsou zvažovány, lze proto považovat za zřejmý nedostatek.

V Rakousku, Německu a Polsku jsou s parkovacím průkazem spojena i další zvýhodnění, např. možnost parkovat zdarma a bez časového omezení v oblasti s parkovacími hodinami a automaty nebo osvobození od daní spojených s provozem vozidla. Kromě možnosti parkovat zvýhodněně na běžných parkovacích místech postrádá český systém i možnost výjimečně vjet nebo zaparkovat tam, kde to běžně není možné, což umožňuje např. již zmíněné Německo. Důsledky, které to pro osoby s omezenou mobilitou v České republice může mít, ilustruje následující výrok z našeho výzkumu:

„Vjezd do Chráněné krajinné oblasti. O Vánocích jsem dostala poukaz na 1 noc na Lysé hoře. Chtěli jsme tam vyjet autem. Před pěti lety k tomu bylo potřeba povolení z obce Krásná. Zjistila jsem, že obec povolení nedává. Volala jsem přímo CHKO Beskydy. Ti mi řekli, že výjimky ke vjezdu už nedávají, že těch výjimek bylo tolik, že s tím skončili. Takže nám poukaz za 1 400 Kč propadnul...“ (Dotazníkové šetření, 2022)

Česká republika je ze všech sledovaných států také jediná, která držitelům parkovacích průkazů nevydává dálniční známku a umožňuje jízdu po dálnicích pouze na základě parkovacího průkazu umístěného za čelním sklem vozidla. Díky tomu je sice možné průkaz využívat v různých vozidlech, na druhou stranu mnoho osob s postižením potřebuje k přepravě upravený automobil, lze proto předpokládat, že tato možnost nebude často využívána. Pro mnoho držitelů tento způsob zvýhodnění naopak ztrácí smysl, zejména pro ty, kteří sami nejsou aktivními řidiči a potřebují někoho, kdo přepravu autem zajistí:

„Doprovod u (...) dítěte se ZTP nemá žádnou výhodu, platí plné jízdné atd., vadí mi, že kvůli pár jízdám bez dcery v autě si stejně musíme pořídit dálniční známku...“ (Dotazníkové šetření, 2022)

Pečující a rodinní příslušníci se tak při jízdě po dálnici dostávají do absurdní situace, protože podle zákona nesmí průkaz využít, pokud v něm není přítomen jeho držitel (zákon č. 361/2000 Sb.). Mohou ho tedy bezplatně odvézt např. do školy, do práce, k příbuzným apod., ale na zpáteční cestě už průkaz využít nemohou a dálniční známku si stejně musí pořídit. Držitelé průkazu při jízdě po dálnici zároveň musí počítat s policejními kontrolami, protože nárok na bezplatnou jízdu na základě parkovacího průkazu se nikde neevduje a hlídky

si nemusí průkazu vždy všimnout, protože v systému vidí pouze to, že majitel vozidla nemá zakoupenou dálniční známku. Ze srovnání proto opět vychází lépe Rakousko nebo Slovensko, kde držitel parkovacího průkazu získá automaticky roční dálniční známku zdarma.

Posledním nedostatkem parkovacího průkazu, který je potřeba řešit, je již zmíněná skutečnost, že je vydáván na jiném místě než průkaz OZP, který je na něj vázán. Tento problém dlouhodobě stojí stranou pozornosti.

„Snad jen, že by se mohl spolu s průkazem ZP vydávat hned na jednom místě i parkovací průkaz...“ (Dotazníkové šetření, 2022)

Průkazy ZTP a ZTP/P jsou často určeny osobám s těžším pohybovým postižením, mělo by se tedy dbát na to, aby nemusely zbytečně osobně docházet na jiný úřad pouze pro parkovací průkaz. Inspiraci k řešení lze najít např. v Rakousku. I zde parkovací průkaz upravuje zákon o silniční dopravě, oba průkazy tam přesto vystavuje úřad Ministerstva sociálních záležitostí. Převedení agendy OZP z Úřadu práce pod ČSSZ, k němuž má dojít v průběhu roku 2026, nabízí sice vhodnou příležitost k nápravě, je však jisté, že i tentokrát zůstane nevyužita. Příslušné instituce dosud problému nepřijímají potřebnou pozornost.

Závěr

Plánované zavedení mezinárodních průkazů pro OZP a zkušenosti držitelů těchto průkazů nás inspirovaly k provedení komparativní analýzy a srovnání českých průkazů OZP a parkovacích průkazů s průkazy v okolních státech. Komparace nejen potvrdila problémy, na které upozornili respondenti dotazníkového šetření, ale navíc jsme identifikovaly i některé další. Definované problémy, jejich důsledky a navrhovaná opatření představuje tabulka 1 (viz přílohu).

Přijetí mezinárodního průkazu OZP odstraní pouze jediný problém, a to podoby průkazů a s ním spojené nemožnosti využívat je v zahraničí. Na řešení ostatních definovaných problémů nebude mít jeho zavedení žádný vliv, je proto nezbytné je řešit na národní úrovni úpravou příslušných legislativních norem. Pro české nositele průkazu budou dále přetrvávat problémy, jako je nedostatečná individualizace zvýhodnění, neuznávání slev některými poskytovateli v případě průkazu ZTP/P, vystavování průkazů OZP a parkovacích průkazů na dvou různých místech, spojením nároku na parkovací průkaz s průkazy ZTP a ZTP/P bez odpovídajícího posouzení omezení pohybu nebo riziko zneužívání průkazů z důvodu absence povinnosti nahlašovat klíčové změny. Spolu s tím by bylo vhodné nově a smysluplně vymezit česká kritéria pro získání parkovacích průkazů a skupinu jejich držitelů podle nich znovu posoudit. Dobrou zprávou je, že kromě

neuznávání slev držitelům průkazu ZTP/P lze ostatní problémy řešit úpravou jediného zákona a vyhlášky, a to zákona č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek pro osoby se zdravotním postižením, a s ním související vyhlášky č. 388/2011 Sb. Neuznávání slev pro držitele průkazů ZTP/P by pak mohla odstranit osvětová kampaň zaměřená na úlohu průkazů OZP.

Překvapivým zjištěním mohou být nedostatky parkovacích průkazů, jejichž mezinárodní charakter vede k očekávání podobných zvýhodnění. Komparace však ukázala, že český systém nabízí držitelům parkovacího průkazu nejméně zvýhodnění a některá důležitá v něm zcela chybí. Kromě problematického vydávání parkovacího průkazu Česká republika jako jediná ze sledovaných států nenabízí žádnou možnost zvýhodněného parkování mimo vyhrazená parkovací místa, což ještě více prohlubuje obtížnou situaci osob s omezenými možnostmi pohybu, pro které je doprava autem nejhodnější nebo dokonce jedinou možností dopravit se tam, kam potřebují. Komplikovaná situace nastává i díky tomu, že v ČR vyplývá nárok na bezplatnou jízdu po dálnicích pouze z průkazu, resp. přítomnosti držitele průkazu v automobilu. Děti a část dospělých držitelů průkazu, kteří nejsou sami aktivními řidiči, tuto výhodu nemohou využít, protože jejich doprovod si musí dálniční známku stejně pořídit. Proto je vhodnější, když je dálniční známka držitelům průkazu vydávána zdarma. Také v tomto případě lze definované problémy řešit úpravou jediného zákona, a dokonce jen jediného paragrafu, neboť parkovací průkaz pro OZP a veškerá zvýhodnění s ním spojená řeší pouze § 67 zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích. Nabídku zvýhodněného parkování a vytváření nových možností parkování lze zlepšit také zapojením obcí do hledání řešení, jako se to děje např. na Slovensku a v Polsku.

Za zvážení by rovněž stálo přearování agendy parkovacího průkazu nebo její části do zákona č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek pro osoby se zdravotním postižením, který upravuje vše, co se týká průkazů TP, ZTP a ZTP/P. Jsou-li tyto průkazy považovány za dávku pro OZP, mohou jí stejně tak být i parkovací průkazy. Tento krok by mimo jiné mohl pomoci vyřešit problém nedostatečně definovaných kritérií pro získání parkovacího průkazu (jeho propojení s průkazy ZTP a ZTP/P) i fakt, že se parkovací průkazy vydávají na jiném místě. Všechna navrhovaná řešení vyžadují spolupráci Ministerstva práce a sociálních věcí s Ministerstvem dopravy.

Absence zmiňovaných opatření v České republice je v rozporu s principem spravedlnosti, rovným přístupem ke zvláštním podmínkám a přednostním zacházením. Zahraniční držitelé parkovacích průkazů nemohou v Česku využívat stejné výhody jako čeští držitelé v zahraničí. A to i přes to, že parkovací průkaz má mezinárodní charakter. Je proto důležité usilovat o odstranění definovaných problémů a při plánovaném zavádění mezinárodního průkazu OZP dbát na to, aby nenastala obdobná situace. Tedy aby zvýhodnění odpovídala

potřebám držitelům průkazu a zároveň možnostem, které jsou s těmito průkazy spojeny v jiných evropských státech.

Tento výstup vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu 260 845.

Článek je také jedním z výstupů projektu č. 410920 financovaného Grantovou agenturou Univerzity Karlovy.

Zdroje

- ADAC (2023) Behindertenparkplatz – diese Parkerleichterungen gelten für Menschen mit Behinderung. (online) dostupné na Behindertenparkplatz: Parkerleichterungen für Menschen mit Behinderung (adac.de).
- Braun, V., Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Online. Qualitative research in psychology. roč. 3, č. 2, s. 77-101. ISSN 1478-0887.
- Brzeziński, K. (2021) Karta parkingowa dla niepełnosprawnych a opłaty za parking. (online) dostupné na <https://moto.infor.pl/prawo-na-drodze/postoj-i-parkowanie/5307643,Karta-parkingowa-dla-niepelnosprawnych-a-oplaty-za-parking.html>
- Bundesbehindertengesetz. In: JUSLINE. C 2025. Dostupné z: <https://www.jusline.at/gesetz/bbg>.
- Caritas Österreich (2024) Behindertenpass, Parkausweis für Behinderte, Vignette, Befreiung von der KFZ-Steuer – Leistung. (online) dostupné na https://www.ig-pflege.at/service/finanzielles/behindertenpass/behindertenpass_leistung.php.
- Český statistický úřad. Osoby se zdravotním postižením v domácnostech - 2024. Praha: ČSÚ, 2025. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/osoby-se-zdravotnim-postizenim-v-domacnostech-2024>.
- Degener, T., (2006) “The Definition of Disability in (German and) International Discrimination Law”, Disability Studies Quarterly 26(2). doi: <https://doi.org/10.18061/dsq.v26i2.696>.
- Degener, T. (2024). The Human Rights Model of Disability in Times of Triage. Scandinavian journal of disability research: SJDR, 26(1), 437-449. <https://doi.org/10.16993/sjdr.1088>
- Denzin, N., Lincoln, Y. S. 2011. The Sage handbook of qualitative research. 4th ed. Thousand Oaks: SAGE. ISBN 978-1-4129-7417-2.
- European Commission (2023) Study supporting the impact assessment of an EU initiative introducing the European Disability Card – Final report, Publications Office of the European Union. Dostupné na <https://data.europa.eu/doi/10.2767/832569>.

- Eurostat (2025) Population with disability. Dostupné na https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_with_disability.
- Eznamka (nedat.) Registrácia vozidiel oslobodených od úhrady diaľničnej známky. (online) dostupné na <https://eznamka.sk/sk/zakaznicke-sluzby/registracia-oslobodenych-vozidiel>.
- Fetters MD, Curry LA, Creswell JW (2013) Achieving integration in mixed methods designs- principles and practices. *Health Serv Res.* 48(6 Pt 2):2134–2156.
- Flick, U (2011) *An introduction to qualitative research.* 4th ed., reprinted. Los Angeles: SAGE, c2009. ISBN 978-1-84787-324-8.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. (2019). *Fundamental rights of persons with disabilities in the EU.* Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2811/303379>.
- Chiattelli, C. et al. (2021) Study assessing the implementation of the pilot action on the EU Disability Card and associated benefits : final report, Úřad pro publikace Evropské unie. Dostupné na <https://data.europa.eu/doi/10.2767/429261>.
- Jesenský, J. a kol. (1995) *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených.* Praha: Karolinum.159 s. ISBN 80-7066-941-1.
- Koutová, J. (2013) Průkaz osoby se zdravotním postižením. (online) dostupné na <https://sancedetem.cz/prukaz-osoby-se-zdravotnim-postizenim> (publikováno 02. 09. 2013).
- Lawson, A., Quinn, G., & Arnardóttir, O. M. (2009). The UN Convention On The Rights Of Persons With Disabilities And European Disability Law: A Catalyst For Cohesion? In *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities* (Vol. 100, pp. 81-109). BRILL. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004169715.i-320.30>.
- MPSV (2025) Tisková zpráva - Efektivnější pomoc pro lidi se zdravotním postižením. Poslanci schválili sjednocení řízení o příspěvku na péči pod hlavičku ČSSZ. Dostupné na <https://www.mpsv.cz/efektivnejsi-pomoc-pro-lidi-se-zdravotnim-postizenim-poslanci-schvalili-sjednoceni-rizeni-o-prispevku-na-peci-pod-hlavicku-cssz>.
- MPSV (2025a). *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2024.* Ministerstvo práce a sociálních věcí. dostupné na <https://mpsv.gov.cz/statisticka-rocenka-z-oblasti-prace-a-socialnich-veci-2024>.
- MPSVR SR (nedat.a) Ťažké zdravotné postihnutie (online) dostupné na <https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/tazke-zdravotne-postihnutie/>.
- Priestley, M. (2022) 'Disability assessment, mutual recognition and the EU Disability Card' (European Parliament – PE 739.397 – November 2022) dostupné na [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/739397/IPOL_STU\(2022\)739397_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/739397/IPOL_STU(2022)739397_EN.pdf).

- Rada Evropské Unie (2024) Rada a Parlament připravily půdu pro evropský průkaz osob se zdravotním postižením a evropskou parkovací kartu pro osoby se zdravotním postižením. (online) Tisková zpráva 16. února 2024. dostupné na <https://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2024/02/08/council-and-parliament-pave-the-way-for-a-european-disability-card-and-a-european-parking-card-for-persons-with-disabilities/>.
- Rada Evropské Unie (2024a) Evropský průkaz osoby se zdravotním postižením a evropský parkovací průkaz osoby se zdravotním postižením: Rada přijala nové směrnice (online) Tisková zpráva 747/24 14.10.2024. Dostupné na <https://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2024/10/14/european-disability-card-and-european-parking-card-for-persons-with-disabilities-council-adopts-new-directives/pdf/>.
- Straßenverkehrsordnung. In: Bundeskanzleramt der Republik Österreich. C 2025. Dostupné také z: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10011336>.
- Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2024/2841 ze dne 23. října 2024, kterou se zavádí evropský průkaz osoby se zdravotním postižením a evropský parkovací průkaz pro osoby se zdravotním postižením. Dostupné na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=CELEX:32024L2841>.
- Socialgesetzbuch. In: Bundesministerium für Arbeit und Soziales. C 2025. Dostupné také z: <https://www.sozialgesetzbuch-sgb.de/>.
- Sochor Š. (2025) Na místech pro vozíčkáře parkují lidé s neplatnými a cizími průkazy ZTP. Policie je na ně krátká. CNN Prima News. Dostupné na <https://cnn.iprima.cz/zpravodajstvi/na-mistech-pro-vozickare-parkuji-lide-s-neplatnymi-a-cizimi-prukazy-ztp-policie-je-na-sozialministeriumservice>.
- Sozialministeriumservice. Online. C 2025. Dostupné z: https://www.sozialministeriumservice.gv.at/Menschen_mit_Behinderung/Behindertenpass_und_Parkausweis/Behindertenpass/Behindertenpass.de.html.
- United Nations (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations. Dostupné na https://www.un.org/disabilities/documents/convention/crpd_english.pdf.
- United Nations CRPD - Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2014). General comment No. 2 (2014): Article 9 – Accessibility (CRPD/C/GC/2). United Nations.
- Ústavní zákon č. 460/1992 Sb., Ústava Slovenskej republiky. Dostupné z: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460>.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U z 2018 r. poz. 511 ze zm.) (Zákon o pracovní a sociální

rehabilitaci a zaměstnávání OZP se zdravotním postižením) Dostupné na: <https://przepisy.gofin.pl/przepisy,2,18,38,323,,20241001,ustawa-z-dnia-27081997-r-o-rehabilitacji-zawodowej-i.html>.

VdK-Landesverbände (2023) Alles zum Schwerbehindertenausweis. (online) dostupné na <https://www.vdk.de/aktuelles/aktuelle-meldungen/artikel/schwerbehindertenausweis-merkzeichen-behinderung-antrag/>.

VdK-Landesverbände (nedat.) Behindertenparkausweis - Sozialverband VdK Deutschland e.V. (online) dostupné na <https://www.vdk.de/behindertenparkausweis-ordner/>

Vyhláška č. 388/2011 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením (online). 2010 – 2020. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-388>.

Warszawskie Centrum Pomocy Rodzinie (nedat.) Legitymacja osoby niepełnosprawnej (online) dostupné na <https://wcpr.pl/nasze-uslugi/osoby-niepelnospprawne/legitymacja-osoby-niepelnospprawnej>.

Zákon 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích (online). 2010 – 2020. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-361>.

Zákon 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/ez-bierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/447/>.

Zákon č. 311/2001 Z.z. Zákonník práce Dostupné z: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2001-311>.

Zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů (online). 2010 – 2020. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-329>.

Mgr. Vladimíra Tomášková | vladimira.tomaskova@fsv.cuni.cz

je studentkou doktorského studia na Katedře veřejné a sociální politiky FSV UK (Department of Public and Social Policy, Faculty of Social Sciences, Charles University), Smetanovo nábřeží 6, 110 01 Praha 1, Česká republika. Zaměřuje se na sociální a zdravotní podporu osob se zdravotním postižením, sociální služby, sociální dávky, zdravotní a léčebně-rehabilitační péči.

Ing. Mgr. Olga Angelovská, Ph.D | olga.angelovska@fsv.cuni.cz

je odbornou asistentkou na Katedře veřejné a sociální politiky FSV UK (Department of Public and Social Policy, Faculty of Social Sciences, Charles University), Smetanovo nábřeží 6, 110 01 Praha 1, Česká republika. Výzkumně se zaměřuje na oblast zdravotní a sociální politiky.

Příloha

26

Tabulka 1 Nedostatky českých průkazů pro OZP a možnosti jejich řešení

Druh průkazu	Definovaný problém českých průkazů	Zdroj informace	Důsledky	Opatření	Dobrá praxe
Průkazy OZP (TP, ZTP a ZTP/P)	Absence údajů o charakteru průkazu/postižení	dotazníkové šetření /komparace	nevyužitelnost v zahraničí; nevyužití informačního potenciálu	zavedení mezinárodního průkazu OZP/Změna parametrů a grafického vzhledu - úprava zákona 329/2011 Sb. a související vyhlášky	Rakousko/ Německo/Polsko
	Neuznávání slevy držitelů ZTP/P bez průvodce	dotazníkové šetření	omezení principu rovných příležitostí	veřejná osvěta o úloze průkazů/jeden průkaz místo tří	Rakousko/ Německo/Polsko
	Absence individualizace zvýhodnění podle potřeb držitele (tři balíčky zvýhodnění)	dotazníkové šetření /komparace	nízká efektivita průkazů jako nástroje kompenzace znevýhodnění; zneužívání držitelů, kteří dané výhody nepotřebují	zavedení jednoho individuálně nastavitelného průkazu místo tří úpravou zákona 329/2011 Sb. a související vyhlášky	Rakousko/ Německo/Polsko
Průkazy OZP + parkovací průkaz OZP	Absence povinností nahlašovat změny související se zdravotním stavem a nárokem na průkaz	komparace	zneužívání průkazu a zvýhodnění z něj plynoucích	stanovení povinnosti nahlašovat důležité změny úpravou zákona 329/2011 Sb. a související vyhlášky	Rakousko/Slovensko
	Přidělování parkovacího průkazu pouze na základě držení průkazu ZTP a ZTP/P	komparace	parkovací průkaz je přidělován i osobám bez snížené mobility; příliš velký okruh držitelů parkovacího průkazu; zneužívání parkovacího průkazu	definování nových odpovídajících kritérií pro přidělení parkovacího průkazu pro OZP úpravou zákona 329/2011 Sb. a související vyhlášky	Rakousko/ Německo/Polsko/ Slovensko

Tabulka 1 Nedostatky českých průkazů pro OZP a možnosti jejich řešení – pokračování

Parkovací průkaz OZP	Absence možnosti výhodně parkovat v městských zónách (mimo vyhrazená parkovací místa)	dotazníkové šetření /komparace	další omezení mobility; nemožnost parkovat poblíž cílového místa; nedostatek možnosti parkování pro držitele průkazů	úprava § 67 zákona 361/2000 Sb. (přidání možnosti parkovat zdarma či výhodně v městských parkovacích zónách) /podpora řešení na úrovni jednotlivých obcí	Rakousko/Německo/ Polsko/Slovensko
	Absence jiných možností zvýhodněného parkování (placená parkoviště, parkovací hodiny, parkování mimo označené zóny)	dotazníkové šetření /komparace	znevýhodnění držitelů parkovacích průkazů odkazovaných na přepravu vlastním automobilem	úprava § 67 zákona 361/2000 Sb. (přidání jiných možností zvýhodněného parkování) /podpora řešení na úrovni jednotlivých měst a obcí	Rakousko/Německo
	Nižší počet zvýhodnění v porovnání s okolními státy	dotazníkové šetření /komparace	snižování rovného přístupu ke zvláštním podmínkám (znevýhodnění pro zahraniční návštěvníky)	úprava § 67 zákona 361/2000 Sb. (rozšíření české legislativy o chybějící zvýhodnění) /harmonizace podmínek na evropské úrovni	Rakousko/Německo/ Polsko/Slovensko
Průkaz je jako jediný vydáván na jiném místě než ostatní dávky pro OZP	Dotazníkové šetření /komparace	nutnost návštevy dvou institucí místo jedné pro osoby s omezením mobility; zvýšená provozní a finanční zátěž systému i držitelů průkazů	úprava místa vydávání v zákoně 361/2000 Sb. nebo přerazení problematiky do zákona 329/2011 Sb. a související vyhlášky	Rakousko/Slovensko	
	Držitelům průkazu není vydávána dálniční známka (bezplatná jízda po dálnici je možná pouze s držitelem průkazu)	dotazníkové šetření /komparace	pokud držitel není aktivní řidič, zvýhodnění postrádá význam; není evidován nárok na bezplatnou jízdu po dálnicích, řidiči proto musí počítat s policejními kontrolami	možnost získat dálniční známku zdarma úpravou v § 67 zákona 361/2000 Sb. / zavedení evidence vozidel přepravujících pravidelné držitele parkovacích průkazů	Rakousko/Slovensko

Digitální vyloučení jako nové sociální riziko: vymezení a způsoby měření

Michaela Veselá Hiekischová

Abstrakt

Článek pojednává o digitálním vyloučení – komplexním fenoménu, který odráží prohlubující se nerovnosti v přístupu, dovednostech, využívání i přínosech digitálních technologií a stále více ovlivňuje možnosti sociální participace jednotlivců. Na základě současných mezinárodních teoretických přístupů autorka navrhuje rozšiřující konceptuální rámec, který propojuje individuální dimenze digitálního vyloučení se strukturálními a systémovými faktory spojenými s digitální nespravedlností (digital inequities). Ukazuje, že digitální vyloučení nelze chápat pouze jako důsledek nedostatku dovedností či motivace, ale jako proces podmíněný sociálními, ekonomickými a institucionálními nerovnostmi, který může reprodukovat sociální znevýhodnění a nabývat charakteristik nového sociálního rizika. V českém kontextu článek identifikuje nedostatek systematických dat, absenci jednotného konceptuálního ukotvení a omezené zaměření dosavadních přístupů na dílčí dimenze problému. Na základě těchto zjištění autorka formuluje doporučení směřující k systematickému měření digitálního vyloučení, zahrnutí strukturálních faktorů do jeho analýzy, cílené podpoře ohrožených skupin, rozvoji digitálních kompetencí, zachování kombinace online a offline služeb a zapojení uživatelů do tvorby digitálních řešení.

Klíčová slova:

digitální vyloučení, digitální propast, digitální nerovnost, sociální vyloučení, nové sociální riziko, digitální spravedlnost

Abstract

This article addresses digital exclusion: a complex phenomenon that reflects widening inequalities in terms of access to, the skills required for and the use and benefits of digital technologies, which is increasingly impacting the opportunities of individuals in terms of social participation. Drawing upon contemporary international theoretical approaches, the article proposes the adoption of an extended conceptual framework that links the various individual dimensions of digital exclusion with the structural and systemic factors that are associated with digital inequities. It demonstrates that digital exclusion rather than being understood merely as a consequence of a lack of skills or motivation, should be seen as a complex process that is shaped by social, economic and institutional inequalities that act to potentially reproduce social disadvantages, which, moreover, exhibits characteristics of an emerging social risk. In the Czech context, the article identifies a lack of systematic data, the absence of a unified conceptual framework and the limitation of existing approaches to addressing merely partial dimensions of the issue. Based on these findings, the author provides recommendations that are aimed at determining an approach to the systematic measurement of digital exclusion, the incorporation of structural factors into the analysis thereof, the targeting of support towards vulnerable groups, the strengthening of digital competencies, maintaining a combination of online and offline public services, and involving users in the design of digital solutions.

Keywords:

digital exclusion, digital divide, digital inequality, social exclusion, new social risk, digital inequity

Úvod

Digitální technologie dnes hrají klíčovou roli nejen v pracovním a osobním životě, ale stále častěji také v oblasti vzdělávání, zdravotnictví, veřejné správy i sociálních služeb. Jejich potenciál je nezpochybnitelný – zvyšují dostupnost služeb, podporují kvalitu života, usnadňují celoživotní učení a mohou přispívat ke zmírňování společenských nerovností (McNair, 2020).

Internet se navíc stal důležitým nástrojem komunikace a občanské participace, který má zásadní dopad na svobodu projevu i prosazování demokratických hodnot (Bowie, 2020).

Ruku v ruce s tímto vývojem však roste i riziko vyloučení těch, kteří digitální technologie nemají k dispozici, ať už z důvodu technického vybavení, nedostatečných kompetencí, nebo ztráty motivace a důvěry. Digitální vyloučení proto není problémem minulosti, ale fenoménem, který se s rostoucí mírou digitalizace a nástupem nových technologií (včetně umělé inteligence) dále prohlubuje. Přístup k internetu a schopnost efektivně pracovat s digitálními nástroji se tak stávají novou podmínkou plnohodnotné účasti na společenském životě. A ti, kteří tuto schopnost nemají, jsou vylučováni kumulativně.

V české debatě však koncept digitálního vyloučení stále postrádá jednotné vymezení, oporu v současných teoretických přístupech a ucelená data, což komplikuje volbu odpovídajících opatření a intervencí sociální politiky. Dosud neexistuje žádný ucelený primární výzkum, který by systematicky zkoumal počet digitálně vyloučených osob, jejich hlavní překážky nebo možné motivační faktory. Problematice digitální propasti se sice někteří autoři věnovali (např. Lupač, 2015; Lupač a Sládek, 2008; Zounek, 2006), jednalo se však o první systematické texty z českého prostředí, jejichž data jsou dnes již časově i konceptuálně zastaralá. Lépe slouží ke sledování obecných trendů digitalizace (aktuální data viz např. Doseděl, 2024), nikoliv k hlubší analýze digitálního vyloučení.

Výzkumy také potvrzují, že digitální vyloučení a sociální vyloučení spolu úzce souvisejí a mohou se vzájemně posilovat. Tento vztah se projevuje jak ve výsledcích při (ne)používání internetu (např. van Deursen, van Dijk, Helsper, 2014; Helsper, 2012; López-Aguado, 2022; Ragnedda, Ruiu a Addeo, 2022; Warschauer, 2003), tak v nerovném a nespravedlivém přístupu k možnosti využívat digitální technologie (Fang et al., 2019; Seifert, Cotten a Xie, 2021). Empirické poznatky OECD (2019a) navíc ukazují, že nerovnoměrné rozdělení přínosů digitalizace odráží širší sociální a ekonomické nerovnosti.

V českém prostředí se vztahu mezi digitálním a sociálním vyloučením věnovaly zejména Zukalovová (2010) a Vondrová (2014). Zukalovová (2010) uvádí, že digitální propast je nová forma sociální exkluze, avšak explicitně tento vztah dále nerozvíjí. Vondrová (2014) jako první popisuje vztah sociálního a digitálního vyloučení jako obousměrný, a ve shodě se zahraničními výzkumníky (např. Helsper, 2012; Ragnedda, Ruiu a Addeo, 2022) ukazuje, že lidé vyloučení z digitálních technologií mohou být postupně vylučováni i z dalších oblastí sociálního života.

Stále však chybí česká data, která by odpověděla na otázky vycházející z dnešního pojetí digitálního vyloučení – tedy otázky po motivaci, způsobu používání digitálních technologií, efektivitě jejich využití a o strukturálních a systémových bariérách, jež tento jev podmiňují.

Cílem tohoto článku je proto obohatit českou odbornou debatu o digitálním vyloučení prostřednictvím systematické reflexe zahraničních teoretických přístupů a ukázat, že digitální vyloučení je v českém kontextu třeba chápat jako komplexní problém s charakteristikami nového sociálního rizika. Současně článek nabízí přehled základních rámců a metod, které se v současné době používají k jeho měření, a zasazuje je do českého kontextu.

Koncept digitálního vyloučení je proto v tomto článku chápán nejen jako výsledek individuálních nedostatků v přístupu, motivaci, kompetencích či využívání technologií (viz např. van Dijk, 2006; 2017), ale také jako důsledek strukturálních a systémových nerovností, které reprodukují sociální exkluzi a nerovné rozložení zdrojů. V tomto pojetí je koncept digitálního vyloučení rozšířen o průřezovou (meta)dimenzi sociální (ne)spravedlnosti, čímž navazuje na Fang et al. (2019) a Seifert, Cotten a Xie (2021). Přestože jejich závěry vycházejí z konkrétní cílové skupiny (seniorů), jejich rámec je využitelný i pro širší úvahy o digitálním vyloučení v českém kontextu.

Digitální vyloučení se tak stává nejen projevem, ale i mechanismem nového sociálního rizika: technologická změna může prohlubovat existující nerovnosti místo toho, aby je zmírňovala.

Z tohoto důvodu se článek nejprve věnuje vývoji chápání digitální propasti. Od prvotního zaměření na otázku „má nebo nemá přístup k internetu“ (první úroveň) přes digitální kompetence a motivaci (druhá úroveň) až po schopnost technologie efektivně využívat (třetí úroveň). Následně ukazuje, proč je digitální vyloučení třeba chápat jako komplexní jev s charakteristikami nového sociálního rizika, a jaké důsledky to má pro jeho měření a pro českou sociální i veřejnou politiku.

Metodologie

K naplnění cíle článku byla zvolena kvalitativní dokumentová analýza (Bowen, 2009; Dalglish et al., 2020; Wood et al., 2020), která umožňuje porozumět vývoji, konceptualizaci a měření digitálního vyloučení. Postupovala jsem podle rámce READ (Read, Extract, Analyze, Distill), který umožňuje systematické zpracování odborných i politických dokumentů (Dalglish et al., 2020).

V první fázi čtení („Read“) jsem provedla počáteční orientaci v terminologii a základních konceptech prostřednictvím vyhledávače Google Scholar. Následně jsem se zaměřila na klíčová zahraniční odborná díla (např. van Dijk, Helsper, Norris), české zdroje (např. Lupač, 2015; Vondrová, 2014; Zukalovová, 2010) a národní strategické dokumenty. Pro systematictější

sběr dat jsem využila databázi Web of Science (WoS), kde jsem vyhledávala přehledové studie k pojmům *digital divide*, *digital exclusion* a *digital inequality* s důrazem na konceptualizaci, typologie a teoretické rámce. Pomocí zadaných klíčových slov a booleovských operátorů jsem identifikovala celkem 46 relevantních studií.

Ve fázi extrakce obsahu („Extract“) jsem provedla selekci článků z WoS na základě názvu, abstraktu a klíčových slov (s výsledkem devět studií), následně na základě plnotextové analýzy (s výsledkem šesti nejvhodnějších přehledových studií). Zároveň jsem doplňovala další odborné a tzv. šedé zdroje metodou „sněhové koule“ na základě citací ve vybraných textech. Součástí této fáze bylo i studium dat Českého statistického úřadu, mezinárodních rámců (např. DESI, DigComp), českých studií i národních strategií.

Ve fázi analýzy („Analyze“) jsem provedla teoretické kódování (Wood et al., 2020), kdy jsem seskupovala jednotlivá zjištění podle hlavních konceptů, dimenzí digitálního vyloučení a jejich vazeb na sociální vyloučení.

Závěrečná fáze syntézy zjištění („Distill“) vedla k rozšíření stávajících konceptuálních rámců digitálního vyloučení. Výsledkem je (1) přehled chronologického a obsahového vývoje konceptu digitální propasti a (2) návrh rozšířeného konceptuálního rámce jako nového sociálního rizika, který nahlíží na digitální vyloučení jako na důsledek individuálních, strukturálních a systémových nerovností.

Vymezení pojmu digitální vyloučení vs. digitální propast a digitální nerovnosti

V souvislosti s nerovným přístupem k digitálním technologiím se v odborné literatuře často setkáváme s pojmem *digitální propast* (*digital divide*), který se začal používat zejména koncem 90. let. Poprvé ho zmínil a popularizoval Lloyd Morrisett ve studii pro neziskovou organizaci Markle Foundation (1995), která se zabývala otázkami digitálního přístupu a rovnosti. Pojem byl následně institucionalizován ve vládních zprávách americké NTIA (National Telecommunications and Information Administration), zejména zásluhou náměstka ministra telekomunikací Larryho Irvinga, jehož zpráva *Falling Through the Net: Defining the Digital Divide* (1999) pojem pevně ukotvila v politickém diskurzu.

Do akademické sféry přenesla termín *digital divide* Pippa Norrisová svou knihou *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide* (2001), kde jej vymezila v kontextu informační chudoby a občanské participace. Autorka rozlišuje *globální digitální propast* (nerovnosti mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi), *sociální digitální propast*

(rozdíly mezi nízkopříjmovými a bohatými lidmi v rámci jednoho národa či země) a *demokratickou digitální propast* (rozdíly v používání digitálních zdrojů k angažování se a participaci na veřejném životě).

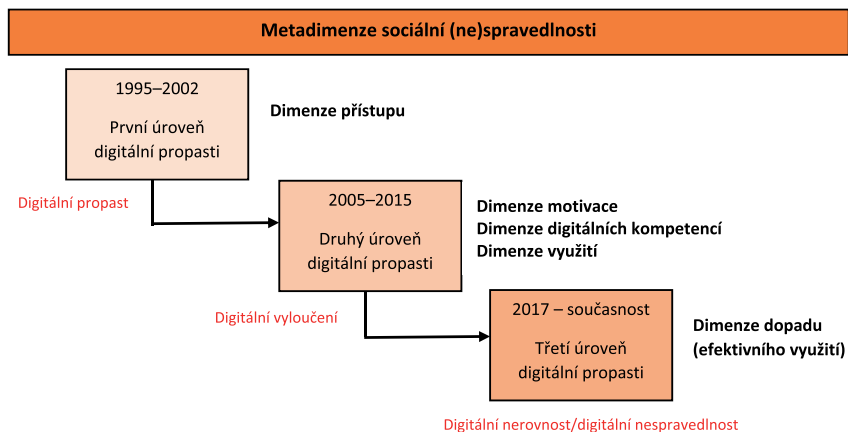
V mém článku je věnována pozornost právě sociálním aspektům digitální propasti. Ta původně označovala rozdíl mezi těmi, kdo mají a nemají přístup k internetu či digitálním zařízením, tzv. první úroveň digitální propasti (*first-level digital divide*) (Aissaoui, 2022; Boerkamp et al., 2024; Katulić, 2021). Až do roku 2005 byl výzkum digitální propasti převážně deskriptivní a zaměřoval se především na přístup k digitálním technologiím, často bez širšího teoretického ukotvení (viz např. Hoffman a Novak, 2021). Jak podotýká van Dijk (2017), v tomto období chyběla snaha odhalit hlubší příčiny nerovného přístupu, natož jeho sociální důsledky.

Postupně se výzkum zaměřil i na rozdíly v digitálních dovednostech a schopnosti technologie efektivně využívat. Tato fáze byla označena jako druhá úroveň digitální propasti (*second-level divide*) (Hargittai, 2002). V této fázi se začíná objevovat i pojem *digitální vyloučení*, který zdůrazňuje hlubší společenské souvislosti, zejména ve vztahu k sociálnímu vyloučení (Helsper, 2012; Park, 2022; Warschauer, 2003). Tito autoři upozorňují, že osoby vyloučené ze společnosti v offline světě jsou velmi často vyloučeny i digitálně (v online světě).

Další vývoj vedl ke zkoumání tzv. třetí úrovně digitální propasti (*third-level divide*), tedy rozdílů v tom, jaké přínosy lidí z využívání digitálních technologií skutečně mají, např. v oblasti vzdělávání, zaměstnání, občanské participace nebo kulturního života. Již DiMaggio a Hargittai (2001) upozornili, že je třeba uvažovat o digitální propasti spíše jako o digitální nerovnosti (*digital inequalities*), která zahrnuje nejen technický přístup, ale i kvalitu využívání, úroveň dovedností, sociální podporu a skutečné přínosy z používání technologií. Tento přístup otevřel cestu pozdějším autorům, jako jsou van Dijk, Helsper a van Deursen, kteří koncept digitálních nerovností dále rozvíjejí v rámci sociologických teorií stratifikace (van Dijk a van Deursen, 2014; 2020) a věnují se efektivitě využívání technologií také empiricky.

Novější přístupy (např. Fang et al., 2019; Seifert, Cotten a Xie, 2021) upozorňují, že koncept digitálních nerovností (*digital inequalities*), který popisuje projevy digitálního vyloučení a odpovídá na otázku „jak“ k němu dochází, často opomíjí hlubší, strukturální příčiny tohoto jevu. Fang a kol. (2019) proto zdůrazňují význam konceptu digitální nespravedlnosti (*digital inequities*), jenž se zaměřuje na otázku, „proč“ k digitálnímu vyloučení dochází. Ačkoliv jejich závěry vycházejí ze specifické populační skupiny (seniorů), jejich teoretický rámec je přenositelný i do širšího kontextu české společnosti. Tento systémový rozměr představuje průřezovou (meta)dimenzí, která ovlivňuje všechny tři úrovně digitální propasti a propojuje problematiku digitálního vyloučení s otázkami sociální (ne)spravedlnosti (srov. schéma 1).

Schéma 1 – Chronologický a obsahový vývoj konceptu digitální propasti

Zdroj: autorka (inspirováno prací Aissaoui, 2020)

V tomto článku vědomě volím pojem digitální vyloučení, protože lépe vystihuje současnou realitu, zejména v českém kontextu. V sociálně-politickém diskurzu běžně pracujeme s termíny jako *sociální vyloučení*, a proto pojem *digitální vyloučení* do této terminologie přirozeně zapadá. Navíc silně akcentuje sociální dimenzi digitálních nerovností, čímž se bezprostředně váže na oblast sociální politiky.

Zatímco pojem *propast* evokuje pouhou vzdálenost mezi dvěma skupinami (ti, kdo mají a nemají přístup), vyloučení poukazuje na hlubší a komplexnější problém. Lidé bez přístupu k internetu a bez potřebných dovedností nejsou pouze „na druhé straně“, ale jsou fakticky vyloučeni z celé řady oblastí běžného života – vzdělávání, pracovního trhu, veřejných služeb, zdravotní péče i občanské participace.

Van Dijk (2020) označuje pojem *digitální propast* za metaforu, která může být zavádějící, ale z pragmatických důvodů ji dále používá – především kvůli zakořeněnosti a srozumitelnosti v politickém a mediálním diskurzu. Oproti tomu Helsper (2021) a Warschauer (2003) zastávají názor, že pojem *digitální vyloučení* přesněji vystihuje nerovnosti, které se prostřednictvím technologií reprodukují, dokonce problém vyloučení prohlubují. Podle nich nelze digitální

začlenění redukovat pouze na otázku přístupu. Přítomnost zařízení nebo internetového připojení ještě neznamená rovné příležitosti ani plnohodnotné zapojení do společnosti.

Z těchto důvodů se v tomto článku přikláním k používání pojmu *digitální vyloučení* jako konceptu, který má širší dosah, hlubší sociální implikace a lépe reflektuje rizika, kterým čelí znevýhodněné skupiny obyvatelstva v digitálním věku.

Dimenze digitálního vyloučení

Jak je již uvedeno výše, digitální vyloučení představuje komplexní problém ovlivněný individuálními nedostatky v přístupu, motivaci, dovednostech a kompetencích i ve způsobu využívání technologií. Z tohoto důvodu v této kapitole shrnuji klíčové aspekty digitálního vyloučení tak, jak je zachycuje současná literatura. Je však třeba si uvědomit, že tyto dimenze spolu úzce souvisejí a vzájemně se ovlivňují, nelze je proto posuzovat izolovaně.

Současně je však třeba připomenout, že všechny tyto dimenze jsou formovány i širšími společenskými a strukturálními podmínkami. Tedy tím, v jakém sociálním a ekonomickém kontextu se jednotlivci nacházejí. Na tuto průřezovou, systémovou rovinu digitální (ne)spravedlnosti se zaměřuji podrobněji v následující kapitole.

Fyzický a materiální přístup

Debaty o digitálním vyloučení začínaly především otázkou přístupu k internetu a potřebnému vybavení, tedy počítačům, mobilním zařízením či síťovému připojení (viz například zpráva NTIA 1999). Už zpráva OECD (2001) však upozorňovala, že digitální propast není jen otázkou samotného přístupu, ale také využívání digitálních technologií. Přesto i v tomto dokumentu převažoval důraz právě na dostupnost infrastruktury a zařízení jako klíčového předpokladu digitálního začlenění.

V současné odborné literatuře je pojetí této dimenze mnohem širší. Mluví se nejen o tom, zda má člověk přístup, ale jaký má přístup. To znamená, jak kvalitní je připojení, zařízení, hardware, software a další podpůrné služby. Van Deursen a van Dijk (2021) v této souvislosti upozorňují, že fyzický přístup není totéž co materiální přístup. I mezi lidmi, kteří „mají přístup“, existují významné rozdíly ve výdajích na technologie a v jejich reálné použitelnosti. Jinými slovy, i když se digitální propast může zmenšovat v oblasti základního přístupu, zároveň se otevírají nové formy nerovností související s tempem technologických změn, které ne všichni dokážou následovat (Park, 2022).

Pandemie covidu-19 navíc ukázala, že dostupnost internetu v domácnosti neznamená rovný přístup pro všechny její členy. Např. kvůli sdílení zařízení, nedostatečné kapacitě nebo nedostatečné podpoře ze strany školy či zaměstnavatele (Aissaoui, 2022). U seniorů došlo navíc vlivem karantény k větší sociální izolaci (Seifert, Cotten a Xie, 2021).

Fyzický a materiální přístup tak zůstává základní podmínkou digitální inkluze (Helsper, 2012), ale současné výzkumy ukazují, že je třeba ho vnímat ve všech jeho odstínech. Nejen jako „má–nemá“, ale jako součást širší struktury nerovností, která ovlivňuje i další dimenze digitálního vyloučení.

Motivace a postoje

Podle van Dijka (2006) předchází motivace fyzickému přístupu. Člověk si musí nejprve přát mít počítač či internet, aby o něj vůbec usiloval. Chronologicky i logicky tedy motivace předchází fyzickému a materiálnímu přístupu, nicméně ve výzkumech i politické praxi se postupovalo opačně. Z tohoto důvodu (a s ohledem na historický vývoj konceptu digitálního vyloučení) uvádím motivaci a postoje až na druhém místě.

Van Dijk (2006) uvádí, že důvody nevyužívání digitálních technologií mohou spočívat v nedostatku času, zájmu, financí či důvěry ve vlastní schopnosti, ale i v obavách o bezpečnost. Některé digitální nástroje, jako jsou sociální sítě nebo počítačové hry, mohou být vnímány jako ohrožující nebo zbytečné. Motivaci ovlivňuje také okolí. Hsieh (2008) upozorňuje na význam tzv. subjektivních norem – pokud vrstevníci (zejména u starších osob) internet nevyužívají, jedinec často necítí potřebu ho používat také. Helsper (2012) dále upozorňuje, že motivace k pořízení technického vybavení úzce souvisí s digitálními dovednostmi. Pokud jedinec technologie neumí používat, klesá i jeho motivace si je pořízovat.

Výzkumy rovněž ukazují, že mnoho lidí nezůstává vyloučeno kvůli nedostupnosti technologií, ale právě z motivačních důvodů. Jak píše Helsper (2008), vedle těch, kteří „nemohou“, existují i tací, kteří „nechtějí“. Tento vědomý postoj označuje jako digitální absenci (digital disengagement). Fang et al. (2019) je označují jako „privilegované“, protože se jedná o jejich aktivní rozhodnutí neúčastnit se digitálního prostředí, nikoliv jen pasivní nezájem, jak jej popisuje van Dijk (2006).

Digitální dovednosti a kompetence

Digitální dovednosti a kompetence představují klíčový aspekt digitálního vyloučení. V literatuře se pro označení této dimenze používá řada pojmů, například digitální gramotnost,

informační gramotnost, počítačové dovednosti, ICT gramotnost či digitální kompetence. Přestože se jejich významy mohou částečně lišit, všechny odkazují na schopnost smysluplně a efektivně využívat digitální technologie. Zabývají se tedy základní schopností (gramotností), ale i kompetencemi (širším rámcem zahrnující i postoje a schopnost aplikace ICT vědomostí).

Jak již bylo zmíněno, kompetence úzce souvisejí s motivací. Pokud člověk technologie neovládá, snižuje se pravděpodobnost, že si je pořídí či že je bude využívat (Helsper, 2012; Park, 2022). Zároveň nestačí ani všeobecný a bezplatný přístup k technologiím (Bowie, 2000). I kdyby každý na světě měl osobní počítač a bezplatný přístup k internetu, stále by to nebylo dostačující. Samotné technologie totiž nemohou vést k inkluzi těch, kteří postrádají digitální gramotnost.

Digitální kompetence tak nejsou pouze nástrojem. Jejich úroveň zásadně ovlivňuje, zda technologie přispějí ke snižování, nebo naopak prohlubování sociálních nerovností (Park, 2022) a mají vliv i na způsob efektivního využívání technologií.

Způsob, intenzita a efektivita používání

Na tento předpoklad navazují Van Deursen a van Dijk (2021), kteří posouvají téma digitálního vyloučení od rámce znalostí k širšímu pohledu, který zdůrazňuje způsob a četnost využívání digitálních technologií v každodenním životě. To zahrnuje, zda je používání časté či spíše nepravidelné, jak pestrá je škála aplikací a k jakým účelům technologie slouží (zda především k zábavě, nebo také k práci, vzdělávání či přístupu ke službám). Podle autorů může právě tzv. *usage gap* prohlubovat nerovnosti mezi lidmi dokonce více než samotné rozdíly v digitálních dovednostech. Rozhodující totiž není jen umět (mít dovednosti), ale také dělat s technologiemi něco, co přináší reálný užitek a sociální kapitál.

Z této perspektivy vycházejí i DiMaggio a Hargittai (2001), kteří upozornili, že nerovnosti v oblasti digitálních technologií nespočívají pouze v přístupu, ale také v kvalitě a účelu jejich využívání. Na jejich konceptuální rámec navázali van Deursen, van Dijk a Helsper (2014), kteří tyto výsledky využívání technologií systematicky vymezují v pěti oblastech: ekonomické, sociální, kulturní, politické a institucionální participace.

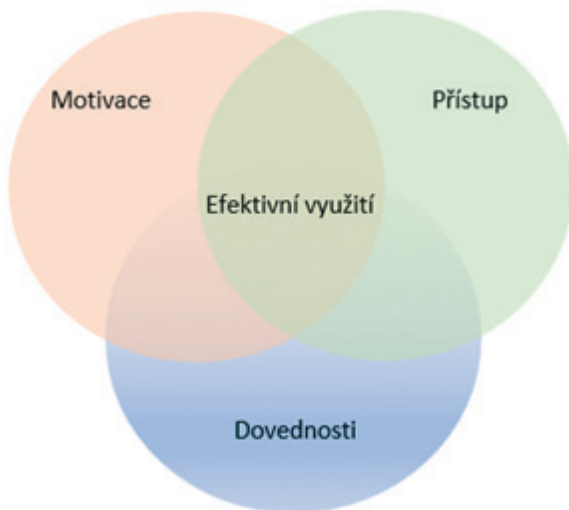
Helsper a van Deursen (2017) a Ragnedda, Ruiu a Addeo (2022) dále ukazují, že kvalita a přínosy digitálního využívání zásadně ovlivňují nerovnosti ve společnosti. Digitální nerovnosti v podobě efektivního využívání technologií se totiž následně reprodukují i v dalších oblastech života. U sociálně znevýhodněných skupin totiž platí, že omezená schopnost využívat digitální technologie vede k reprodukci stávajících sociálních nerovností, případně jejich prohlubování.

Pozornost se tak v současné době přesouvá od otázky pouhého přístupu a digitálních dovedností k otázce, kdo a jak z digitálních technologií skutečně profituje. V souladu s touto perspektivou i OECD (2019b) klade důraz na měření konkrétních přínosů digitálních technologií (např. lepší pracovní uplatnění, účast na vzdělávání či zapojení do občanského života) a výsledky používání jsou dnes dokonce vnímány jako jedna z oficiálních metrik digitální transformace.

Souvislosti mezi dimenzemi

Z uvedeného je patrné, že digitální inkluze se neopírá o jedinou dimenzi, ale o jejich kombinaci (viz schéma 2). Skutečné a efektivní využívání digitálních technologií, které přináší výsledky i v offline světě, je možné jen tehdy, když jsou naplněny všechny předchozí podmínky – přístup, dovednosti a motivace. Zároveň platí, že i při stejném technickém vybavení a obdobné úrovni kompetencí mohou mít lidé z používání digitálních technologií různý přínos a „návratnost“. Jak ukazují Ragnedda, Ruiu a Addeo (2022), především u lidí sociálně znevýhodněných (tzn. méně vzdělaných, starších a nízkopříjmových osob) vede omezená digitální gramotnost k tomu, že ani přístup k technologiím nemusí nutně znamenat reálnou digitální inkluzi.

Schéma 2 – Efektivní využití jako výsledek souběhu všech dimenzí digitálního vyloučení

Digitální vyloučení v českém kontextu: stav poznání a výzkumné mezery

Ačkoli je digitalizace deklarována jako významná priorita modernizace českého státu, debata o digitálním vyloučení zůstává roztržštěná a postrádá jednotné konceptuální ukotvení. Dostupné výzkumy a statistiky se zaměřují převážně na jednotlivé dílčí oblasti, nejčastěji na digitální dovednosti a přístup k internetu, přičemž méně reflektují strukturální a institucionální faktory, které digitální vyloučení podmiňují. Navzdory existujícím strategickým dokumentům (např. Digitální Česko) chybí ucelenější data o tom, jak digitální vyloučení vzniká, jaké má dopady a v čem se v českém prostředí nejvýrazněji projevuje. Tato situace komplikuje formulaci účinných opatření sociální a veřejné politiky a ukazuje na potřebu systematického ukotvení tohoto fenoménu v širším teoretickém rámci.

Otázku fyzického a materiálního přístupu k digitálním technologiím zkoumá ČSÚ (2024). Podle těchto dat má k internetu přístup 89 % domácností a počítač vlastní 83 %, přesto výrazně zaostávají senioři, lidé s nižším vzděláním a příjmem. Například internet alespoň jednou týdně používá pouze 35 % osob starších 75 let. Studie OSF a STEM (2023) odhaduje, že zhruba pětina populace je digitálně vyloučená, a kromě sociodemografických charakteristik se tato skupina vyznačuje i nízkou důvěrou v technologie a slabou motivací k jejich používání.

Z regionálního hlediska je situace nejhorší ve strukturálně postižených krajích – v Ústeckém, Karlovarském a Moravskoslezském. Podíl domácností s počítačem či internetovým připojením v nich zůstává pod republikovým průměrem (ČSÚ, 2024). Tyto regiony se zároveň vyznačují vyšší mírou sociálního vyloučení, což ukazuje na provázanost sociálních a digitálních nerovností.

Digitálním dovednostem a kompetencím neboli vzdělanostnímu aspektu se věnoval Zounek (2006). Zdůraznil, že nejenom dosažené formální vzdělání, ale i účast na neformálním vzdělávání se stává jednou z determinant digitální propasti v ČR. Lupač a Sládek (2008) následně ukázali, že formální vzdělávání nemusí být účinné pro sociálně znevýhodněné skupiny, a doporučili spíše prakticky orientované, menší a motivačně vedené kurzy. Mezinárodní výzkum ICILS (ČŠI, 2023) prokázal, že socioekonomické zázemí výrazně ovlivňuje úroveň digitálních kompetencí žáků, přičemž nerovnosti se projevují již v dětství a přenášejí se mezigeneračně. Žáci z méně podnětného prostředí vykazují horší výsledky, což potvrzuje, že digitální vyloučení souvisí s širšími sociálními nerovnostmi.

Na tyto souvislosti navazuje Zukalová (2010), která chápe digitální propast jako novou formu sociální exkluze, a Doseděl (2024), který identifikoval hlavní determinanty digitálního vyloučení v ČR – věk, vzdělání, příjem a rodinnou situaci. Zjistil mimo jiné, že přítomnost školou povinných dětí může digitální inkluzi podporovat, avšak při čtyřech a více dětech se efekt obrací kvůli ekonomickému přetížení.

Z těchto poznatků vyplývá, že v Česku chybí komplexní výzkum digitálního vyloučení, který by systematicky sledoval všechny jeho dimenze (motivaci, přístup, dovednosti, způsob i efektivitu využívání). Zvláštní pozornost si zaslouží osoby žijící v sociálně vyloučených lokalitách, jejichž digitální vyloučení se kumuluje s dalšími formami znevýhodnění (nízké vzdělání, chudoba, zadluženost, nedůvěra v instituce).

Jak například ukazují Veselá Hiekischová a Růžičková (2024), na jedné z poboček úřadu práce umístěné v sociálně vyloučené lokalitě bylo v roce 2024 evidováno 92 % žádostí o dávky státní sociální podpory podaných písemně a pouze 8 % elektronicky. Nejde přitom jen o nedostatečné digitální dovednosti. Naopak, tento příklad ilustruje, že digitalizace veřejné správy postupuje nerovnoměrně a bez adekvátní podpory může reálně prohlubovat sociální nerovnosti, namísto aby je snižovala. Tato kombinace individuálních a systémových bariér ukazuje, že digitální vyloučení může v českém kontextu vykazovat znaky nového sociálního rizika, a proto vyžaduje promyšlení i v širším teoretickém rámci. V následující části proto přibližují koncept sociálního rizika a ukazují, v čem se digitální vyloučení těmto charakteristikám přibližuje.

Digitální vyloučení v českém kontextu jako nové sociální riziko

Sociální riziko označuje situaci, kdy je člověk ohrožen ztrátou sociálního statusu, ekonomického zajištění nebo možnosti aktivně se podílet na životě společnosti. Tradiční rizika, jako je stáří, nemoc či nezaměstnanost, byla řešena systémy sociálního zabezpečení vzniklými v industriální éře. Nová sociální rizika mají podle Sirovátky a Winklera (2010) odlišný charakter: souvisejí se strukturálními proměnami společnosti, vznikají na průsečíku tržních a institucionálních selhání a nelze je účinně řešit tradičními nástroji sociální politiky.

V tomto kontextu lze digitální vyloučení považovat za nové sociální riziko, protože vzniká jako vedlejší efekt technologické a institucionální transformace společnosti a dopadá nerovnoměrně na různé skupiny obyvatel. Nestačí jej řešit individuální podporou (např. školením nebo subvencovaným připojením), protože jeho jádrem jsou bariéry zakotvené ve společnosti, institucích a podobě digitalizace samotné. Jedná se tedy o problém, který nejen vytváří nové

formy sociálního vyloučení, ale zároveň prohlubuje již existující nerovnosti.

Sociální politika by tedy měla digitální vyloučení řešit cílenými zásahy. Digitalizace dnes totiž prostupuje nejen tržním prostředím, ale také veřejnou správou a je paradoxem, že právě lidé, kteří by mohli mít z digitálních technologií největší prospěch, často čelí největším bariérám. Právě tato kombinace individuálních, systémových a strukturálních příčin, které vedou k systematickému a obtížně řešitelnému znevýhodnění, řadí digitální vyloučení mezi nová sociální rizika – obdobně jako například dluhová problematika, stárnutí nebo technologické změny na trhu práce.

Jak ukazují zahraniční i české studie, mezi nejvíce ohrožené skupiny patří lidé s nižším vzděláním a příjmem (Doseděl, 2024; Fang et al., 2019; Hoffman a Novak, 2001; Katulić, 2021; Lupač a Sládek, 2008; OECD, 2001), osoby se zdravotním postižením (Fang et al., 2019), senioři (Doseděl, 2024 – zlomový věk 65+; Seifert, Cotten a Xie, 2021) a nezaměstnaní (López-Aguado, 2022). Dále migranti, lidé s odlišným kulturním zázemím (Bowie, 2020; Hoffman a Novak, 2001) a obecně marginalizované skupiny (Vassilakopoulou a Husted, 2023). Tyto skupiny spojuje, že mají omezené možnosti kompenzovat digitální znevýhodnění vlastními silami. Digitální vyloučení se pro ně stává mechanismem reprodukce sociálního znevýhodnění, a právě tato závislost na faktorech mimo kontrolu jednotlivce je podstatou jejich ohrožení jakožto sociálního rizika.

Vliv sociálního prostředí navíc ukazuje, že digitální vyloučení není pouze individuální deficit, ale fenomén zasazený do sociálních vztahů a komunitního kontextu. Z hlediska sociálních vazeb mohou působit i faktory, které digitální inkluzi podporují, například přítomnost školou povinných dětí v domácnosti (Lupač a Sládek, 2008; Doseděl, 2024). U velkých rodin (čtyři a více dětí) však tento efekt mizí (Doseděl, 2024). Izolovaní jedinci, jako osamělí senioři, naopak zůstávají mimo digitální svět kvůli chybějící sociální podpoře a mezigeneračnímu přenosu zkušeností (Lupač a Sládek, 2008; Seifert, Cotten a Xie, 2021).

Z výše uvedeného je evidentní, že digitální vyloučení velmi úzce souvisí se sociálním vyloučením (Park, 2022; Ragnedda, Ruiu a Addeo, 2022; Seifert, Cotten a Xie, 2021). Podle Helsper (2012) mají offline oblasti (ekonomická, sociální, kulturní či osobní) své digitální ekvivalenty v podobě přístupu ke zdrojům, aktivitám a participaci v online prostředí. Lidé vyloučení offline bývají často vyloučení i online, a naopak. Nedostatečná digitální participace pak zpětně zhoršuje jejich postavení ve společnosti a vytváří bludný kruh exkluze. U sociálně znevýhodněných osob se totiž absence přínosu z digitálních technologií stává mechanismem, kterým se sociální znevýhodnění dále reprodukuje. Modernizace a digitalizace veřejných služeb tak

může – paradoxně – prohlubovat sociální vyloučení těch, kteří z ní mají nejvíce těžit (Ragnedda, Ruiu a Addeo, 2022). Stejný vztah mezi digitálním a sociálním vyloučením popisuje i Vondrová (2014), která upozorňuje, že omezený přístup k technologiím může vést k postupnému vylučování z dalších oblastí života (práce, vzdělávání, komunikace i občanské participace).

V této souvislosti současné přístupy upozorňují, že k překonání digitálního vyloučení je třeba porozumět také strukturálním a systémovým nerovnostem, které formují přístup i využívání technologií (např. Fang et al., 2019; Seifert, Cotten a Xie, 2021). Seifert, Cotten a Xie (2021) popisují, že nejen individuální nerovnosti, ale systémové nedostatky mohou prohlubovat sociální vyloučení (například v případě seniorů v době pandemie covidu-19). Fang et al. (2019) tento vztah dále rozvíjejí a doplňují o dimenzi sociální (ne)spravedlnosti (social inequity). Přestože jsou jejich přístupy zaměřeny zejména na skupiny se specifickými potřebami (např. seniory či osoby se zdravotním postižením) a méně reflektují bariéry typické pro sociálně vyloučené lokality, kde dochází ke kumulaci sociálních a kulturních rizik jako je nízké vzdělání, nedůvěra v instituce či generační reprodukce chudoby, jsou využitelné i pro širší úvahy o digitálním vyloučení.

Tato víceúrovňová podmíněnost digitálního vyloučení je důvodem, proč se v zahraniční debatě postupně posouvá pozornost od digitálních „nerovností“ (digital inequalities) k digitální „nespravedlnosti“ (digital inequities). Digitální nerovnost popisuje rozdíly v přístupu, dovednostech a využívání technologií oproti majoritní populaci. Digitální nespravedlnost však zdůrazňuje, že tyto rozdíly nejsou výsledkem individuálního selhání, ale důsledkem dlouhodobých strukturálních bariér (ekonomických, institucionálních, kulturních i infrastrukturních), které vycházejí ze systémového zanedbání.

Sociální vyloučení, nedůvěra, slabé sociální vazby a generační reprodukce chudoby způsobují, že ani při dostupnosti zařízení a internetu nedochází k reálné digitální inkluzi. Digitalizace veřejné správy, například v podobě elektronických žádostí o dávky, může takové osoby dále znevýhodnit. Stejně tak je pro ně často nedostupné online vzdělávání. Podobně se mohou nízké digitální dovednosti a kompetence stát bariérou v budoucím uplatnění na trhu práce, který je stále více závislý na digitálních nástrojích, a to nejen při hledání zaměstnání, ale i při jeho samotném výkonu.

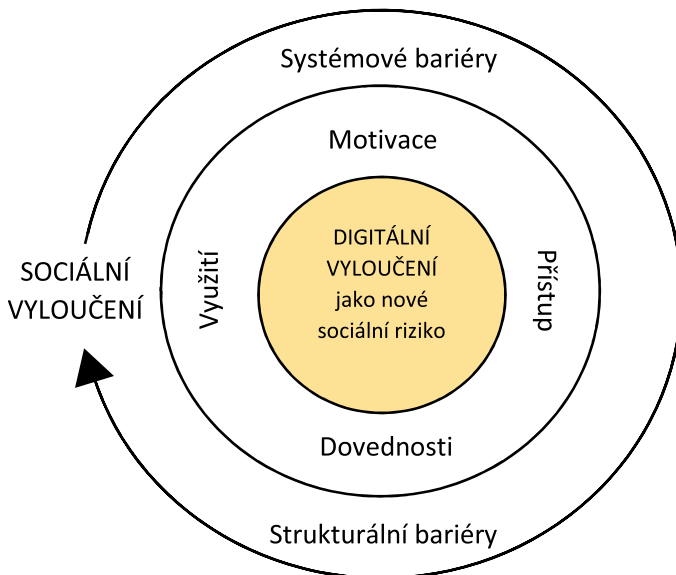
Z těchto důvodů navrhuji rozšiřující *konceptuální rámec digitálního vyloučení jako nového sociálního rizika* (viz schéma 3). Tento rámec chápe digitální vyloučení jako víceúrovňový a dynamický proces, v němž se propojují individuální, strukturální a systémové faktory, a který

v českém kontextu vykazuje charakteristiky nového sociálního rizika.

Vnitřní kruh představuje čtyři základní individuální dimenze digitálního vyloučení – 1) motivaci, 2) přístup, 3) dovednosti a 4) využívání (včetně efektivity). Tyto dimenze jsou vzájemně provázané a společně určují, zda se jedinec může plně zapojit do digitální společnosti. Vnější vrstvy rámce vyjadřují strukturální a systémové bariéry digitální inkluze – sociální nerovnosti, kulturní a ekonomické faktory, nedůvěru vůči institucím či omezený přístup ke vzdělávání a zdrojům, které ve výsledku mají vliv na individuální příčiny digitálního vyloučení.

Tento širší kontext reflektuje principy digitální (ne)spravedlnosti, které propojují digitální vyloučení s otázkami sociální spravedlnosti. Digitální vyloučení proto nelze chápat pouze jako individuální deficit, ale jako nové sociální riziko reprodukcující a prohlubující společenské nerovnosti, které jsou navíc obtížně řešitelné stávajícími postupy nezohledňující komplexnost problému. Závěrečná šipka ve schématu symbolizuje cyklický vztah. Sociální znevýhodnění totiž zvyšuje pravděpodobnost digitálního vyloučení, které zpětně posiluje sociální exkluzi.

Schéma 3 – Rozšiřující konceptuální rámec digitálního vyloučení jako nového sociálního rizika

Přehled metod měření digitálního vyloučení

Pokud má být digitální vyloučení chápáno jako komplexní jev s charakteristikami nového sociálního rizika, vyvstává otázka, jak jej lze adekvátně měřit. Jak je již na předešlých řádcích popsáno, v českém kontextu je tato potřeba umocněna omezeností dostupných dat a jejich dílčím zaměřením, které často pokrývá pouze některé dimenze tohoto jevu. Ze zahraniční i české literatury vyplývá, že se k měření digitálního vyloučení využívají různé rámce a indikátory, které se však zpravidla zaměřují pouze na jednotlivé dimenze tohoto jevu. *Přístup* k technologiím sledují např. World Internet Project (WIP – dlouhodobý výzkum trendů využívání internetu), Eurostat nebo ČSÚ. *Digitální kompetence* měří rámec DigComp (zohledněný i ve Strategii digitálního vzdělávání), šetření Eurostatu a ČSÚ (zahrnující sebehodnotící přístup respondentů) a mezinárodní studie ICILS (testování žáků základních škol). *Využívání digitálních technologií* se zkoumá spíše ve vztahu ke konkrétním oblastem, jako je e-health, e-government nebo práce, nikoliv jako součást komplexního rámce digitálního vyloučení.

Většina těchto přístupů se tedy nezabývá digitálním vyloučením v celé jeho vícedimenzionální šíři, jak ji popisují van Deursen, van Dijk a Helsper (2014) a Ragnedda, Ruiu a Addeo (2022). Výjimkou je například Digital Inclusion Evaluation Toolkit, který zohledňuje všechny dimenze – přístup, používání, dovednosti, motivaci a vnímaný přínos a dopady používání internetu. Přesto však zůstává na úrovni subjektivního a relativně obecného hodnocení, nikoliv na úrovni skutečných přínosů.

Doporučuji měření digitálního vyloučení stavět na teoretických konceptech van Dijka, Helspera a van Deursena, a zároveň chápat digitální vyloučení jako proces úzce propojený se sociálním vyloučením (Helsper, 2012, Ragnedda, Ruiu a Addeo, 2022). Měření by mělo zahrnovat nejen přístup či dovednosti, ale také reálné dopady využívání technologií, operacionalizované do pěti klíčových oblastí odpovídajících offline dimenzím digitální exkluze – ekonomické, sociální, politické, institucionální a kulturní (van Deursen, van Dijk, Helsper, 2014). Případně by mělo být měřeno ve vztahu k sociálnímu vyloučení a zahrnovat politické, ekonomické, sociální, kulturní a osobní offline i online oblasti (Helsper, 2012; Ragnedda, Ruiu a Addeo, 2022). Z hlediska českého kontextu jsou tyto přístupy podstatné, protože ukazují, že bez sledování dopadů a přínosů digitalizace nelze posoudit, zda digitalizace skutečně snižuje sociální nerovnosti, nebo je naopak reprodukuje.

Pro komplexní uchopení digitálního vyloučení jako nového sociálního rizika je zároveň nezbytné doplnit tyto individuálně orientované přístupy o analýzu strukturálních a systémových

faktorů (Fang et al., 2019; Seifert, Cotten a Xie, 2021). Tyto faktory, například regionální infrastruktura, kvalita vzdělávací a sociální politiky či sociálních služeb, nerovnoměrné investice do digitalizace či kulturní bariéry, představují podmínky, které ovlivňují, zda jedinci mohou své digitální dovednosti a přístup vůbec uplatnit. Jejich zkoumání proto předpokládá kombinaci metod, například analýzu strategických dokumentů, rozhovory s odborníky a kvalitativní šetření s cílovými skupinami, která mohou odhalit systémové příčiny přetrvávajících digitálních nespravedlností.

Tyto metodologické výzvy spojené s měřením digitálního vyloučení nejsou pouze technickou otázkou sběru dat, ale zásadně ovlivňují možnosti sociální a veřejné politiky tato opatření identifikovat, cílit a vyhodnocovat. Bez komplexního ukotvení pojmu digitálního vyloučení a jeho systematického měření totiž není možné navrhnout ani hodnotit účinné intervence. Proto je nezbytné, aby měření digitálního vyloučení bylo součástí širšího strategického rámce, který propojuje analýzu dat s návrhem konkrétních opatření a odpovídá potřebám českého kontextu.

Závěr a doporučení

Digitální vyloučení představuje nové a komplexní sociální riziko, které zasahuje různé skupiny obyvatel napříč společností, zejména osoby s nižším vzděláním, nižším příjmem a vyššího věku nebo osoby žijící v sociálně vyloučených lokalitách. Nejde tedy pouze o nedostatek technického přístupu, ale o propojený celek dovedností, motivace, způsobu používání a reálných přínosů digitálních technologií. Tyto individuální faktory jsou navíc podmíněny strukturálními a systémovými okolnostmi, které mohou reprodukovat sociální znevýhodnění.

Článek ukazuje, že digitální vyloučení je v českém kontextu nutné chápat jako jev s charakteristikami nového sociálního rizika, protože propojuje individuální, systémové a strukturální aspekty digitálních nerovností a je součástí širších procesů sociální exkluze a sociální nespravedlnosti. Tento přístup posouvá českou odbornou debatu směrem k otázkám spravedlnosti, nerovnosti a odpovědnosti veřejných institucí. Sociální politika tak čelí problému, který není řešitelný pouze opatřeními na individuální úrovni, ale vyžaduje komplexní, dlouhodobý a mezioborový přístup.

Potřeba systematicky řešit digitální exkluzi navíc roste v souvislosti s digitalizací veřejných služeb, vzdělávání, pracovního trhu i zdravotní a sociální péče. Pokud však není jasné, co přesně digitální vyloučení zahrnuje, v jakých dimenzích se projevuje a jaké mechanismy jej reprodukuje, nelze navrhnout cílená a účinná opatření. To se týká i strategických dokumentů, jako je například Strategický plán digitalizace Česka do roku 2030.

Z tohoto důvodu doporučuji 1) zaměřit se na primární sběr dat vycházející z teoretického rámce van Deursena, van Dijka a van Helsper (2014) a Ragnedda, Ruiu a Addeo (2022), kteří propojují aspekty přístupu, dovedností, motivace i výsledků využívání technologií. 2) Pro komplexní uchopení digitálního vyloučení jako nového sociálního rizika je nezbytné doplnit tyto individuálně orientované přístupy o analýzu strukturálních a systémových faktorů (Fang et al., 2019). 3) Nutné je také zkoumat a reflektovat specifické potřeby znevýhodněných skupin, zejména v souvislosti s rostoucí digitalizací veřejných služeb, vzdělávání, zdravotní a sociální péče. V této souvislosti Park (2022) doporučuje podpořit lokálně ukotvené a komunitně vedené programy digitální inkluze, na rozdíl od plošných politik zaměřených na celou populaci. 4) Dalším doporučením je zvyšovat digitální kompetence osob prostřednictvím neformálních či odborných školení. Jejich primárním cílem by nemělo být „pouze“ podpořit základní počítačové dovednosti. Naopak účastníci školení by měli být motivováni využívat digitální technologie v jejich zájmových oblastech (Lupač a Sládek, 2008). 5) Nezbytné je také podpořit kombinaci online a offline služeb ve veřejné správě, aby nedošlo k další marginalizaci osob bez digitálních dovedností nebo vybavení. 6) V neposlední řadě doporučuji zapojovat cílové skupiny (včetně klientů i zaměstnanců institucí) do testování a tvorby digitálních řešení, a tím zajistit jejich použitelnost a srozumitelnost.

Digitální vyloučení není pouze otázkou technologií, ale především spravedlnosti, rovnosti a odpovědnosti státu za podmínky, v nichž mohou lidé digitální technologie skutečně využívat.

Tento článek je jedním z výstupů projektu TQ12000017 s názvem „Centrum výzkumu pro odolnou, smart, inovativní a udržitelnou společnost“ spolufinancovaného se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu Sigma.

Literatura

- Aissaoui, M. (2022). *Digital Divide and Social Exclusion*. *Journal of Information Society*, 15(2), 45–62.
- Boerkamp, K., Janssen, J., a Helsper, E. (2024). *Measuring Multi-Level Digital Exclusion*. *Social Inclusion*, 12(1), 22–40.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27–40.

- Bowie, A. N. (2020). The Digital Divide: Making Knowledge Available in a Global Context. In OECD. *Learning to Bridge the Digital Divide*.
- ČŠI. (2024). Mezinárodní šetření počítačové a informační gramotnosti ICILS 2023: Národní zpráva – výsledky žáků 8. ročníku základních škol v České republice. Praha: Česká školní inspekce.
- ČSÚ (2023). Digitální dovednosti v roce 2023.
- ČSÚ (2024). Využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi osobami.
- Dalglisch, S. L., Khalid, H. a McMahon, S. A. (2020). Document analysis in health policy research: the READ approach. *Health policy and planning*, 35(10), 1424–1431.
- DiMaggio, P., & Hargittai, E. (2001). From the digital divide to digital inequality: Studying Internet use as penetration increases: Working Paper 15. Center for Arts and Cultural Policy Studies, Woodrow Wilson School, Princeton University, Princeton, NJ.
- Doseděl, T. (2024). Digitální vyloučení a digitální znevýhodnění: na koho dopadá? *Fórum sociální politiky*, (4), 8–23.
- Fang, M. L., Canham, S. L., Battersby, L., Sixsmith, J., Wada, M., a Sixsmith, A. (2019). Exploring privilege in the digital divide: implications for theory, policy, and practice. *The Gerontologist*, 59(1), e1–e15.
- Hargittai, E. (2002). Second-Level Digital Divide: Differences in People's Online Skills. *First Monday*, 7(4).
- Helsper, E. J. (2012). A corresponding fields model for the links between social and digital exclusion. *Communication Theory*, 22(4), 403–426.
- Helsper, E. (2008). Digital inclusion: an analysis of social disadvantage and the information society. Department for Communities and Local Government.
- Helsper, E. J. a Van Deursen, A. J. (2017). Do the rich get digitally richer? Quantity and quality of support for digital engagement. *Information, Communication & Society*, 20(5), 700–714.
- Hoffman, D. L. a Novak, T. P. (2001). The evolution of the digital divide: Examining the relationship of race to Internet access and usage over time. *The digital divide: Facing a crisis or creating a myth*, 47–97.
- Hsieh, J. P. A., Rai, A. a Keil, M. (2008). Understanding digital inequality: Comparing continued use behavioral models of the socio-economically advantaged and disadvantaged. *MIS quarterly*, 97–126.
- Katulić, T. (2021). Digital Inequality in the Age of Smart Society. *Information Studies*, 27(3), 30–47.

- Lopez-Aguado, M., Gutiérrez-Provecho, L., Díaz, J. Q., a Llamas, J. L. G. (2022). Social exclusion and the digital divide. *Journal of E-Learning and Knowledge Society*, 18(3), 74–82.
- Lupač, P. (2015). *Za hranice digitální propasti: nerovnost v informační společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Lupač, P. a Sládek, J. (2008). The Deepening of the Digital Divide in the Czech Republic. *Cyberpsychology*, 2(1).
- McNair, S. (2000). The Emerging Policy Agenda. In OECD. Learning to Bridge the *Digital Divide*.
- NTIA (1999). Falling through the net: Defining the digital divide.
- OECD. (2019a). How's Life in the Digital Age? Opportunities and Risks of the Digital Transformation.
- OECD (2019b). Measuring the Digital Transformation.
- OECD (2001). Understanding the Digital Divide.
- OSF a STEM (2023). Připravenost české společnosti na digitalizaci veřejné správy.
- Park, S. (2022). Multidimensional Digital Exclusion and Its Relation to Social Exclusion. In: Tsatsou, P. (eds) *Vulnerable People and Digital Inclusion*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94122-2_4
- Ragnedda, M., Ruiu, M. L., a Addeo, F. (2022). The self-reinforcing effect of digital and social exclusion: The inequality loop. *Telematics and Informatics*, 72, 101852.
- Sirovátka, T. a Winkler, J. (2010). Význam "nových sociálních rizik" v současné společenské vědě. *Sociální studia/Social Studies*, 7(2), 7–21.
- Seifert, A., Cotten, S. R., a Xie, B. (2021). A double burden of exclusion? Digital and social exclusion of older adults in times of COVID-19. *The Journals of Gerontology: Series B*, 76(3), e99–e103.
- Van Deursen, A. J. A. M. a Van Dijk, J. A. G. M. (2020). The digital divide: An introduction. Universiteit Twente.
- Van Deursen, A. J. A. M., a Helsper, E. J. (2015). The third-level digital divide: Who benefits most from being online? *Communication and Information Technologies Annual*, 10, 29–52.
- Van Deursen, A. J. A. M. a Van Dijk, J. A. G. M. (2020). The digital divide: An introduction. Universiteit Twente.
- Van Deursen, A., van Dijk, J. a Helsper, E. (2014). Investigating outcomes of online engagement.
- Van Deursen, A. J. A. M., a Helsper, E. J. (2015). The third-level digital divide: Who benefits most from being online? *Communication and Information Technologies Annual*, 10, 29–52.

- Van Dijk, J. A. (2006). Digital divide research, achievements and shortcomings. *Poetics*, 34 (4-5), 221–235.
- Van Dijk, J. A. G. M. (2017). Digital divide: Impact of access. *The international encyclopedia of media effects*, 1, 1–11.
- van Dijk, J. A. G. M., a van Deursen, A. J. A. M. (2014). *Digital Skills: Unlocking the Information Society*. Palgrave Macmillan.
- Vassilakopoulou, P., a Hustad, E. (2023). Bridging digital divides: A literature review and research agenda for information systems research. *Information Systems Frontiers*, 25(3), 955–969.
- Veselá Hiekischová, M. a Růžičková, E. (2024). (Ne)splnojenost pracovníků úřadů práce s digitalizací dávek státní sociální podpory. *Fórum sociální politiky*, (4), 8–23.
- Vondrová, V. (2015). Digitální exkluze: dimenze sociální exkluze v informační společnosti. *Sociální Práce/Sociálna Práca*, 14(3).
- Warschauer, M. (2003). *Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide*. MIT Press.
- Wood, L. M., Sebar, B. a Vecchio, N. (2020). Application of rigour and credibility in qualitative document analysis: Lessons learnt from a case study. *Qualitative Report*.
- Zounek, J. (2006). ICT, digitální propast a vzdělávání dospělých: socioekonomické a vzdělávací aspekty digitální propasti v České republice. *Studia paedagogica*, 54(11), 101–118.
- Zukalová, H. (2010). Dospělí na okraji informační společnosti: specifika překonávání digitální propasti. *Studia paedagogica*, 15(2), 153–172.

PhDr. Michaela Veselá Hiekischová, Ph.D. | michaela.hiekischova@ujep.cz

je odbornou asistentkou na Katedře sociální práce, Fakulty sociálně ekonomické Uni verzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (Department of social work, Faculty of social and economic studies, Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem), Pasteurova 771/3, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika. Zaměřuje se na sociální služby, sociální politiku, politiku zaměstnanosti a v současné době i na problematiku sociálního a digitálního vyloučení.

Diskuse

Mezi autonomií a státní regulací: pozice zdravotních pojišťoven v českém zdravotnictví

Jan Mertl

Článek se zabývá postavením zdravotních pojišťoven v českém systému veřejného zdravotního pojištění a analyzuje dilema mezi mírou jejich autonomie a státní regulací. Vychází z teze, že otázka počtu zdravotních pojišťoven je v současném veřejném diskurzu nadhodnocena, zatímco podstatnější jsou institucionální podmínky jejich fungování, rozsah jejich pravomocí a odpovědností a jejich role ve financování zdravotní péče jako celku. Text nejprve zasazuje vznik pluralitního systému zdravotních pojišťoven do historického a mezinárodního kontextu a následně analyzuje současné zásahy státu do jejich hospodaření, zejména v oblasti správy rezervních fondů. Zvláštní pozornost je věnována vztahu zdravotních pojišťoven k poskytovatelům zdravotní péče, přičemž je poukázáno na rozdílné institucionální a informační podmínky v lůžkovém a ambulantním sektoru. Článek dále ukazuje, že klíčové parametry odměňování zdravotnických pracovníků se v českém zdravotnictví formují zejména v krizových situacích mimo rámec smluvních vztahů mezi pojišťovnami a poskytovateli, a to prostřednictvím politického vyjednávání a mimořádných zásahů veřejné volby. V závěru je diskutována budoucí role zdravotních pojišťoven a rizika setrvávání v hybridním institucionálním uspořádání, které kombinuje odpovědnosti bez odpovídajících pravomocí. Článek argumentuje, že další oslabování autonomie zdravotních pojišťoven může vést k destabilizaci systému, aniž by přineslo zlepšení jeho efektivity či spravedlnosti.

Pozice zdravotních pojišťoven v českém zdravotnictví je dlouhodobě předmětem odborných i laických diskusí. Asi nejčastější je debata v rovině správních (administrativních) nákladů a počtu pojišťoven. Tedy „jedna pojišťovna“ je jednodušší a levnější organizační forma

než více pojišťoven, a protože nemáme v systému povinné soukromé pojištění, tak by mohla stačit. Pokud jde o strukturu správních nákladů, poměrně vysoké jsou jednotkové osobní náklady zejména u středního a vysokého managementu pojišťoven, to je však primárně v pravomoci správních rad, aby je případně snížily v relaci ke skutečně požadované a dosahované manažerské práci. Celkové správní náklady na více pojišťoven v Česku v mezinárodním srovnání vysoké nejsou, navíc je podstatnější uvědomit si, že volba počtu pojišťoven má výrazně širší rozměr.

Především konfigurace a počet zdravotních pojišťoven musí odpovídat žádoucímu charakteru financování zdravotnictví jako celku. Tedy fiskálnímu prostoru pro zdravotnictví, definovanému povinnými i volitelnými peněžními toky do něj směřujícími, pozici a vlastnické struktury zdravotnických zařízení (poskytovatelů), rozsahu a obsahu univerzální části systému a roli veřejné správy ve zdravotnictví. Současně je velmi důležitá i institucionální stabilita takové konfigurace; případná změna by měla vydržet minimálně dalších 25 let a být v zásadě plánována „na nekonečno“, jako tomu bylo například ve Velké Británii po druhé světové válce při vzniku Národní zdravotní služby (NHS) nebo naopak v Nizozemsku v roce 2006 při realizaci Enthovenovy řízené konkurence. Pokud není pro takto trvalou změnu podpora, je lepší nechat systém, jak je.

Česká podoba konfigurace zdravotních pojišťoven vznikla v devadesátých letech 20. století jako pokus o návrat k pvorepublikovým principům zaměstnaneckých zdravotních pojišťoven. Ty však již v té době i v německy mluvících zemích, odkud pocházely, byly na ústupu a i v Česku se ukázalo, že na kotvě zaměstnání není reálné zdravotní pojištění při současné realitě trhu práce a nákladovosti zdravotní péče postavit. Nicméně základní parametry fungování zdravotních pojišťoven byly v té souvislosti nastaveny tak, aby pojišťovny fungovaly autonomně a mohly zajišťovat a financovat zdravotní péči pro své pojištěnce. Takže pluralitní systém po institucionální stránce byl zprovozněn. Původní předpoklad rozvoje zaměstnaneckým směrem a aplikace bodového systému v úhradách se však nenaplnil, naopak bylo nutné implementovat přerozdělení pojistného podle nákladových indexů a rozvinuly se další úhradové metody zaměřené na řízení nákladů v rámci smluvního vztahu s pojišťovnou.

Přejdeme-li do současné doby, ve veřejném diskurzu se stále ve verbální rovině občas objeví argumentace o počtu pojišťoven, která ale ve smyslu výše popsaných aspektů téměř nic neřeší: pro přechod na systém jedné pojišťovny není ani politická podpora, ani tomu neodpovídá konfigurace systému, zejména pokud se týká ambulantních zdravotnických zařízení. Na druhé straně se vyskytuje též volání po dotažení systému více zdravotních pojišťoven i do cenové konkurence po nizozemském vzoru. Tento systém je ale ve své povinné

dvousložkové variantě fiskálně náročný a v českých podmínkách by nepřinesl žádné podstatné zlepšení.

Ukázkou neujasněnosti nakládání s pojišťovnami je aktuální přesun 8 miliard z rezervního fondu VZP ostatním pojišťovnám. Nový ministr zdravotnictví Adam Vojtěch (ANO) tento krok jako první legislativní iniciativu předložil vládě formou poslancecké novely, kterou chce mít schválenou do konce března, aby částka mohla být přerozdělena už pro rok 2026. Cílem opatření je stabilizovat finanční situaci menších pojišťoven, které v současnosti čelí poklesu rezerv a hrozí jim zpoždění s platbami vůči nemocnicím a lékařům, zatímco VZP disponuje vyššími rezervami. Není náhodou, že se to děje v situaci, kdy v posledních letech zůstatky na fondech zdravotních pojišťoven klesají a projekce na další rok je obdobná. Je jistě pravda, že jde o veřejné prostředky, tudíž konečné právo na jejich určení má stát; současně ale v rámci veřejných financí existují rozpočtová pravidla a postupy fiskální decentralizace, která je vhodné dodržovat. K nim patří i to, že pokud jsou zdravotní pojišťovny vybaveny rezervním fondem, pak jeho správa, naplnění a alokace je v kompetenci jejich managementu, nikoli externích autorit. Kdybychom to tak nechtěli, můžeme mít i rezervní fond na úrovni Ministerstva zdravotnictví, z něhož budeme v případě potřeby dílčí zdůvodněné nároky pojišťoven vykrývat, ale to by bylo další oslabení autonomie jejich hospodaření a stabilizační role pojišťoven z makroekonomického hlediska. Přesun prostředků z rezervního fondu VZP současně signalizuje možnost ex post zásahů státu do hospodaření zdravotních pojišťoven bez odpovídající změny jejich institucionálního postavení. Tím se oslabuje motivace pojišťoven k dlouhodobému finančnímu plánování a řízení rizik, neboť tvorba rezerv přestává být nástrojem vlastní stabilizace a stává se potenciálním zdrojem pro systémové přerozdělování. Pokud by se tyto převody v budoucnu opakovaly, fakticky přibližují zdravotní pojišťovny režimu rozpočtových kapitol, aniž by pro to existovala odpovídající změna jejich právního postavení.

Obdobně neujasněná je též pozice zdravotních pojišťoven ve vztahu ke zdravotnickým zařízením. Zde jsou dvě hlavní skupiny smluvních zařízení: nemocnice a ambulance. V případě státních nemocnic jsou významným determinantem nákladů platové tabulky. Na přelomu let 2023 a 2024 došlo k výraznému profesnímu protestu nemocničních lékařů, který měl přímý dopad na úpravu platových poměrů ve státních nemocnicích. Nešlo o klasickou stávkou, nýbrž o koordinované vypovídání přesčasové práce organizované Lékařským odborovým klubem – Svazem českých lékařů (LOK-SČL), jehož cílem bylo upozornit na dlouhodobé přetěžování zdravotníků, systematické obcházení zákoníku práce a stagnaci základních tarifních platů v kontextu rostoucích nároků na poskytování zdravotní péče. Protest kulminoval na podzim 2023, kdy hrozilo omezení provozu některých nemocnic, což vytvořilo silný tlak na vládu a zřizovatele zdravotnických

zařízení k dosažení dohody. Výsledkem následných jednání bylo navýšení tarifních platů zdravotnických pracovníků ve státních nemocnicích s účinností od 1. ledna 2024. Toto zvýšení bylo plošné v celé věkové struktuře platové tabulky, i když problém s odměňováním byl nejpalčivější u mladých lékařů, a současně nastalo přijetí závazků směřujících ke kultivaci systému odměňování přesčasové práce, které se však později realizovaly jen částečně.

V případě ambulancí je zásadním problémem, že do jejich hospodaření nikdo příliš nevidí, neboť řada z nich funguje v režimu OSVČ (některé pak v režimu s. r. o. či jiné obchodní společnosti) nebo skrývá výsledky svého hospodaření fungováním v rámci sítě více ordinací, které optimalizují hospodářské výsledky pro jednoho vlastníka. Finanční úřady z hlediska účetnictví nevidí na případné soukromé platby pacientů a celkově zdanění těchto činností (zejména formou samostatné výdělečné činnosti) v českém prostředí skýtá značný prostor pro daňovou optimalizaci. Zdravotní pojišťovny konfigurují v rámci smlouvy se zdravotnickým zařízením především úhrady za péči a aplikují případné penalizace za určité chování (např. limity na předepisované léky či počty nákladnějších vyšetření), ale současně v rámci dohodovacího řízení jsou akcentovány především meziroční nárůsty nákladů ambulancí a případné restriktce v úhradách jsou chápány jako omezování svobody léčby, případně restriktce přenášené na pacienty ve smyslu nižší dostupnosti péče. Berou se v úvahu tedy především dílčí faktory ovlivňující příjmy a výdaje ambulancí, ale nedochází tak dosud systematicky k vyhodnocení reálných bilancí jejich hospodaření ani objektivizaci příjmů zdravotníků v nich. V ambulantním sektoru se tedy tento problém projevuje odlišně, avšak neméně závažně. Zdravotní pojišťovny zde disponují informacemi o objemu a struktuře hrazené péče, nikoli však o celkových příjmech poskytovatelů, včetně soukromých plateb pacientů. Vzniká tak výrazná informační asymetrie, která omezuje schopnost pojišťoven hodnotit skutečné ekonomické postavení ambulantních zdravotníků a diferencovat úhradovou politiku na základě objektivních bilancí jejich hospodaření.

Pokud jde o příjmy zdravotníků celkově, je zřejmé, že v posledních pěti letech došlo v České republice k výraznému nárůstu příjmů zdravotnických pracovníků, přičemž tempo růstu převyšovalo celorepublikový průměr mzdy. Podle dat Českého statistického úřadu se průměrná hrubá měsíční mzda lékařů v lůžkových zdravotnických zařízeních zvýšila na 124 775 Kč v roce 2024, což představuje nárůst z nižších úrovní v předchozích letech a pokračující trend zvyšování mezd v zdravotnictví. Za stejné období se i mzdy sester a porodních asistentek v lůžkových zařízeních pohybovaly ve vyšších hodnotách (např. 62 410 Kč v roce 2024) oproti minulosti. Analýzy trhu práce ukazují, že v letech 2019–2024 se průměrný příjem lékařů zvýšil o více než 50 %, z přibližně 81 000 Kč na více než 123 000 Kč měsíčně, a mzdy sester rostly rovněž významně, což odráží tlaky na vyšší odměňování v sektoru zdravotní péče

a snahy o zmírnění personálních nedostatků. Růst platů probíhal rychleji než průměrná mzda v ekonomice (průměrná mzda v ČR byla kolem 46 000 Kč v roce 2024), což znamená, že i relativní pozice zdravotníků z hlediska odměňování vůči národním standardům se posílila. Tento trend byl umocněn i institucionálními intervencemi, např. již zmíněnými vládními dohodami o navýšení tarifních platů na počátku roku 2024 v důsledku protestních akcí zdravotníků. Z hlediska pozice zdravotních pojišťoven se tak ukazuje, že příjmy zdravotníků se neutvářejí primárně ve vztahu zdravotnické zařízení – pojišťovna, ale že do tohoto procesu výrazně vstupuje veřejná volba a vyjednávací síla zdravotníků ve společnosti. To relativizuje význam dohodovacího řízení jako klíčového nástroje regulace a potvrzuje, že v českém zdravotnictví se zásadní parametry odměňování formují v mimořádných situacích mimo přímou kontrolu zdravotních pojišťoven.

Zajímavým prvkem je také samotná sazba zdravotního pojistného (zdravotní daně). Ta se od vzniku systému nezměnila – 13,5 % rozdělená mezi zaměstnance a zaměstnavatele v poměru 1:2. Prakticky veškeré fiskálně diskreční variace příjmů z pojistného tak byly prováděny v průběhu let pomocí změn platby za státní pojištěnce, tedy fakticky dotace do systému ze všeobecných daní. V průběhu epidemie covidu došlo k jejímu zdvojnásobení, a tedy podíl financování ze všeobecných daní narostl na cca třetinu celkových příjmů. Je jistě možné postupovat i takto, na druhé straně je otázka, zda by pojišťovny neměly nějakým racionálním způsobem mít možnost ovlivnit právě sazbu pojistného, byť zůstane v univerzální části systému jednotná, a naopak se oslabilo variace financování systému ze všeobecných daní. To by byla z pohledu koncepce systému dosti revoluční změna, proto ji zmiňujeme spíše okrajově, ale do diskuse o roli pojišťoven nesporně patří – a pokud by se ujala, je možno probrat konkrétní mechanismy takového ovlivnění.

Do budoucna bude tedy nezbytné ujasnit si, jakou roli mají zdravotní pojišťovny v českém zdravotnictví plnit; že jich zůstane více, je v zásadě jasné, nedojde-li k výrazné změně preferencí u hlavních politických stran. Cenová konkurence v univerzální části systému po nizozemském vzoru, jak již bylo uvedeno, by přinesla zvýšené fiskální nároky a snížení míry solidarity v platbách zdravotní daně, což při stávající míře příjmové a majetkové diferenciace v Česku a výrazných schodcích veřejných rozpočtů nelze doporučit. Nicméně lze zvážit a za účelem zvýšení individuálního užítku pojištěnců i doporučit otevření širšího prostoru pro volitelné předplacené či pojistné programy organizované a financované skrze zdravotní pojišťovny, samozřejmě při oddělení soukromých a veřejných prostředků v jejich hospodaření. Takový prostor se nabízí u všech věkových skupin, snad s výjimkou dětí, zejména pak pro ekonomicky aktivní starší pojištěnce, kteří by měli zájem prodloužit si s pomocí zdravotnictví své produktivní uplatnění.

Významná je dále míra autonomie pojišťoven a uvědomění si toho, jak jednotlivé kroky ve zdravotní politice tuto autonomii ovlivňují. Některé jsme v tomto článku nastínili, obecně je však potřebné autonomii pojišťoven brát jako důležitou charakteristiku systému a při diskusi o jednotlivých opatřeních se zabývat tím, zda ji zvyšují nebo naopak snižují. Platí, že čím více odpovědnosti od zdravotních pojišťoven chceme, tím větší pravomoci spojené s jejich autonomií jim můžeme přisoudit a naopak: těžko můžeme od pojišťoven chtít významnější funkce a odpovědnost, pokud nebudou disponovat zásadnějšími pravomocemi jak ve vztahu ke zdravotnickým zařízením, tak ke svému hospodaření samotnému. Určitým specifíkem u zdravotních pojišťoven je vztah k pojištěncům, kdy jistě řada „pojišťováků“ si umí představit i symetrii pravomoci a odpovědnosti z hlediska kultivace pojistného kmene na více ekvivalentních pojistných principech. Avšak víme, že to lze provádět celkem dobře u pojištění majetku, o něco hůře u (jiných) pojištění osob, ale u pojištění zdravotního jsou jeho specifika tak velká, že samotná aplikace pojišťovacích nástrojů a produktů na populaci k adekvátní dostupnosti zdravotní péče a přiměřené, konkurenceschopné ceně příslušných produktů nevede (viz zkušenosti z USA).

Autonomii veřejných zdravotních pojišťoven je nutno brát jako samostatnou hodnotu i proto, že její alternativou je buď přesun jejich pravomocí na veřejnou správu, nebo jejich privatizace ve smyslu převodu na soukromé pojistné produkty. I když oba tyto mechanismy – jak vidno z mezinárodního srovnání – mohou fungovat také, jejich volba předpokládá změnou zásadní změnu systému, kterou nelze v dohledné době očekávat. Navíc v současné době jsou pravomoci pojišťoven v podstatě na nízké ještě smysluplné úrovni z hlediska jejich plurality – jejich další eroze formami diskutovanými v tomto článku vyvolá další diskuse o smysluplnosti jejich (pluralitní) existence, aniž by však vylepšila podmínky pro takovou změnu.

Do budoucna proto stojí české zdravotnictví před volbou, která se nevyčerpává otázkou zachování či redukce počtu zdravotních pojišťoven. Zásadní je rozhodnutí, zda mají zdravotní pojišťovny vystupovat jako relativně autonomní veřejnoprávní instituce s odpovědností za finanční řízení zdravotnictví, nebo zda mají být jejich pravomoci dále oslabovány ve prospěch přímé regulace ze strany státu. Obě varianty mohou být teoreticky funkční, avšak každá předpokládá odlišnou institucionální architekturu včetně vlastnictví a odměňování ve zdravotnických zařízeních, míru politické odpovědnosti a transparentnosti. Setrvávání v současném hybridním uspořádání, kdy jsou pojišťovnám ponechány úplné nebo částečné odpovědnosti bez odpovídajících pravomocí, představuje z dlouhodobého hlediska poměrně nestabilní řešení, kdy při vzniku fiskální či zdravotní nerovnováhy (včetně demografického vývoje) tato není řešena vnitřními předvídatelnými mechanismy systému, ale na úrovni ad hoc zásahů veřejné volby.

Zdroje

- Český statistický úřad. Pracovníci a mzdy ve zdravotnictví – průměrné mzdy lékařů a sester v lůžkových zdravotnických zařízeních v ČR, rok 2024. Statistika ČSÚ, publikováno 16. 10. 2025.
- Enthoven, A. C. Managed competition in health care systems. Health Affairs, 2004, 23(6), s. 27–39.
- MZ ČR. Hodnocení vývoje systému veřejného zdravotního pojištění v jednotlivých letech období 2015–2023. <https://mzd.gov.cz/hodnoceni-vyvoje-systemu-verejneho-zdravotniho-pojisteni/>, poslední aktualizace 3. 3. 2025
- OECD. Health at a Glance: Europe 2025. Paris: OECD Publishing, 2025.
- OECD. Health system governance and financing. Paris: OECD Publishing, 2020.

Doc. Ing. Jan Mertl, Ph.D. | jan.mertl@outlook.com

absolvoval doktorské studium na Národohospodářské fakultě VŠE v Praze u prof. Krebse. Nyní je docentem v oboru hospodářská politika na katedře financí Vysoké školy finanční a správní (Department of Finance, University of Finance and Administration), Estonská 500, 101 00 Praha 10. Odborně se věnuje sociálnímu zabezpečení, veřejným financím a zdravotní politice.

Odborný měsíčník Asociace poskytovatelů
sociálních služeb ČR

SOCIÁLNÍ SLUŽBY

www.socialnisluzby.eu

Z obsahu březnového čísla:

- Aktuality APSS ČR 5
- Institut vzdělávání APSS ČR: Nabídka otevřených kurzů 6
- Zkušenosti psychiatra s pacienty s demencí, 2. díl 10
- Terapie: Dramaterapie – Tělesné postižení 14
- Speciální příloha: Nejlepší pečovatelky a pečovatelé roku 2025 převzali ocenění na Novoměstské radnici 17
- Dobrá praxe: Propojování kultur skrze péči: Příběh mezinárodní spolupráce mezi Rivermede Court a G-centrem Mikulov 26
- Názory, ohlasy, komentáře: Když obrazovka bere klid 31
- Paliativní péče: Spirituální bolesti 32

Za veřejnou ekonomiku

Martin Stanoev

Cílem příspěvku je (re)konceptualizace pojmu veřejná ekonomika jako ekonomiky zaměřené nikoliv na maximalizaci zisku, ale naplnění společensky definovaného žádoucího cíle. V teoretické rovině se autor inspiroval v kritice neoliberalismu coby ideologie, jež byla v ekonomické politice po dlouhou dobu dominantní. Jako příklad veřejné ekonomiky uvádí integrovaný systém krajské dopravy. Za oblasti, které se nabízejí k rozvoji veřejné ekonomiky, autor pokládá energetiku a bydlení, a to z důvodu zhoršování dostupnosti bydlení a zvyšování cen energií, kdy obojí přispívá k chudnutí části populace a zesilování společensko-politických tenzí.

Zygmunt Bauman píše v knize *Tekutá modernita* (2002) o tom, že v době s tendencí k privatizaci a deregulaci v ekonomice a k individualizaci problémů při vysvětlování společenských jevů je třeba pro lidskou emancipaci, respektive rozvoj svobody jednotlivců, občanů, více veřejné sféry, nikoliv méně. Veřejná sféra dává podle Zygmunta Baumana prostor k uplatnění svobody a zároveň možnost ovlivňovat společenské dění.

Veřejnou sféru pak nemusíme chápat jen jako ideu, můžeme ji spojovat s určitými institucemi nebo i materiálními statky.

Veřejnou ekonomiku potom můžeme definovat různými způsoby, například jako ekonomiku spojenou s veřejnou sférou, kde se neuplatňují tržní principy. Šířeji potom s vazbou na regulatorní roli státu v ekonomice (srov. Wright et al., 2015). (Re)konceptualizace tohoto pojetí je cílem tohoto článku, a to primárně s vazbou na praxi, její reflexi a také praxi komunikační¹ (v různých rovinách: komunikace odborné, mediální i politické).

Oblast veřejného zájmu, sféra veřejného, nezahrnuje jen stát a samosprávné instituce. Činnost neziskových organizací je obvykle orientována též na veřejný zájem (v sociálních službách potom často neziskové organizace plní de facto veřejnou zakázku primárně za veřejné peníze). V ekonomice potom existuje sektor sociálního podnikání, kdy firma sleduje vedle tvorby zisku i společensky prospěšný cíl. Tento segment sice v české ekonomice není nikterak

¹ Dle L. Wittgensteina (1993) je význam pojmu dán způsobem užití, komunikační praxí.

významný,² ale do popředí zájmu se stále více dostává otázka společenské odpovědnosti firem (podnikání), kdy na podnikatelské subjekty je kladen, vedle tvorby zisku, i požadavek, aby plnily další společenské role.³

Ekonomika veřejného sektoru je v České republice spojována především se vzděláváním, zdravotnictvím, sociální oblastí a bezpečností, justicí a obranou a částečně kulturou. Veřejnou ekonomiku můžeme ale definovat širěji, kdy primárním cílem není maximalizace zisku, ale společensky definovaný, společensky žádoucí cíl. To nutně nevylučuje tvorbu zisku,⁴ ta však není primárním cílem.

Jako příklad může sloužit systém integrované dopravy v rámci kraje. Cílem je zajištění dopravní obslužnosti v kraji, která má související cíle, optimální přepravu osob za prací, dětí do školy či přepravu za rekreací. Například v Jihomoravském kraji (idsjmk.cz, 2025) se ho účastní soukromé firmy (především autobusoví, ale i vlakoví dopravci motivovaní primárně ziskem), Dopravní podnik města Brna (městská firma) či státní České dráhy. Koordinátorem je akciová společnost založená krajem a statutárním městem Brnem. Systém je při tom dotován z veřejných zdrojů.

Trh je spojován s ekonomickou racionalitou/efektivitou, která vede i k optimálnímu zajišťování potřeb obyvatel. V průmyslu, obchodu i mnoha oblastech služeb se státem řízená ekonomika ukázala oproti trhu jako málo efektivní. Z druhé strany se dnes stále častěji objevuje skepse, sílící od doby ekonomické krize z roku 2008, jaké jsou skutečné sociální (a též environmentální) dopady neregulované ekonomiky a zda z ekonomického růstu profituje skutečně celá společnost.⁵ Dle Pierra Bourdieu (1998) se stal neoliberalismus (po mnoho let dominantní ekonomická politika) programem na zničení těch kolektivních struktur, které bránily prosazování čistě tržní logiky.

Definování veřejného zájmu či společensky prospěšného cíle v ekonomice může být důležitě právě pro vyvažování čistě tržní logiky. Vazba tržní logiky na optimální zajišťování potřeb zákazníků (občanů?) nemůže být přiznána jen na základě teoretických předpokladů bez empirického ověřování.

² K tématu sociálního podnikání srov. např. MPSV (2025).

³ Například Česká spořitelna (2024) ke společenské odpovědnosti uvádí: „Věříme, že podnikání by mělo přinášet pozitivní dopad nejen v rovině ekonomické, ale také sociální a environmentální.“

⁴ Pro ilustraci, firma SAKO Brno (2025), akciová společnost Města Brna, která se zabývá svozem a zpracováním odpadu a také provozuje spalovnu, vykázala v roce 2024 účetní zisk před zdaněním 310 milionů.

⁵ Rapidnímu nárůstu nerovnosti se každoročně věnují zprávy organizace Oxfam (2024).

V některých českých městech je například tématem to, zda by město nemělo na vlastní náklady provozovat koupaliště, wellness či bazén nebo biotop, pokud není žádný soukromý subjekt, který by jej provozoval.⁶ A vytvářet tak případně zisk pro obecní pokladnu, v případě ztráty ale danou službu dotovat z obecního rozpočtu. Co jsou však dnes především aktuální témata s vazbou na roli veřejné ekonomiky, jsou oblasti energetiky a bydlení.

Energetika je oblastí, kde během energetické krize v minulosti prudce narostly ceny i zisky firem,⁷ je to přitom sféra, kde převažuje monopol distribučních soustav. Ceny energií potom měly významný podíl na inflaci, propadu reálných příjmů⁸ i chudnutí části populace.⁹

V bydlení se rapidně zhoršuje dostupnost vlastnického¹⁰ i nájemního bydlení¹¹ (v druhém případě bývá problémem i jeho stabilita podmíněná délkou smlouvy), jedná se přitom o jednu ze základních lidských potřeb mající zásadní dopady nejen na kvalitu života, ale i možnosti zakládání rodin a porodnost. To, že trh zajistí optimálně potřeby obyvatel, je teze, která provází českou bytovou politiku od 90. let (srov. MMR, 2021; MMR, 2016), jejím výsledkem je doposud jen snižující se dostupnost bydlení.

⁶ Například náklady na otevření wellness v Bruntále (mubruntal.cz, 2025) v roce 2010 byly pokryty ze 40 % z dotace, zbytek z městského rozpočtu.

⁷ Například firma EPH, která se zaměřuje na výrobu a distribuci elektřiny, výrobu tepelné energie a distribuci plynu, vykázala v roce 2022 rekordní zisky. V ČR díky výjimce v zákoně platila velmi nízkou částku (v poměru k zisku) na dani z mimořádných zisků. Na dani z právnických osob a za emisní povolenky zaplatila přibližně 10 miliard (EPH, 2023).

⁸ Například ve 4. čtvrtletí roku 2022 reálná mzda poklesla o 6,7 % (ČSÚ, 2023).

⁹ Studie PAQ Research dokonce uvádí: „Pokud definujeme hranici chudoby evropsky srovnatelně – jako příjmy pod 60 % evropského mediánu po zohlednění cen v jednotlivých státech (parita kupní síly) – trpí relativní chudobou přes 21 % českých domácností“ (PAQ Research, 2025).

¹⁰ Určitou výhodou je, že v ČR převažuje vlastnické bydlení, většina Čechů a Moravanů tedy bydlí ve vlastním (což mimochodem ovlivnila i masivní privatizace obecních bytů, která byla obvykle ekonomicky velmi výhodná). Rizikem jsou však i zde vysoké náklady na energie a hypoteční splátky (s vazbou na pokles reálných příjmů).

¹¹ Dostupnost vlastnického bydlení i ceny pronájmů zjišťuje například společnost Deloitte. V dostupnosti vlastnického bydlení bylo za rok 2022 vlastnické bydlení v ČR druhé nejméně dostupné v Evropě. Dle Deloitte Property Indexu (Deloitte, 2023a) je hůře dostupné jenom na Slovensku. Na byt o rozloze 70 m² potřebovali Češi zaplatit cenu odpovídající 13,3 průměrným hrubým ročním platům. Ceny nájemního bydlení v krajských městech a Středočeském kraji zachycuje Deloitte Rent Index (Deloitte, 2023b), v třetím kvartálu roku 2023 byla průměrná celková cena pronájmu 293 Kč za m² (od roku 2014 došlo k nárůstu o 92,5 %).

Nově je od tohoto roku zaváděn do praxe zákon o podpoře v bydlení (2025), který ale řeší jen situaci osob sociálně znevýhodněných. Hlavním nástrojem je vedle kontaktních míst pro bydlení finanční fond, jenž garantuje případné ztráty lidem a subjektům, které pronajmou byt lidem se sociálním znevýhodněním. Není ale vůbec jisté, zda tento mechanismus bude funkční v obcích a městech, kde je velká poptávka po nájemním bydlení. Nicméně tento nástroj mohou vedle soukromých osob a firem využít i obce (či případně též neziskové organizace). Až praxe ukáže, do jaké míry se bude v České republice dařit redukovat míru bytové nouze.

Je namíště hledat žádoucí modely veřejné ekonomiky v energetice či bydlení (změnou právního rámce, ekonomickou regulací, posilováním role veřejného sektoru například výstavbou obecních nebo družstevních bytů), jejichž cílem není vyloučit tvorbu zisku, ale snahu o kumulaci kapitálu vyvážit ve prospěch spotřebitele (občana).

Cílem snahy o rekonceptualizaci pojmu veřejná ekonomika není to, co bylo v minulosti (v rámci laciné kritiky levicového myšlení ze strany pravice) často připisováno alternativním pohledům na sociální nebo ekonomickou politiku: snaha o návrat k sociálnímu inženýrství. Ostatně je otázkou, zda blíže sociálnímu inženýrství nejsou pokusy převádět doposud funkční modely veřejné ekonomiky pod privátní vlastníky. A zda by posílení veřejné ekonomiky nebylo spíše návratem k úspěšným modelům západoevropských poválečných ekonomik.

Obecně by dané oblasti prospělo, kdyby analytické pojmy přesněji odrážely empirickou realitu, a mohly tak být účinnějším nástrojem k jejímu pochopení. A k možnostem reformovat to, co se ukazuje jako nefunkční.

Zdroje

Bauman, Z. (2002). *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.

Bourdieu, P. (1998). The essence of neoliberalism. *Le Monde diplomatique*. Dostupné z: <https://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu>

Česká spořitelna. (2024). *Společenská odpovědnost 2024*. Dostupné z: https://cdn0.erstegroup.com/content/dam/cz/csas/www_csps_cz/Dokumenty-ke-stazeni/Spolecenska_odpovednost_2024.pdf

Český statistický úřad. (2023). Průměrné mzdy – 4. čtvrtletí 2022. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/rychle-informace/prumerne-mzdy-4-ctvrtleti-2022>.

Deloitte. (2023a). *property-index-2022.pdf*. Dostupné z: <https://www.deloitte.com/content/dam/assets-zone2/cz-sk/cs/docs/services/financial-advisory/real-estate/property-index/property-index-2022.pdf>.

- Deloitte. (2023b). Deloitte rent index 2023. Dostupné z: <https://www.deloitte.com/content/dam/assets-zone2/cz-sk/cs/docs/services/financial-advisory/real-estate/rent-index/2023-q3-cz-rent-index.pdf>
- EPH. (2023). *Hospodářské výsledky EPH za rok 2022*. Tisková zpráva. Dostupné z: <https://www.epholding.cz/tiskove-zpravy/hospodarske-vysledky-eph-za-rok-2022/>.
- idsjmk.cz. (2025). *Integrovaný dopravní systém Jihomoravského kraje*. Dostupné z: <https://www.idsjmk.cz/index>.
- MMR. (2021). *Koncepce bydlení České republiky 2021+* Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. Dostupné z: https://mmr.gov.cz/getmedia/3b785f5d-3fef-446a-af5f-29413791982e/Koncepce-bydleni-2021_1.pdf.aspx?ext=.pdf.
- MMR. (2016). *Koncepce bydlení České republiky do roku 2020 (revidovaná)* Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2016. Dostupné z: https://mmr.gov.cz/getmedia/465cbc40-0ecf-491f-ad09-f9488697cb08/KB-R_VIII-2016_web-min_4.pdf?ext=.pdf.
- MPSV. (2025). *Strategický rámec sociálního podnikání pro období 2026 – 2030*. Dostupné z: https://ceske-socialni-podnikani.cz/images/pdf/5_III_material_Strategicky_ramec_SP_2026-2030.pdf
- mubruntal.cz. (2025). *Wellness centrum v Bruntále otevírá!* Dostupné z: <https://www.mubruntal.cz/wellness-centrum-v-bruntale-otevira/d-934916>
- Oxfam. (2024). *Wealth of five richest men doubles since 2020, as wealth of five billion people falls*. Dostupné z: <https://www.oxfam.org.uk/mc/hffm8s/>
- PAQ Research. (2025). *Evropsky srovnatelnou příjmovou chudobou trpí pětina Čechů. Jsme v průměru, nikoli premianty EU*. Dostupné z: <https://www.paqresearch.cz/post/chudobacesko-eu/>
- SAKO Brno. (2025). *SAKO Brno 2024: Výroční zpráva konsolidovaného celku*. Dostupné z: <https://www.sako.cz/sites/default/files/docs/2025/06/vyrocní-zprava-2024.pdf>
- Wright, J. D. et al. (2015). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam, New York: Elsevier.
- Wittgenstein, L. (1993). *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.
- Zákon č. 175/2025 Sb., o poskytování některých opatření v podpoře bydlení (zákon o podpoře bydlení)

Mgr. Martin Stanoev, Ph.D. | mart.stanoev@gmail.com

pracuje ve společnosti Inbox CZ (firmě zaměřené na sociologické průzkumy) jako sociolog/analytik. Adresa: Budova RHK Brno, Výstaviště 1, 648 04 Brno, Česká republika. Věnuje se evaluacím a analýzám v oblasti sociální politiky.

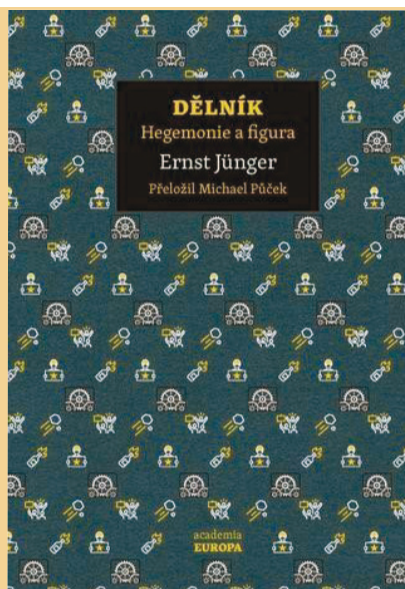
Knihy, které nezestárlý

Dělník

Jan Keller

Jünger, Ernst: Dělník: Hegemonie a figura. Academia: Praha 2025, 287 stran, ISBN 978-80-200-3594-3

Kniha, která vyšla téměř po sto letech od svého publikování v českém překladu, má poněkud zavádějící název. Nepojednává o dělnictvu jako o kategorii sociální stratifikace a nezabývá se podmínkami dělnického života své doby. Je to politický manifest, který využívá figuru dělníka k radikálnímu zpochybnění prakticky všech hodnot spojovaných s liberálním uspořádáním společnosti. V politické rovině volá po nahrazení demokracie systémem, jenž by neobsahoval prvek volby a zastupitelství. Ve filozofické rovině se Ernst Jünger snaží ztotožnit svou bodu s ochotou přijímat rozkazy v rámci služby celku, kterou chápe jako nejvyšší poslání. V rovině sociologické se jedná o krajně specifické pojetí organizované modernity. Zcela ignoruje motivy sociálního zajištění, které přinesla tato fáze vývoje modernity, namísto toho vyzvedává potenciál k militarizaci společnosti a k expanzi jejích nejagresivnějších složek, a to jak směrem dovnitř, tak navenek.

Je poměrně nesnadné zařadit pamflet Ernsta Jünger z roku 1932 pojednávající o dělníkovi a o práci do příslušného žánru. Má něco společného se sociologií, filozofií i politologií, není však tím ani oním. Prozkoumejme ho z tohoto hlediska podrobněji, než učinili ti, kdo se zasadili o jeho vydání v českém překladu.

Název spisu působí poněkud zavádějícím dojmem. Byl by zklamán každý, kdo by v něm hledal třeba jen zmínky o světě práce, tak jak se o něho zajímá sociologie. Nepojednává se v něm o vztahu mezi kvalifikovanou a nekvalifikovanou prací, mezi výrobou zboží a produkcí služeb, o rozdílech mezi prací manuální a nemanuální, o výhodách a nevýhodách dělby práce, o vztazích mezi malými firmami a velkovýrobou. Nepojednává se v něm ani o problémech řízení práce a managementu a už vůbec ne o pracovních podmínkách zaměstnanců.

Podobně zklamán by byl ten, kdo by v knize hledal analýzu pracovního procesu či třeba jen vymezení kategorie práce. Na četných místech autor prohlašuje, že na práci je nutno nahlížet jinak než obvykle. Neexistuje podle něj zhora nic, co nelze chápat jako práci. „Práce je tempem pěsti, myšlenek a srdce, životem ve dne v noci, vědou, láskou, uměním, kultem a válkou. Práce je kmitáním atomu a silou, která hýbe hvězdami a slunečními soustavami“ (str. 63). Prací je naprosto všechno, jejím protikladem není ani zahálka a volný čas. Je tomu tak proto, že práce není specifickou činností, nýbrž výrazem zvláštní formy bytí, a sice bytí dělníka. Cokoliv dělník dělá, anebo také nedělá, je projevem práce. V jeho světě je práce všude. Naproti tomu zcela mimo prostor práce se nachází měšťan, křesťan, nacionalista. Ať dělají, co dělají, práce to prostě není.

Neznalého čtenáře patrně zarazí, jak je možné, že třeba věřící rolník se může plahočit od rána do večera, aniž by přitom pracoval, zatímco dělník pracuje i tehdy, když odpočívá. Je tomu tak proto, že autor z důvodů ryze politických staví figuru dělníka do přísné opozice k typu měšťana. Měšťan a dělník jsou pro něho symboly dvou zcela odlišných typů jednání a myšlení. Měšťan je méněcenný tvor posedlý touhou po bezpečí. Kvůli tomu vyhledává kompromisy, vyjednává, uzavírá smlouvy, chce se dohodnout. Dělník, figura s ostře řezanými rysy, žije naopak bojem, nebojí se hazardovat hnán touhou po bezpodmínečném vítězství. Dělník je ten, kdo (bez ohledu na to, jakou aktivitou se živí) je připraven nastolit svoji hegemonii, a to nejen v rámci státu, ale celoplanetárně.

Postava měšťana vystupuje u Jüngerera jako zosobnění liberálních hodnot, především hodnot smluvního stavu, občanských práv, parlamentní demokracie a individualismu. Dělník má být naopak zosobněním ryze německých ctností, jež autor spatřuje v naprosté poslušnosti vůči řádu, v bezmezné obětavosti při dosahování vytčených cílů a ve výkonu služby jako nejvyšší lidské povinnosti. Zatímco měšťan vyjednává, dělník bojuje. Není v tom nic nacionálního, na německého měšťana pohlíží autor se stejným despektem jako na francouzského.

Ze sociologického hlediska lze pouze dodat, že osoba měšťana a figura dělníka jsou u Ernsta Jüngerera jen přepisem dvou fází vývoje modernity, jež německý sociolog Peter Wagner pojmenoval modernitou omezeně liberální a modernitou organizovanou. Ve Wagnerově pojetí umožnila organizovaná modernita zhruba od přelomu 19. a 20. století integrovat do společnosti velké skupiny lidí, které se v předchozí fázi liberální ocitly na jejím okraji. Ve velkých organizacích výrobního i nevýrobního charakteru našli práci, skrze masové politické strany si zajistili účast

ve volbách, státem organizované zajištění je začalo sociálně zabezpečovat. Rubem vzniku organizované modernity se stala skutečnost, že také oblast vojenství byla organizována masově, což se projevilo už na jatkách první světové války.

Problémem Ernsta Jüngera je, že byl těmito jatkami fascinován a jako zasloužilý a mnohokrát vyznamenaný voják načrtnul obraz organizované modernity ze svého pohledu. Organizované válčení se v tomto pohledu změnilo z politováníhodné stránky modernity v její základní hodnotu a v návod, jak uspořádat společnost budoucnosti. Organizované válčení se u Jüngera stává určujícím rysem celé společnosti a organizovaná modernita zde vystupuje v tom nejpochemnějším provedení. „Existují zde zrovna tak nádherná jako děsivá místa, kde se život reprodukuje na běžících pásech (doprava, výroba, úřady, laboratoře)“ (str. 90). A na jiném místě si autor pochvaluje: „Nový svět připomíná mravenčí kolony, jejich pohyb vpřed se podřizuje automatické disciplíně“ (str. 92).

V tomto kontextu je nutno číst figuru dělníka. Nejedná se v první řadě o pracovníka v průmyslu, i když právě on představuje podle autora obzvláště zocelený druh dělníka. Průmyslová společnost organizované modernity je stále znova přirovnávána k armádě, skutečným vzorem dělníka se stává frontový voják, vzorem každé struktury je pro Německo struktura armády. Dozvídáme se, že dělnictvo je jediným možným vzorem průšáctví, jeho hlavní ctností je povinnost, bezpodmínečný výkon služby. Vůdce se pozná podle toho, že je prvním služebníkem, to znamená prvním vojákem a prvním dělníkem.

V tomto kontextu vystupuje zřetelně také skutečné jádro toho, co autor považuje za práci. První projevy skutečně pracovních principů se domnívá vyčíst z regulí řádu německých rytířů, Tovaryšstva Ježíšova a pruské armády. To však byly jen nesmělé počátky. Nový řád se ustaví v pracovním procesu zřetězení válečných konfliktů a občanských válek. Mimořádné zbrojení, které lze sledovat ve všech prostorech a oblastech života, raduje se autor, ukazuje, že člověk hodlá tuto práci vykonávat. Stále nové druhy zbraní dokazují, že válečná a pracovní fronta jsou totožné. Totální charakter práce se projevuje jako totální charakter boje. „Světová válka je rozsáhlý pracovní proces, při němž národ vystupuje v roli pracovní veličiny“ (str. 136).

Jednotliví lidé se tváří v tvář této realitě už neshromažďují, nýbrž nastupují pochodovým krokem. Snižují se rozdíly mezi válčením a organizací průmyslové výroby, mezi mechanickou prací úředníka a dělníka. „Stále více se budou stírat rozdíly mezi frontou a domovem, mezi vojskem a obyvatelstvem, mezi průmyslovou výrobou a zbrojním průmyslem“ (str. 260). Není náhoda, konstatuje autor, že pracovní šat má podobu uniformy a že zároveň je vojenská uniforma považována čím dál více za uniformu pracovní. Pracovat je třeba až do úplného konce. „V plamenné piruetě sestřelených letadel, ve vzduchových kapsách ponorek potopených na mořské dno se ještě vykonává práce“ (str. 101).

Jüngerův dělník je v prvé řadě voják, a to voják fanatický. Nejde mu o to, aby zlepšil své postavení a vyjednal si výhodnější pracovní podmínky. Tím by pouze napodoboval měšťana, jemuž jde o klid a pohodlí. Dělník neusiluje o nějaká zaprášená práva, ale o hegemonii. Jüngerův dělník nechce lepší pracovní smlouvu, touží po tom, stát se kolečkem v soukolí, které svým vlastním pracovním rytmem a bojovým krokem prosadí nadvládu nad vším. Jüngerův „dělník je rodící se moc, na níž spočívá osud země. A naší vírou je, že vzestup dělníka je synonymem vzestupu Německa“ (str. 28).

Na dělnickém hnutí zajímá Jüngera pouze to, nakolik je možno využít jeho militantní charakter k tomu, aby bylo zapojeno do války. V podstatě mu jde o parazitování na dělnickém hnutí, které by rád využil jako nástroj militarismu a imperialismu. Proto ho pochopitelně nezajímá ani vztah mezi kapitálem a námezdní prací. Výslovně uvádí, že otázka soukromého vlastnictví stojí v rámci studie o dělníkovi za zmínku mnohem méně, než by se mohlo zdát. Vlastnictví je totiž třeba posuzovat podle toho, jak tvoří jeden ze speciálních charakterů práce, tedy jak dokáže přispívat k uskutečnění totální mobilizace.

Mnohem zásadnější úlohu hraje v jeho zkoumání práce otázka techniky a jejího využití. Technika má bytostně mocenský charakter, umožňuje figuře dělníka organizovaně mobilizovat útočné síly tak jako nic jiného. Díky tomu je zdaleka nejúčinnějším prostředkem totální revoluce, tedy získání vlády nad světem. Člověk nemá na vybranou. Buď se naučí tuto techniku ovládat, či spíše „těsně a nerozporně splyne“ s jejím rytmem, s její průrazností a silou, anebo zahyne. Autor se zde vyjadřuje velice poeticky: „Technika ničí náboženství – z katedrál se stává pouhý orientační bod na bojišti“ (str. 144).

Z hlediska filozofického je Jüngerovo myšlení vzorem vojenské přímočarosti. V podstatě se redukuje do jediného „orientačního bodu“. Tímto bodem je identita svobody a poslušnosti, na prosté ztotožnění svobody se službou. Není větší svobody než přijímat a vykonávat rozkazy. Jestliže člověk vezme za svou tuto rovnici, míní autor, pak zjistí, že nežije v diktatuře, ale v naprosté svobodě. „Typ žádnou diktaturu nezná, protože pro něho jsou svoboda a poslušnost identické“ (str. 135). Mezi příkazy této svobody, které nelze nijak odmítnout, patří i povinnost obětovat v případě nutnosti sám sebe. Nejhlubší štěstí člověka totiž spočívá v tom, že je obětován, a předností každého vojáka je, že ho lze nahradit a že za každým padlým už stojí v záloze náhrada.

Velkou nadějí v tomto ohledu spatřuje autor v mládeži své doby. Ta plně chápe, jaký rozměr svobody je ukryt ve vládě řádu a podřízenosti, rozkazu a poslušnosti. Proto lze být hrdý na mládež, která se rozhoduje pro dobrovolnou kázeň, pohrdá požitky, má smysl pro válčení a pro mužné hodnoty, požaduje pracovní službu a vojenský dril. Aby vyšel vstříc jejím tužbám, navrhuje Jünger budovat zvláštní oblasti pro výchovu nového pokolení úředníků, důstojníků, kapitánů a ostatních funkcionářů éry dělníka.

Co bude s měšťanským stavem? Třetí stav si nikdy neuvědomil, že hegemonie a služba jsou jedno a totéž. Měšťan zná jen obrannou válku; vůči válce útočné, která je základní hybnou silou figury dělníka, je bezbranný. Proto je jen logické, že lidský druh zosobněný měšťanstvím „vymře nebo bude přinucen vymřít“ (str. 108).

Pokud tyto úvahy skutečně považujeme za způsob filozofování, nabízí se k jejich osvětlení paralela s Hegelovým obrazem pána a raba. Jedná se vlastně o pokus o jakousi karikaturu Hegela. Základní životní postoj raba je promítnut do osoby měšťana. Je jím ochota jakkoliv se pokořit, aby se dotyčný vyhnul nebezpečí. Figura dělníka má naopak všechny panské vlastnosti. Je to neohrožený hrdina, který pohrdá životem, vyniká bojovností a chrabrostí. „Být dělníkem znamená být osudem určen k hegemonii. Být dělníkem znamená odhalit se jako pán“ (str. 63). Navíc vzal dělník nešťastnému rabovi jeho jedinou kladnou vlastnost – schopnost usilovně pracovat. Rabovi v podobě měšťana nezbylo vůbec nic. Proč taky, když beztak vymře, nebo ještě lépe – bude přinucen vymřít?

Vraťme se k původní otázce, do jakého žánru nově přeloženou knihu Ernsta Jüngerera vlastně zařadit. Nabízejí se dvě možnosti. První z nich evokují slova samotného autora, když hovoří o jediné možné budoucnosti, která „spěje vstříc poměrům ocelového řádu“ (str. 96). V jeho knize to srší továrním ruchem, zaznívá hřmot těžkých strojů, uvolňuje se energie kovů tavených při výrobě zbraní. Je to hustá atmosféra nápadně připomínající vědeckofantastický román Ocelové město Julese Verna z roku 1879. Profesor Schultze v něm vybuduje město, které je jednou velkou továrnou vyrábějící ocel, děla a další zbraně. Vyvíjí speciální náboje a plyny, s jejichž pomocí chce získat hegemonii nad obyvateli sousedního města, které kvůli jejich mírumilovnosti považuje za podřadné. Jak známo, v závěru románu umírá profesor Schultze následkem výbuchu granátu, který sám zkonstruoval.

Druhá možnost má podobu jen o něco méně románovou. Ve stejném roce, ve kterém Ernst Jünger publikoval knihu Dělník, vydal Aldoux Huxley svoji dystopii s názvem Brave New World (v českém překladu Konec civilizace). Pojednává o stejném okouzlení technikou a běžícím pásem, o stejné bezpodmínečném podřízení individua celku, o stejné důkladné naprogramovanosti, kterou dotyční vnímají jako výraz své nejčistší osobní svobody. Jediný rozdíl je v tom, že to, co líčí Ernst Jünger jako vítanou budoucnost lidstva, popisuje Aldoux Huxley satiricky jako obraz dokonalé totality. To by mohlo k zařazení Jüngerovy knihy stačit.

Prof. PhDr. Jan Keller, CSc. | jan.keller@osu.cz

je emeritním profesorem Ostravské univerzity (University of Ostrava), Českobratrská 16, 702 00 Ostrava, Česká republika. Zaměřuje se na dějiny sociologie, sociologii organizace a na problematiku sociálního státu.

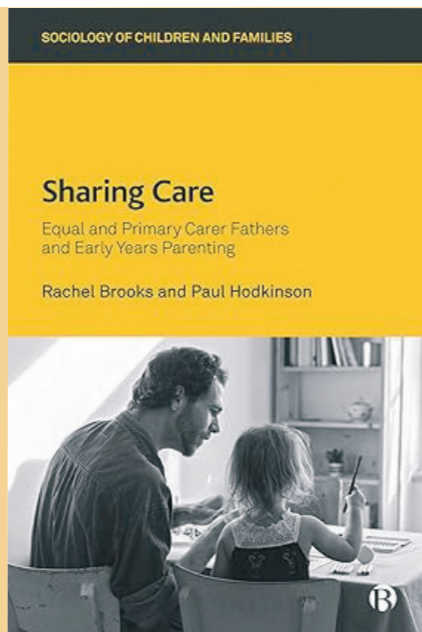
Recenzní esej

Sdílená péče mezi rovnostmi a institucionální realitou

Kateřina Švihálková

Brooks, Rachel – Hodkinson, Paul: Sharing care: equal and primary carer fathers and early years parenting. Bristol: Bristol University Press, 2021, 221 stran, ISBN 978-1-5292-0597-8

Zapojení otců do každodenní péče o malé děti nelze chápat pouze jako individuální volbu, ale jako proces podmíněný kulturními normami, pracovním prostředím a institucionálním rámcem rodinné politiky. Publikace Rachel Brooksové a Paula Hodkinsona Sharing Care: Equal and Primary Carer Fathers and Early Years Parenting (2021) tuto strukturální dimenzi tematizuje prostřednictvím kvalitativního výzkumu britských otců, kteří převzali primární či rovnocennou pečovatelskou roli. Analýza ukazuje, že i tam, kde existují formální nástroje podpory, zůstává rozhodování o sdílení péče silně ovlivněno ekonomickými úvahami, pracovní kulturou a přetrvávající představou muže jako hlavního živitele. Tento recenzní esej zároveň reflektuje širší sociálněpolitické souvislosti těchto zjištění a zasazuje je do kontextu české rodinné politiky. Sdílená péče je interpretována jako indikátor faktické genderové rovnosti a jako téma, které odhaluje napětí mezi deklarovanými principy rovnosti a jejich každodenní realizací.

Rozdělení péče o malé děti mezi rodiče je v evropském výzkumu rodiny a sociální politiky často chápáno jako jeden z klíčových testů faktické genderové rovnosti. Přestože rodinné politiky v posledních desetiletích deklarují podporu rovnoměrného zapojení mužů do péče, empirická realita ukazuje přetrvávající asymetrii mezi ženami a muži. V této souvislosti přinesla publikace Rachel Brooksové a Paula Hodkinsona *Sharing Care: Equal and Primary Carer Fathers and Early Years Parenting* podnětnou analýzu toho, za jakých podmínek se mohou otcové ve Velké Británii stát skutečně rovnocennými či primárními pečovateli. Zaměřují se především na otce, kteří se stali buď primárními pečovateli, nebo kteří sdílejí péči rovným dílem se svými partnerkami. Kladou důraz na každodenní praktiky péče a na způsob, jakým rodiče tyto povinnosti sdílejí. Problematizují přetrvávající představu, že otcové v raném věku dítěte matkám pouze pomáhají, a tento předpoklad se v knize snaží vyvrátit.

Tento recenzní esej kromě představení a zhodnocení dané knihy reflektuje a aktualizuje širší sociálněpolitické souvislosti jejích zjištění a zasazuje je do kontextu české rodinné politiky.

Kniha vychází z kvalitativního výzkumu založeného na hloubkových rozhovorech, které umožnily účastníkům detailně popsat své zkušenosti s každodenní péčí o děti, přechodem do role primárního pečovatele a vyrovnáváním se s tradičními představami o maskulinitě. Výzkumný vzorek tvořilo 24 heterosexuálních otců ze Spojeného království, kteří buď rovnoměrně sdíleli péči, nebo zastávali roli primárního pečujícího. Jednalo se o muže ve věku 26–49 let s různorodým profesním zázemím (IT analytik, administrátor, klinický psycholog, divadelní režisér, nezaměstnaní respondenti). Tato profesní variabilita naznačuje určitou socioekonomickou rozrůzněnost vzorku, přestože studie neuvádí detailnější indikátory, jako je příjem či třídní status.

Vzhledem k účelovému výběru a relativně malému rozsahu nelze závěry zobecňovat, tohoto omezení jsou si ostatně autoři vědomi a otevřeně je reflektují, čímž posilují svou důvěryhodnost. Analýzu tak lze chápat spíše jako kvalitativní sondu než jako reprezentativní výzkum, tedy sondu do možností redefinice genderových rolí týkajících se péče.

Autoři kladou důraz na strukturální, institucionální a genderové bariéry a proměny v praxi péče. Z rozhovorů vyplývá, že zapojení otců do primární či rovnocenné péče není pouze otázkou individuální motivace, ale výsledkem složitého vyjednávání mezi rodinnými strategiemi, ekonomickými možnostmi a institucionálním rámcem. Brooksová a Hodkinson ukazují, že i muži silně angažovaní v péči narážejí na přetrvávající kulturní normy, které spojují mužskou identitu primárně s rolí živitele. Tuto představu lze interpretovat prostřednictvím konceptu hegemonné maskulinity (Connell, 1995), který zdůrazňuje profesní výkon, ekonomickou odpovědnost a emoční zdrženlivost jako klíčové atributy mužské identity. Tyto normy jsou

reprodukovány nejen prostřednictvím veřejného diskurzu, ale také skrze organizační prostředí a trh práce, které nadále oceňují pracovní dostupnost a kariérní orientaci mužů jako standard. Brooksová a Hodkinson zároveň ukazují, že zapojení otců do primární či rovnocenné péče může tyto genderové normy do určité míry narušovat, avšak rozsah těchto změn zůstává omezený a závislý na specifickém kulturním a institucionálním kontextu rodiny. Otcové, kteří vstupují do pečovatelských rolí, se často setkávají s napětím mezi vlastní zkušeností a společenskými očekáváními, což komplikuje proces utváření nové rodičovské identity. Udržitelnější a širší zapojení mužů do péče předpokládá změny nejen na úrovni individuálních strategií rodičů, ale také v rámci institucionálních a organizačních struktur, které stále vycházejí z genderově asymetrických očekávání.

Právě institucionální nastavení rodičovské politiky představuje jeden z klíčových rámců, v němž se toto napětí projevuje. Ve Velké Británii mají otcové nárok na jeden nebo dva týdny otcovské dovolené, kterou mohou čerpat během prvních 52 týdnů po narození dítěte. Během ní dostávají buď 90 % svého průměrného týdenního výdělku, nebo maximálně 187,18 £ týdně (podle toho, co je nižší). Otcovskou může čerpat zaměstnanec, který ke konci 15. týdne před očekávaným porodem vykonával nepřetržité zaměstnání u zaměstnavatele alespoň 26 týdnů (Department for Business and Trade, 2024). Vysoko i středně příjmoví otcové tak při využití této otcovské dovolené čelí výraznému poklesu příjmu, což snižuje motivaci dovolenou čerpat. V českém kontextu mají otcové obdobně krátkou otcovskou dovolenou v délce dvou týdnů, která je hrazena 70 % denního vyměřovacího základu. Ačkoliv ji v posledních letech čerpá přibližně polovina otců, její krátké trvání a ekonomické limity neumožňují hlubší zapojení do péče o dítě (ČSSZ, 2025; MPSV, 2025).

V tomto kontextu nabývá zvláštní význam rozlišení mezi rovnocennou péčí, která se vyznačuje vyváženým podílem obou rodičů na péči o děti, a primární péčí, kdy jeden rodič, obvykle matka, převládá v každodenní péči o dítě. Brooksová a Hodkinson opakovaně kladou otázku, zda jsou otcové v tomto období pouze dočasnými substituty, jejichž přítomnost je spíše výpomocná než esenciální. Právě tento předpoklad chtějí narušit prostřednictvím kvalitativní studie 24 otců, jejichž životní příběhy poskytují vhled do reality každodenní kombinace rodičovských a pracovních úloh. Rozdělují respondenty do tří kategorií. První tvoří otcové, kteří si berou rodičovskou dovolenou, ale po čase se vracejí k pracovnímu životu, aniž by převzali trvalou pečovatelskou roli. Druhou skupinu tvoří ti otcové, kteří se stali primárními pečovateli kvůli ekonomickým okolnostem, například proto, že jejich partnerka má vyšší příjem. Třetí skupinou jsou tzv. „rovní pečovatelé“, jejichž kombinace rodičovských úloh natolik rozostřuje genderové hranice, že nelze jednoznačně rozlišit mezi tradičními kategoriemi mateřství a otcovství. V hlavním analytickém zájmu autorů je třetí skupina otců, tzv. „rovní

pečovatelé"/„equal care“. Identifikují ji jako příklad konceptu „pečující maskulinity"/„caring masculinities“ (Elliott, 2016), který má narušit stereotypy o odtažitě, tvrdé a nepřístupné maskulinitě. Tato nová maskulinita je definována skrze hodnoty jako empatie, citová angažovanost a ochota participovat na každodenní péči. Brooksová a Hodkinson propojili teoretické koncepty se svými kvalitativními zjištěními z hloubkových rozhovorů s otci, což zvyšuje praktický význam jejich závěrů.

Zvláště přesvědčivá je analýza institucionálního rámce britské rodičovské politiky. Ve Velké Británii mohou rodiče využít sdílenou rodičovskou dovolenou (Shared Parental Leave), která umožňuje rozdělit až 50 týdnů dovolené a 37 týdnů podpory mezi oba rodiče. Dovolena může být čerpána současně nebo střídavě, ale v praxi ji využívá jen malé procento otců. Podle nejnovějších vládních údajů za období 2023–2024 to byla pouze 4 % otců (Department for Business and Trade, 2024). Ekonomické ztráty spojené s čerpáním dovolené, obavy z negativních kariérních dopadů i přetrvávající organizační kultura orientovaná na pracovní výkon mužů významně ovlivňují rozhodování rodin. Brooksová a Hodkinson tak přesvědčivě argumentují, že deklarovaná rovnost v legislativním rámci automaticky nevede k rovnosti v každodenní praxi.

Podobné napětí mezi formální rovností a faktickým rozdělením péče lze pozorovat i v českém kontextu. V České republice je podíl mužů čerpajících rodičovský příspěvek dlouhodobě velmi nízký. Podle statistik Ministerstva práce a sociálních věcí tvořili muži v roce 2023 přibližně 1,9 % všech příjemců rodičovského příspěvku (MPSV, 2025). Tento údaj potvrzuje, že přestože je rodičovský příspěvek formálně dostupný oběma rodičům, v praxi jej nadále čerpají téměř výhradně ženy. V České republice dosud neexistuje nástroj, který by institucionálně podporoval rovnoměrné zapojení obou rodičů do péče. Formální rovné možnosti rodičovské existují, avšak přetrvávají kulturní očekávání a ekonomické podmínky, takže péče o dítě je ve skutečnosti stále převážně ženskou doménou (Hašková et al.; 2022, OECD, 2023). Česká rodinná politika dlouhodobě reprodukuje představu matky jako primární pečující osoby, což omezuje možnosti skutečného sdílení péče mezi rodiči (Formánková, 2010). Absence institucionálních opatření zaměřených na podporu genderové rovnosti v péči (např. podpůrných nástrojů pro zapojení otců) přispívá k tomu, že péče o děti zůstává převážně na ženách, přestože právní rámec deklaruje rovné možnosti (Křížková, 2006). Rozdělení rodičovských povinností tak v praxi závisí především na individuální dohodě partnerů a jejich ekonomické situaci. Kniha Brooksové a Hodkinsona tak poskytuje analytický rámec, který umožňuje českou situaci interpretovat nikoli jako důsledek individuálních preferencí, ale jako výsledek konkrétní institucionální konfigurace rodinné politiky.

Srovnání britského a českého modelu zároveň otevírá širší komparativní otázku, jaké institucionální nástroje skutečně vedou k vyšší míře zapojení otců a za jakých podmínek se formální nárok proměňuje ve faktické využívání rodičovské dovolené. V komparativní perspektivě lze pozorovat, že vyšší míru zapojení otců vykazují země, které zavedly nepřenositelné části rodičovské dovolené vyhrazené výhradně otcům a současně poskytují relativně vysokou finanční kompenzaci (OECD, 2025). Právě kombinace ekonomické motivace a jasně vymezené „otcovské“ části vytváří silnější strukturální pobídku, která snižuje riziko kariérních ztrát a zároveň symbolicky legitimizuje mužskou pečovatelskou roli. Zkušenosti severských států, zejména Švédska, Norska či Islandu, naznačují, že institucionálně zakotvené „otcovské kvóty“ mohou nejen zvýšit podíl mužů čerpajících rodičovskou dovolenou, ale také postupně proměňovat normy spojené s mužskou pečovatelskou identitou (OECD, 2020). V tomto širším srovnání se britský i český model jeví jako méně strukturálně motivující, neboť ponechávají rozhodnutí o zapojení otců převážně na individuálním vyjednávání partnerů a jejich ekonomické situaci.

Zatímco komparativní data ukazují význam institucionálního nastavení, zkušenosti samotných otců odhalují, jak se tyto strukturální podmínky promítají do každodenní praxe. Zkušenosti otců popsané Brooksovou a Hodkinsonem ukazují, že v podmínkách, kde sdílení péče není legislativně nebo institucionálně podporováno, získávají klíčovou váhu právě sociální a ekonomické faktory. Otcové v rolích primárních či rovnocenných pečovatелů narážejí na specifické výzvy spojené s vyjednáváním nové rodičovské identity. Popisují například nutnost omezit pracovní závazky nebo upravit kariérní ambice, aby mohli plnit každodenní pečovatelské úkoly. Zároveň se setkávají s překvapením či skepsí okolí, které často stále předpokládá, že hlavní pečující osobou je matka. Někteří otcové také zažívají pocit nepatřičnosti v prostředí tradičně orientovaném na matky. Tyto prvky výrazně formují jejich zkušenost s péčí i jejich vlastní vnímání otcovské role. Jako překážku mnozí otcové popisují pocity sociální izolace, zejména kvůli nedostatku jiných pečujících mužů v jejich okolí a nedostatečné inkluzivitě prostředí (např. mateřská centra či rodičovské skupiny často zaměřené primárně na matky). Stejně tak i v České republice jsou rodičovské skupiny či komunitní centra většinou orientována na matky. To udržuje představu, že péče o malé děti je primárně ženskou doménou, a přispívá k sociální izolaci mužů v pečovatelských rolích (Formánková, 2010; Maříková, 2015). Brooksová a Hodkinson zdůrazňují, že otcové, kteří zastávají primární či rovnocennou pečovatelskou roli, často vykonávají neviditelnou emocionální a organizační práci, která bývá tradičně spojována s mateřstvím. Každodenní realita pečujících otců je komplexní – zahrnuje radosti z blízkosti s dítětem, ale i frustrace z nedostatku společenského uznání a praktické podpory. Péče

je pro ně nejen činnost, ale také proces přetváření vlastní identity, který probíhá v prostředí stále ještě silně ovlivněném genderovými normami.

V neposlední řadě zapojení otců do každodenní péče o děti může změnit dynamiku mezi rodiči a vztah mezi matkou a otcem. Přestože respondenti v knize Brooksově a Hodkinsona často přijali pečovatelskou roli s nadšením, zažívali také vnitřní konflikt a nejistotu, zda tím „neporušují“ očekávání okolí. Tato změna v roli otce může mít hluboký vliv na emocionální a psychologické vztahy v rodině. Přechod k rovnoměrnému rodičovství může přispět k redefinici tradičních rodinných hodnot, zpochybnění historické dichotomie mezi veřejnou (mužskou) a soukromou (ženskou) sférou a k podpoře flexibilnějšího modelu rodiny. Autoři „Sdílené péče“ analyzují i to, jak okolí reaguje na muže v pečovatelské roli – někteří otcové byli oceňováni, jiní čelili zesměšňování, nepochopení nebo zlehčování své péče. To mělo přímý dopad na jejich sebepojetí a jistotu ve své rodičovské i mužské roli.

Brooksová a Hodkinson zvažují, za jakých podmínek by se sdílená a primárně otcovská pečovatelská role mohly stát rozšířenějšími. Zdůrazňují, že rozvoj těchto forem péče je úzce spojen se širšími kulturními, pracovními-institucionálními a politickými podmínkami, které buď mohou, nebo nemusejí vytvořit prostor pro rovnoměrnější zapojení otců. V této souvislosti autoři upozorňují na význam podpůrných politik i kulturních posunů, které by usnadnily kombinování péče a práce. Zároveň reflektují limity vlastní studie, zejména sociální homogenitu výzkumného souboru, čímž otevírají prostor pro další bádání v této oblasti. Naznačují, že budoucí výzkum by měl zohlednit širší spektrum rodinných zkušeností a sociálních kontextů, aby bylo možné lépe porozumět různorodosti způsobů, jimiž je péče mezi rodiči sdílena. Tím ukazují, že transformace otcovství není pouze individuální volbou, ale procesem, který se odehrává v rámci kulturních a institucionálních struktur, jež mohou zapojení otců jak podporovat, tak omezovat.

Právě tato strukturální podmíněnost zároveň otevírá otázku, zda lze pozorované proměny chápat jako širší společenský trend nebo spíše jako selektivní změnu omezenou na určité sociální skupiny. Výzkum v posledních letech poukazuje na proměny dělby péče a rostoucí zapojení otců, zejména ve městském a vysokoškolsky vzdělaném prostředí (Hašková et al., 2022). Empirické studie v Evropě zároveň naznačují, že míra otcovské angažovanosti úzce souvisí s institucionálním nastavením rodičovské politiky a ekonomickými podmínkami jednotlivých zemí (Martínez-Pastor, 2024; OECD, 2025). Ukazuje se také, že i relativně krátké období otcovské či rodičovské dovolené může dlouhodobě posílit zapojení mužů do každodenní péče (Tamm, 2019), zatímco koncept sdílené péče upozorňuje na význam politického rámce při formování genderových rolí v rodině. Přesto tyto proměny probíhají nerovnoměrně a zůstávají sociálně selektivní. Transformace otcovství se tak nejeví jako lineární proces,

ale jako diferencovaný vývoj odrážející třídní, vzdělanostní i regionální rozdíly, což znovu podtrhuje význam kulturních, institucionálních a ekonomických podmínek.

S ohledem na tyto strukturální nerovnosti a selektivní charakter proměn otcovství předkládají Brooksová a Hodkinson návrhy opatření směřujících k posílení participace otců, zejména rozšíření otcovské dovolené, zavedení flexibilních pracovních režimů a zajištění širší dostupnosti podpůrných služeb. Současně však upozorňují, že institucionální prostředí – například zdravotnická péče, mateřská centra či předškolní zařízení – nadále implicitně předpokládá mateřství jako primární pečovatelskou roli. Otcové jsou v těchto kontextech často marginalizováni, což oslabuje jejich angažovanost a posiluje pocity neadekvátnosti. Podobnou situaci lze pozorovat i v českém prostředí, kde instituce zaměřené na rodičovství často oslovují především matky a otce vnímají jako doprovod, čímž zůstávají genderově kódované (Nešporová, Janurová, 2018). Autoři zároveň zvažují, za jakých podmínek by se sdílené a primární otcovské pečovatelské role mohly stát rozšířenějšími a zdůrazňují, že jejich rozvoj je úzce spojen se širšími kulturními, pracovními-institucionálními a politickými podmínkami. Transformace otcovství se tak nejvíce jako izolovaný kulturní posun, ale jako víceúrovňový proces, v němž se prolínají individuální zkušenosti, generační trendy i institucionální nastavení rodinné politiky. Právě tato víceúrovňová perspektiva – propojující každodenní zkušenost rodin s institucionálním rámcem sociální politiky – činí publikaci relevantní nejen pro výzkum otcovství, ale i pro širší debatu o podobě a limitech současných rodinných politik.

Nedostatečné institucionální zázemí pro otce, omezená délka a finanční kompenzace otcovské dovolené, absence flexibilních pracovních režimů i přetrvávající pracovní kultura orientovaná na nepřerušenu kariérní trajektorii představují významné bariéry širšího zapojení mužů do péče. Empirická zjištění ukazují, že i tam, kde formální nástroje rodičovské politiky existují, rozhodování otců je silně ovlivněno ekonomickými úvahami a obavami z negativního kariérního dopadu. Samotná existence legislativního rámce tak nezaručuje jeho plné využívání; klíčovou roli hrají organizační prostředí pracovišť a normy, které nadále spojují mužskou identitu především s pracovní výkonností. Debata o možných politických a praktických změnách proto směřuje k otázce, jaké institucionální podmínky mohou skutečně vytvářet prostor pro rovnoměrnější rozdělení péče. Opatření jako flexibilní práce, vyšší finanční kompenzace rodičovské dovolené či jasněji vymezené nástroje podporující zapojení otců představují potenciální mechanismy, jejichž význam potvrzují i komparativní zkušenosti. V českém prostředí se sice objevují diskuse o potřebě větší participace mužů na péči, avšak současné nastavení rodičovského příspěvku – bez nepřenositelné části rezervované pro druhého rodiče (otce) a bez výraznější ekonomické motivace – zatím nepředstavuje silný strukturální impuls ke změně (Kuchařová et al., 2020). Proměna otcovství se tak jeví jako proces, který vyžaduje souběh

kulturních posunů a institucionálních opatření. Z širší perspektivy lze proměny role otců chápat jako součást transformace genderového řádu v současných společnostech. Rostoucí angažovanost mužů v péči zpochybňuje tradiční představu otce výlučně jako živitele a otevírá prostor pro redefinici vztahu mezi prací a rodinou. Sdílená péče se v tomto smyslu stává nejen otázkou rodinné organizace, ale také indikátorem toho, do jaké míry jsou sociální instituce schopné podporovat faktickou genderovou rovnost. Reflexe těchto procesů tak přispívá k hlubšímu porozumění tomu, jak se mění rodinné struktury a jakou roli v této proměně sehrává sociální politika.

Zdroje

- Brooks, R., & Hodkinson, P. (2020). *Sharing Care: Equal and Primary Carer Fathers and Early Years Parenting* (1st ed.). Bristol University Press.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. University of California Press.
- Česká správa sociálního zabezpečení (ČSSZ, 2025). Otcovská – informativní stránky: dávka otcovské poporodní péče. Dostupné z: <https://www.cssz.cz/web/cz//otcovska>
- Department for Business and Trade. (2024). *Parental Leave and Pay Review: Summary of Existing Evidence*. GOV.UK. Dostupné z: <https://www.gov.uk/government/calls-for-evidence/parental-leave-and-pay-review-call-for-evidence/parental-leave-and-pay-review-summary-of-existing-evidence>
- Elliott, K. (2016). *Caring masculinity: Theorizing an emerging concept*. *Men and Masculinities*, 19(3), 240–259. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1097184X155762>
- Formánková, L. *Ideály péče v kontextu nových sociálních rizik*. *Sociální studia / Social Studies*, 2010, 7(2), 69–92. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5822
- Hašková, H., Dudová, R., Formánková, L., Maříková, H., Oates-Indruchová, L., Švarcová, M., & Vohlídalová, M. (2022). *Gender a změny v dělbě práce v domácnostech s dětmi v době pandemie covidu-19*. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 58(4), 427–455. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2022/04/03.pdf>
- Kuchařová, V., & Nešporová, O. (2019). *Rodinná politika a formální a neformální péče o předškolní děti ve vybraných státech Evropy*. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 55(4), 473–502. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2019/04/03.pdf>
- Kuchařová, V., Barvíková, J., Höhne, S., Nešporová, O., Palonciová, J., & Vidovičová, L. (2020). *Zpráva o rodině 2020*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (VÚPSV). Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_477.pdf

Křížková, A. Family Policy for Gender Equality – Fundamental Principles. In: *Family Policy: Parental and Maternity Leave in the Context of Work-Life Balance and Equal Opportunities for Women and Men*. Praha: Gender Studies, 2006.

Dostupné z: https://www.genderstudies.cz/wp-content/uploads/2024/08/Policy_Paper_Family_Policy.pdf

Martínez-Pastor, J. I. (2024). *Caring fathers in Europe: Toward universal caregiver families? Gender, Work & Organization*. Advance online publication.

<https://doi.org/10.1111/gwao.12948>

Maříková, H. 2008. „Caring Fathers and Gender (In)Equality?“. *Polish Sociological Review*. 48 (162): 135–152. ISSN 1231-1413.

Nešporová, O. (2019). *Fears and Difficulties in the Early Stage of Parenthood: Findings from a Longitudinal Study of First-Time Parents*. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 55(1), 3–30. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2019/01/01.pdf>

Nešporová, O., Janurová, K. „Working Fathers and Childcare in the Czech Republic.“ In: *Fathers, Childcare and Work: Cultures, Practices and Policies. Contemporary Perspectives in Family Research*, volume X, 2018, s. 103–128. Dostupné z:

<https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2019/01/01.pdf>

MPSV. Vybrané statistické údaje: in Počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví [online]. Praha: MPSV, 2023 [cit. 2025-09-17]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/vybrane-statisticke-udaje>

OECD (2020). *Parental Leave Systems – Country Note: Czech Republic*. Paris: OECD. Dostupné z: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-czech-republic-2020_1b180a5a-en.html

OECD. (2025). *Paid leave for fathers: Policy overview and uptake across OECD countries*. OECD Publishing. Dostupné z: https://www.oecd.org/en/publications/paid-leave-for-fathers_07442bed-en/full-report.html

TAMM, M. (2019). Fathers' parental leave-taking, childcare involvement and labor market participation. *Labour Economics*, 59, 184–197. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2019.04.007>

Mgr. Kateřina Švihálková | 29438808@fsv.cuni.cz

je doktorandkou na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy (Faculty of Social Sciences, Charles University), Smetanovo nábřeží 995/6, 110 00 Praha, Česká republika. Ve svém výzkumu se zaměřuje na sladování pracovního a rodinného života, zejména na roli otců v rodině a dopady rodinných a pracovních politik na zapojení otců do péče.

Recenze

Sociálně ekonomický rozměr kompetencí sociálních pracovníků

Pavel Kuchař

Štyvarová, Dita: Sociálně ekonomický rozměr kompetencí sociálních pracovníků. Praha: Wolters Kluwer 2025, 192 stran, ISBN 978-80-286-0348-9

Recenze představuje a hodnotí monografii zabývající se problematikou kompetencí sociálních pracovníků. Posudek upozorňuje na to, že zejména v souvislosti s dopady pandemie covidu-19 se proměnil záběr sociální práce: začala pronikat do nových společenských sfér (školy, armáda, justice, sociální podniky). Autor recenze vyzdvihuje mimo jiné závěrečnou autorčinu úvahu o proměně sociální práce od práce s cílovými skupinami spíše na práci se společenskými problémy, jež mohou vést k exkluzi či diskriminaci těchto skupin, a upozorňuje, že by to vyžadovalo zásadnější změnu v chápání kompetenčních přístupů směrem k těm multioborovým. Recenze doporučuje hodnocenou studii i obecněji: všem, kteří se pohybují ve veřejné a sociální politice.

Jsou témata, která lze považovat z pohledu odborných analýz za relativně nová, přitahující proto pozornost odborníků, i když zmíněnou „novost“ je třeba brát s určitou rezervou (neboť i ve vědě, až na výjimky, platí „nic nového pod sluncem“). A pak jsou témata trvalá, opakující se, která jsou studována úměrně tomu, jak se proměňuje společenská realita. Jejich význam roste s hloubkou zmíněných proměn a tím, jak zasahují do běžného vědeckého diskurzu.

Recenzovaná studie Dity Štyvarové patří bezpochyby do druhé skupiny. Při zběžném pohledu by se mohlo zdát, že na tématu kompetencí už není více méně co objevovat. Navíc jsou zde k dispozici sice starší, nicméně stále intenzivně využívané práce na dané téma. Za všechny stačí jmenovat vskutku průkopnickou práci Zuzany Havrdové z roku 1999 či Zdeňka Mlčáka z roku 2005, ale bylo by jistě možné jmenovat další tituly vztahující se k danému tématu. Avšak je třeba se tomuto tématu věnovat průběžně: to se více než zřetelně ukázalo v souvislosti s dopady pandemie covidu-19, které zásadně změnily pohled na sociální práci a její význam v soudobé společnosti (možná, že jednou budou historikové sociální práce psát o době předcovidové a pocovidové). Zejména v posledních letech se stále častěji setkáváme s průnikem sociální práce do jiných oblastí společenské reality. Sociální pracovníky dnes nacházíme nejen v „tradičním“ prostředí péče o zranitelné skupiny klientů (handicapované, seniory, osoby bez přístřeší ad.), ale i tam, kde bychom je dříve hledali jen velmi obtížně či vůbec ne: ve školách, zejména ve vyloučených lokalitách, v armádě při řešení problémů válečných veteránů, v justici při vyhodnocování různých forem násilí, v hospodářství v podobě sociálních podniků a bylo by možné jmenovat i další oblasti.

Pro tyto činnosti musí být ovšem sociální pracovníci odpovídajícím způsobem připraveni svým vzděláním a kvalifikačními dovednostmi a znalostmi. Předností recenzované studie je právě tato provázanost přípravy sociálních pracovníků na výkon takto široce koncipované sociální práce. Výchozí metodologickou úvahou je triáda: student sociální práce – sociální pracovník – zaměstnavatel v sociálních službách. Autorka prostřednictvím nástrojů kvantitativní i kvalitativní analýzy sleduje, jak se formují a proměňují představy (u studentů), aktuální vnímání (u pracovníků) a očekávání (u zaměstnavatelů) kompetencí nezbytných k výkonu daného povolání. Tímto tématem se zabývá dlouhou dobu a má tedy k dispozici poměrně bohatou datovou základnu pro formulaci svých závěrů.

Recenzovaná práce je rozdělena do devíti kapitol, věnovaných jednak pozici sociální práce v rámci státní správy, vymezení teoretických otázek kompetencí a jejich měření a jejich základnímu členění podle charakteru pracovních míst a cílových skupin. Postupně analyzuje tři základní okruhy kompetencí: (1) sociální, které jsou základní součástí každodenní interakce (obratnost a efektivita jednání v daných sociálních situacích), (2) klíčové, jako jsou komunikační dovednosti, schopnosti kooperace s cílem řešit konkrétní problémy a nést za jejich řešení odpovědnost,

a (3) profesní, zejména diagnostické, manažerské a etické. Ocenit je třeba skutečnost, že Dita Štyvarová věnuje pozornost výkonu sociální práce nejen v rámci ČR, ale také ve vybraných zemích EU, kam absolventi oboru odcházejí stále častěji. V dalších kapitolách se soustřeďuje na zkoumání vlastních kompetencí u zmíněných aktérů, tj. studentů, sociálních pracovníků a zaměstnavatelů. Jak již bylo naznačeno, využívá při tom solidní metodologickou výbavu. Kvalitativní metody byly využity jednak v přípravných fázích při koncipování kvantitativních šetření, tak jako samostatné nástroje určené pro rozhovory se zaměstnavateli, sociálními pracovníky, pracovníky ve vzdělávání a dalšími odborníky v dané oblasti. Kvantitativní metody byly využity u všech tří skupin aktérů, při jejich zpracování byly uplatněny vícerozměrné techniky (mj. faktorová analýza).

V závěrečné diskusi poznatků autorka shrnuje výsledky svého výzkumu. Konfrontuje představy studentů o jejich budoucí práci, které jsou sice již v průběhu studia částečně korigovány výkonem povinných praxí, leč stále zůstávají v rovině očekávání (autorka používá termín „univerzálnost kompetenčního vybavení“), s praktickými zkušenostmi sociálních pracovníků, kteří již prošli „očistcem“ výkonu sociální práce v reálných podmínkách a také logicky obecnějšími kompetenčními požadavky zaměstnavatelů. D. Štyvarová zdůrazňuje, že „požadavky na kompetence, způsobilost, pracovní dovednosti je nutné vnímat v daleko širším rámci a optikou všech zúčastněných“ a dodává, že „úroveň aplikace ([...] zejm. informatiky a obecněji kreativity [...]) je na velmi nízké úrovni“. Je třeba dodat, že zpracovávaná data ještě nebrala do úvahy prudký rozvoj umělé inteligence v posledních letech, který tyto dovednosti staví do poněkud odlišných a podstatně naléhavějších souvislostí. Za pozornost stojí také závěrečná úvaha autorky o proměně prostoru sociální práce z práce s cílovými skupinami spíše na práci se společenskými problémy, které mohou následně vést k exkluzi či diskriminaci těchto skupin. To by potom ovšem vyžadovalo zásadnější změnu v chápání kompetenčních přístupů směrem k multioborovým konceptům.

Studii lze doporučit všem pracovníkům nejen v oboru sociální práce, ale s ohledem na zmíněnou perspektivu multioborových přístupů obecněji všem, kteří se pohybují ve veřejné a sociální politice.

Doc. PhDr. Pavel Kuchař, CSc. | pavel.kuchar@ujep.cz

pracuje na katedře sociální práce Fakulty sociálně ekonomické UJEP v Ústí nad Labem (Department of Social Work, Faculty of Social and Economic Studies, Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem), Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem. Je docentem sociologie, dlouhá léta působil na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Věnuje se sociologii práce a vzdělání a otázkám trhu práce a rozvoje lidských zdrojů. V těchto oblastech se podílel na řadě národních i mezinárodních výzkumů. Je autorem desítek odborných článků a sociologických výzkumů.

IX MKE 2026

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA NAUKOWA

“Systemy zabezpieczenia społecznego
wobec wyzwań demograficznych,
ekonomicznych i technologicznych”.

“Social Security Systems in The Light of
Demographic, Economic and
Technological Challenges”.

23-24.09.2026

Wydział Inżynierii Zarządzania PP, ul. Jacka Rychlewskiego 2, Poznań

Přihlášky na konferenci (do 30. 4. 2026) zde:

<https://mke.put.poznan.pl/index.php/en/registration>

Sociologický časopis Czech Sociological Review

Vyjde nové číslo 2/2026

Z obsahu

Stati

Jan Kalenda, Ilona Kočvarová, Jitka Vaculíková, Tomáš Karger: Proměny účasti v dalším vzdělávání dospělých v České republice: Kdo se jej účastní a s jakými šancemi?

Radka Smith Slámová, Jana Straková: Co vlastně chtějí? Limity výzkumu zjišťujícího požadavky rodičů na kvalitní základní vzdělávání

Jana Klímová Chaloupková: Parents under Pressure? Involvement in Childcare and the Perception of Time Pressure among Czech Mothers and Fathers

Knižní recenze

Petr Mareš: Moje dobrodružná cesta sociologií: 100 let sociologie v Brně z mého pohledu / Hynek Jeřábek: Má sociologická dobrodružství: Lidé, místa, vědecká setkání (Tomáš Katrňák)

Thomas Hylland Eriksen: Co je antropologie? (Ondřej Hejnal)

Françoise Vergès: Dekoloniální feminismus (Vladimír Vokál)

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem AV ČR, v. v. i.

Přínáší zásadní stati rozvíjející českou sociologii.

Časopis je dostupný pouze online na <https://review.soc.cas.cz>

Vychází 4x ročně (smíšeně česky a anglicky).

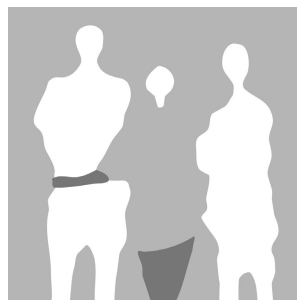
Sociologický ústav
Akademie věd ČR

Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
Tiskové a ediční oddělení
Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel. 210 310 217
e-mail: casopis@soc.cas.cz

Sociologický časopis Czech Sociological Review

Volume 62 (2026)
Number 2

2—26

JAN KALENDA, ILONA KOČVAROVÁ, JITKA VACULÍKOVÁ, TOMÁŠ KARGER:
Proměny účasti v dalším vzdělávání dospělých v České republice:
Kdo se jej účastní a s jakými šancemi?

RADKA SMITH SLÁMOVÁ, JANA STRAKOVÁ: Co vlastně chtějí? Limity výzkumu
zjišťujícího požadavky rodičů na kvalitní základní vzdělávání

JANA KLÍMOVÁ CHALOUPKOVÁ: Parents under Pressure? Involvement
in Childcare and the Perception of Time Pressure among Czech Mothers
and Fathers

Summaries of non-reviewed articles

Between autonomy and state regulation: the position of health insurance companies in the Czech healthcare system

The article addresses the position of health insurance companies in the Czech public health insurance system and provides an analysis of the apparent dilemma between the extent of their autonomy and regulation by the state. It is based on the thesis that the issue of the number of health insurance companies is overrated in the current public discourse, whereas the institutional conditions under which they operate, the range of their legal powers and responsibilities and their role in the financing of the healthcare system as a whole are of greater importance. The text first positions the emergence of the pluralist health insurance company system in the historical and international contexts and subsequently analyses the current level of state intervention in its management, especially in terms of the management of so-called reserve funds. Particular attention is devoted to the relationship between health insurance companies and healthcare providers especially with concern to the differing institutional and information conditions applied in the inpatient and outpatient sectors. The article further indicates that the key parameters that govern the remuneration of healthcare workers in the Czech healthcare system emerge primarily in crisis situations that are external to the contractual relations in place between insurance companies and providers, i.e. via political negotiations and extraordinary intervention measures driven by public opinion. The article concludes with a discussion on the future role of health insurance companies and the risks related to adhering to existing hybrid institutional arrangements that assign responsibilities without granting the corresponding legal powers. The article argues that the further weakening of the autonomy of health insurance companies has the potential to result in the destabilisation of the system without any improvements in terms of efficiency or fairness.

In support of the public economy

The aim of the paper is to revise the concept of the public economy as one that, rather than focusing on maximising profit, prioritises the fulfilment of socially-defined desirable objectives. At the theoretical level, the author was inspired by criticism

of neoliberalism as an ideology that has dominated economic policy over the long term. The author cites integrated regional transport systems as an example of the public economy. In addition, he considers energy and housing to be candidates for the further development of the public economy in view of the deterioration of accessibility to housing and increases in energy prices, both of which contribute significantly to the impoverishment of a section of the population and the intensification of socio-political tensions.

The Worker: Dominion and Form

The book, which was published in Czech translation almost a hundred years following its original publication, has a somewhat misleading title. It does not discuss the working class as a category of social stratification, nor does it address the conditions of working-class life at the time. Rather, it comprises a political manifesto that uses the form of the worker to radically question practically all the values associated with the liberal organisation of society. At the political level, it calls for the replacement of democracy with a system that contains no elements of election or representation. At the philosophical level, Ernst Jünger attempts to identify freedom with the willingness to accept orders within the context of the service of the whole, which the author understands as the most important mission. At the sociological level, the book describes an extremely specific concept of organised modernity. It completely ignores the motives associated with social security that accompanied this phase of the development of modernity, rather it highlights the potential for the militarisation of society and the expansion of the most aggressive components thereof, both internally and externally.

Shared care between equality and institutional reality: transformations of fatherhood in the context of family policy

Review essay on the book Brooks, Rachel – Hodkinson, Paul: Sharing Care: Equal and Primary Carer Fathers and Early Years Parenting. Bristol: Bristol University Press, 2021, 221 pages, ISBN 978-1-5292-0597-8

The involvement of fathers in the everyday care of young children cannot be understood merely as an individual choice, but rather as a process that is shaped

by cultural norms, workplace environments and the institutional framework of family policy. Rachel Brooks and Paul Hodgkinson's *Sharing Care: Equal and Primary Carer Fathers and Early Years Parenting* addresses this structural dimension in the form of a qualitative study of British fathers who have taken on primary or equal caregiving roles. The analysis demonstrates that even when formal policy instruments are in place, decisions concerning the sharing of care are strongly influenced by economic considerations, organisational cultures and persistent expectations of men as the primary breadwinner. The review essay positions these findings within the broader socio-political context and reflects on their relevance for the Czech family policy framework. Shared caregiving is interpreted as an indicator of substantive gender equality and as a lens through which tensions between formally declared equality and everyday practice are revealed.

Review of the book “The socio-economic dimension of the competencies of social workers” – Štyvarová, Dita: Sociálně ekonomický rozměr kompetencí sociálních pracovníků. Praha: Wolters Kluwer, 2025, 192 pages, ISBN 978-80-286-0348-9

The review presents and provides an evaluation of a monograph that addresses the issue of the competencies of social workers. It highlights the fact that the scope of social work has changed, especially in connection with the impacts of the Covid-19 pandemic: social work has begun to penetrate new social spheres (schools, the army, justice, social enterprises). The reviewer further highlights, inter alia, the concluding reflections of the author of the monograph on the transformation of social work from engagement with target groups to working with social problems that have the potential to lead to the exclusion or discrimination of such groups, and points out that this development requires a fundamental reappraisal in terms of the shift from competence-based to multidisciplinary approaches. The reviewer recommends the evaluated monograph to a broad audience, i.e. to all those who work in the fields of public and social policy.

RESEARCH INSTITUTE FOR LABOUR AND SOCIAL AFFAIRS
VÝZKUMNÝ INSTITUT PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ

Výzkumný institut práce a sociálních věcí, v. v. i., (RILSA) je vědecko-výzkumná organizace působící v oblasti práce, sociálních věcí a bezpečnosti práce na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni. Jeho badatelskou činnost formulují jednak aktuální potřeby orgánů státní správy, popřípadě neziskových či privátních subjektů, jednak požadavky definované základním výzkumem. Vedle vědecko-výzkumné činnosti institut rozvíjí odborné poradenství, konzultace a informační činnost ve všech oblastech svého působení. Poradenský a informační systém ústavu navazuje bezprostředně na výsledky výzkumu. Na podporu vlastní výzkumné činnosti, ale i pro potřeby vědecké veřejnosti a občanů institut rozvíjí rovněž vydavatelskou činnost.

Současný ústav založilo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR a jeho historie sahá až do roku 1919, kdy bylo zřízeno první výzkumné pracoviště v resortu práce a sociálních věcí – Sociální ústav Československé republiky.

Dne 1. ledna 2007 na základě zákona č. 341/2005 Sb., o veřejných výzkumných institucích, se změnila právní forma Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí ze státní příspěvkové organizace na veřejnou výzkumnou instituci.

Dne 1. 1. 2025 došlo ke sloučení Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., a Výzkumného ústavu bezpečnosti práce, v. v. i. Nástupnická výzkumná instituce, která nadále spadá do gesce Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, pokračuje ve své činnosti pod názvem Výzkumný institut práce a sociálních věcí, v. v. i.

The Research Institute for Labour and Social Affairs (RILSA) is a scientific and research organisation that conducts independent research in the field of labour, social affairs and occupational safety at the regional, national and international levels. The Institute's research activities are determined on the one hand by the current requirements of state administration authorities and non-profit and private businesses and, on the other, by basic research requirements. In addition to scientific and research activities, the Institute provides professional advice and consultation and information services in all its areas of activity. The advisory and information system of the Institute closely reflects its research results. The Institute also publishes its materials aimed at both supporting its own research activities and the needs of the expert and general public.

The current Institute was established by the Ministry of Labour and Social Affairs of the Czech Republic, but its history dates back to 1919 when the first research organisation, the Social Institute of Czechoslovakia, was established as part of the Ministry of Labour and Social Affairs.

On 1 January 2007, in compliance with Act No. 341/2005 Coll. on public research institutions, the legal form of the Research Institute for Labour and Social Affairs was changed from that of a state-funded organisation to a public research institution.

On 1 January 2025, the Research Institute (in Czech Výzkumný ústav) for Labour and Social Affairs, v. v. i., and the Research Institute for Occupational Safety, v. v. i., merged. The new research institute, which still falls under the jurisdiction of the Ministry of Labour and Social Affairs of the Czech Republic, continues its activities under the same name in English, i.e. the Research Institute (in Czech Výzkumný institut) for Labour and Social Affairs, v. v. i.